UĞURSUZ AVLU

İVO ANDRİÇ

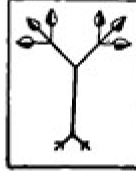
UĞURSUZ AVLU

UĞURSUZ AVLU

İVO ANDRİÇ

Türkçesi
Aydın Emeç

AĞAOĞLU

YAYINEVİ

Kapak düzeni : Erçer
Kapak baskı : Çolakoğlu Matbaası
Dizgi : Garanti Matbaası
Baskı : Bahar Matbaası
Yayın : AĞOĞLU YAYINEVİ, Alkın Han No. 37/7,
Ankara Cad. (Vilâyet karşısı) İstanbul

Nisan 1964

ÖNSÖZ

26 Ekim, 1961 günü, İsveç Kraliyet Akademisi Nobel Edebiyat Armağanını yazar İvo Andriç'e veriyordu. Haber Yugoslavya'da bomba gibi patladı ve büyük bir sevinç uyandırdı. Yugoslavya, bir gün içinde, sanki büyük devletler arasına katılıvermişti. Kıskanç ve tarafsız olamıyan bir kaç eleştirmenle yazar bir yana, her Yugoslav, bu mutlu olay karşısında büyük gurur duyuyordu. Nobel armağanı ilk defa bir Yugoslav yazarın malı oluyor, onun ününü dünyaya duyuruyordu.

İvo Andriç 10 Ekim 1862 günü Bosna'nın Travnik ili yakınındaki Dolats kasabasında doğdu. Ailesi Katolik ve Saraybosna asıllıydı. Babası, o çağlarda Bosna'da pek yaygın olan küçük el değirmenleri yapan bir zanaatkardı. Küçük İvo iki yaşındayken, babası birden ölüverdi. 21 yaşında dul kalan annesi kızkardeşinin yanına, Drina nehrinin kıyısındaki Vichegrad kasabasına çekildi. Asırlar önce yapılan köprüsüyle ünlü Drina'yı, uzun yıllar sonra İvo Andriç dünyaya tanıtacaktı. Geleceğin büyük yazarının çocukluğu Vichegrad'da geçti, ilkokulu bu kasabada okudu ve öğrenimine Saraybosna (Sarajevo) da devam etti.

Travnik, Vichegrad, Saraybosna, bu üç Bosna ilinin adı onun eserlerinde sık sık görülür. Birçok öyküsü ile olgunluk çağının eseri olan üç büyük romanının, – Drina Köprüsü, Travnik Kroniği ve Yaşlı Matmazel – konusu bu illerde geçer.

1878 yılında Avusturya topraklarına katılan ve 1908 de de bu ülke tarafından yutulan Bosna'nın ihtilâlci gençliği Avusturyalılardan nefret etmekte, güney Slavlarının birleşmesini istemektedir. Aynı kuşağın gençlerinden olan birçok milliyetçi gibi İvo Andriç de 1914 yılının Temmuz ayında Avusturyalılar tarafından tevkif edilecek ve Chibenik ile Maribor cezaevlerinde bir yıl geçirmek zorunda kalacaktır. Daha sonra Zeritsa dolaylarında oturmaya mecbur edilen genç adam, 1917 yılında imparator

Charles'ın tahta geçişiyle çıkarılan genel af'tan faydalanarak yakayı kurtarabilecektir.

1918, onun öğrenimine yeniden başladığı yıldır. Graz Üniversitesinde doktora sınavını başarıyla veren Andriç'in bu sınav için kendisine seçtiği konu özellikle Türkler için ilginç bir konudur: «Osmanlı idaresi altındaki Bosna - Hersek'te kültür hayatı».

İki dünya harbi arasında çalışmalarını diplomasi ve edebiyat arasında bölen Andriç, Roma, Bükreş ve Trieste'de ataşe, Madrit'te birinci kâtip; Cenevre, Paris ve Brüksel'de müsteşar, 1939 -1941 yılları arasında ise Berlin'de büyük elçi olarak görev almıştır.

Andriç, yolculuk etmeyi çok sevmesine rağmen, Avrupa sınırlarını hiç aşmamıştır bugüne kadar. Gençliğinde Walt Whitman'ın birkaç şiirini çevirmiş olmasına rağmen Anglo - Sakson dünyası onu çekememiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyet Rusya ve Çin'e kısa süren yolculuklar yapan Andriç'te, bu büyük diyarlar da pek iz bırakmamıştır. Bütün bu özellikler onun, klâsik kültürlü bir Avrupalı olduğunu göstermektedir.

Ama, Fransa'da Paul Claudel ve Giraudoux, Yugoslavya'da da Bakiş ve Dutşiş adlı ozanlar gibi Andriç, yazar olduğu kadar da diplomattır. Zaten görevli bulunduğu ülkelerden yararlanarak oralarda edindiği bilgileri bazı eserlerinde kullanmış, diplomasi mesleğinin dışında kalan boş zamanlarını değerlendirmeyi bilmiştir. Böylece İspanya ona ressam, Goya üzerine iki deneme, İtalya ise Petraca üzerine bir etüd hazırlama fırsatını vermiştir.

Andriç'in eseri çeşitli ve büyüktür. Burada ondan birkaç not vermekle yetineceğiz. İki lirik, düz yazı denemesi olan «Ex Ponto» ve «Endişeler» (1918 ve 1919) ile edebiyat alanına giren yazar daha sonra cezaevi anılarını da kitap haline getirmiştir. Bu anılar, Silvio Pellico'nun ünlü, «Zindanlarım» ı gibi biyografik ve tarihi bilgi taşımayıp soylu ve duygulu bir adamın, cezaevinde gördüğü ilkel ve kötü yaşayışla insanların ezilmesi karsısındaki üzüntüsünü dile getirmektedir. Ancak Andriç, bir an bile kin ve öç alma duygularından söz açmayıp bu duyguların kendisine ne denli yabancı olduğunu göstermektedir. Dinine çok bağlı olan annesinin etkisinde kalan Andriç, o çağlarda dine bağlanıp bağlanmama arasında bocalayacak, ama bu krizi de çabuk atlatacaktır.

İlk öykü kitabı olan «Ali Cerzelez'in Yolu» (1920) onun hikayeci olarak gösterdiği başarının başlangıcı olmuştur. Bunu, 1924, 1931, 1936, 1948, 1958 ve 1960 yıllarında yayınlanan diğer kitapları izleyecektir.

Bütün bu öykülerin konusu, yazarın anayurdu olan Bosna'da geçer. Osmanlı işgalinden bu yana orada oturan Türklerin, müslüman ve ortodoks Slavların, Katolik Hırvatların, Fransisken papazlarının, Yahudilerin, Avusturyalıların ve çevreyi haraca kesen haydutların yaşayışları, gelenekleri, efsaneleri, savaşları, müthiş kinleri ve ihtirasları, Bosna tarihinin yanı sıra anlatılır...

Son dünya harbi sarasında, Andriç, Alman işgali altındaki Belgrat'ta epey durgun bir hayat yaşamış, ama bu fırsattan faydalanarak, uzun ve boş günlerini eserleri üzerinde bol bol çalışarak doldurmuştur. 1945 yılında Yugoslavya bağımsızlığını elde eder etmez, kara yıllardaki bu boş günlerinde hazırladığı üç büyük romanını birbiri ardından yayınlayıvermişir. Andriç. «Drina Köprüsü» , «Travnik Kroniği» ve «Yaşlı Matmazel» . 1955 yılında da «Uğursuz Avlu» çıkmıştır.

«Drina Köprüsü» , hiç şüphe yok ki yazarın, bütün dünyada da ün kazanan en büyük romanıdır. Yugoslavya'da da uzun yıllardan beri en çok satılan kitap olan «Drina Köprüsü» bugüne kadar, Arapça ve Çince dâhil, tam 21 dile çevrilmiştir.

Drina nehri sularını iki küçük ırmak olan Tara ve Piva'dan alır. Montenegro yüksekliklerinden çıkan bu ırmakların katılmasıyla güçlenen Drina, güneyden kuzeye doğru, 333 kilometre boyunca akar. Suları azgın olan yeşil renkli Drina üzerinde sal ve ağaç kütüklerinden başka taşıt gidemez. Nehrin kısa bir parçası da Bosna ile Sırbistan arasındaki sınırı çizer, sonra da Tuna'nın kollarından olan Sava'ya dökülür.

Tam Vişegrad kasabasından geçerken Drina'yı onbir kemerli, çok güzel bir köprü süsler. 1571 yılında Osmanlı Sadrâzamı Sokullu Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır bu köprü. Vişegrad yakınındaki Sokoloviç kasabasında doğan ve 1516 yılında devşirme olarak İstanbula getirilen Sokullu, zekâ ve kültürü ile kısa zamanda kendini göstermiş, önce Kaptan-ı Derya, daha sonra Sadrâzam olmuş, ünü bütün dünyayı tutmuştu. Buna rağmen doğduğu yer olan Bosna'yı unutmayan büyük devlet adamı, Drina köprüsünü yaptırmış, köprünün ve yanındaki büyük hanın inşası tam beş yıl sürmüştü.

Bugün, hâlâ Drina üzerinde olan köprü, Bosna ile Sırbistan'ı birleştirdiği için, özellikle Osmanlı İmparatorluğu çağlarında büyük önemi vardı. Yazarın büyük romanının başlıca kişisi de bu köprü olup, eserde onunla birlikte, bugün Yugoslavya içinde olan Bosna - Hersek ve Sırbistan'ın tarihi anlatılmaktadır. Zaten kitap, aslında, Drina köprüsü

çevresinde kümelenen küçük olaylar ve hikâyelerden meydana gelmiştir. Eski halk efsaneleri komik yahut acıklı aşk hikâyeleri ve tarihî bilgiler büyük bir ustalık ve eşsiz bir güzellikle verilebilmiştir «Drina Köprüsü» nde. Andriç, aynı zamanda bir sanatçı, bir psikolog ve bir tarihçi olduğunu bütün eserlerinde göstermekte, görüntü ve çizgi sanatında erişilmesi güç bir başarıya ulaşabilmektedir.

«Travnik Kroniği» , bu küçük Bosna iline Napolyon çağında gönderilen bir Fransız konsolosunun, bu ilkel ve yarı vahşi yerde karşılaştığı güçlük ve tehlikeleri, siyasî ve ticarî çalışmalarını, Avusturya Konsolosu ile yaptığı mücadeleyi, Türk idareciler ve Fransisken papazlarıyla arasındaki gizli çekişmeleri, yalnızlığının ağır yükünü ve doğunun ilkel gelenekleri karşısındaki şaşkınlığını anlatır. Hiçbir tarih kitabı, Osmanlı idaresi altındaki Bosna'nın hayatını bu iki eser kadar canlı anlatamaz.

«Uğursuz Avlu» Andriç'in büyük romanları arasında, Fransisken papazlarına ayrılan bölümün içine girer. Haçlı seferleri sırasında Bosna'ya yerleşen bu din adamları, içinde bulundukları ülkeyi Bulgarların etkisinden kurtarmaya çalışmış, bu arada Osmanlılarla da bir türlü geçinememişlerdir. Fakat asırlar boyunca Bosna'dan ayrılmayıp orada Katolikliği yayabilen Fransisken papazlarına birçok hikâyesinde yer veren Andriç, içlerinden keşiş Pierre gibi bazılarının çok canlı portrelerini çizmiştir.

Bazı eleştirmenler tarafından, «saraysız, kraliçesiz ve uşaksız kral» diye adlandırılan Andriç'e verilen bu sıfatlar aslında pek yerinde değildir. Çünkü uzun yıllarını tek başına geçiren Andriç, bir süre önce evlenmiştir...

Yazar, sessizliği ve çıt çıkmayan yerlerde çalışmayı sever. Gürültüden, kalabalıktan, dedikodudan ve gazetecilerle onların aşırı merakından nefret eder. Kendisiyle görüşmek isteyen meraklı bir muhabire söylediği şu sözler onun karakterini ortaya koyma yönünden çok önemlidir:

«Benim için hikâye yazmak (ki zor bir iştir) , kendimden bahsetmekten daha kolaydır. Rigoletto'nun aryalarından birini söylemek kadar imkânsızdır kendimi anlatabilmem. Hem, gazetecinin rehber olması gerekir okurlarına. Okurların da bütün meraklarını tatmin etmeye kalkışmak doğru değildir. Beni tanımak isteyen varsa eserlerimi okusun yeter...»

Onun, suya sabuna dokunmayan, her şeye fotoğraf makinesi gibi aynı gözle bakan tarafsız hali, kendi ülkesinde pek çok kötü niyetli kişi tarafından yerilmesine yol açmıştır. Boş kafaları devamlı olarak oyalayan saçma tartışmalara, yersiz kalem oyunlarına, aşağılık kavgalara katılmaktan hep kaçar. İki dünya savaşı arasında ulusunu ikiye bölen milliyetçilik

çekişmelerine de girmemiş, yurduna diplomat olarak hizmet etmiştir. Tıpkı ikinci savaşın sonundan bu yana yazar olarak hizmet ettiği gibi.

Eserlerindeki hafif kederli hava, biraz dikkat edilirse, hemen sezilir. Yazar dünya üzerinde kötülüğün hâlâ var oluşuna üzülmüştür hep. Ama kötümserliği, hiçbir zaman ümitsizlik de olmamıştır. Andriç milletlerin ve insanların yakınlaşması, onların kaynaşması taraflısıdır. Köprü, onun için Andriç'in eserlerinde büyük yeri olan bir araçtır. Kopuk iki yakayı birleştiren, insanları birbirine bağlayan bir semboldür köprü yazar için. O, insanlara olan büyük sevgisini, aşağıdaki efsanede de çok güzel anlatmıştır:

«Ulu Tanrı dünyamızı yarattığında yeryüzü, bir tabak kadar düz ve kaygandı. Tanrı'nın insana verdiği bu armağan Şeytan'ın hoşuna gitmedi. Yeryüzü, Tanrı'nın parmakları arasından yeni çıktığından, hamur gibi yumuşak ve nemliydi. Kötü Şeytan, bir yolunu bulup dünyamıza daldı ve yeryüzünü tırnaklarıyla, elinden geldiği kadar derin kazdı. Böylece akarsular ve uçurumlar doğdu, insanları birbirlerinden ayırdı. Yaşamaları ve yiyip içmeleri için Ulu Tanrı'nın onlara verdiği bu bahçede gezinmeleri de imkânsızlaştı. Bu uğursuzun yaptığını gören Allah[1], büyük bir üzüntü duydu. Ama şeytanın kirlettiği bu eseri yenilemesi imkânsızdı. İnsanlara yardım etmek için meleklerini yeryüzüne gönderdi. Melekler, zavallı insanların karşıdan karşıya (birbirlerini seyrettiklerini, birbirlerini çağırdıklarını, fakat derin uçurumlar ve akarsular yüzünden buna imkân bulamadıklarını görünce kanatlarını gerdiler. İnsanlar da, bu kanatların üstüne basarak karşıdan karşıya geçme ve birbirlerine kavuşma imkânını buldular. Böylece insanlar, Tanrı'nın meleklerinden köprü yapmasını öğrendiler. Bu yüzden, çeşmeden sonra en büyük sevap, köprü yaptırmak, en büyük günah ise köprü yıkmaktır. Çünkü ufacık bir derenin üzerine konan ağaç kütüğünden Sokullu Mehmet Paşa'nın armağanı olan şu nefis esere kadar, her köprünün bakıcılığı ile koruyuculuğunu yapan bir Melek vardır ve Tanrı, köprünün ayakta durmasını istediği süre boyunca Melek görevinin başından ayrılmayacaktır.»[2]

UĞURSUZ AVLU

Kış gelmiş, kar evlerin kapılarına varıncaya kadar her yeri kaplamış, gerçek şekilleri yok etmiş, ortada bir tek renk, bir tek görüntü bırakmıştı. Bu beyaz örtünün altında mezarlık da kaybolmuştu. Ancak, upuzun haçların üst kısımları kardan kurtulup boy gösterebiliyordu. Bu lekelenmemiş beyazlığın ortasında daracık bir patikanın uzanıp gitmesi garipti. Ama bir gün önce keşiş Pierre'in cenazesini kaldıranlar, yolu kendi ayaklarıyla açtıklarını tahmin edebilirlerdi. Kar ortasında uzanıp giden bu ince şerit, bir yerde düzensiz bir daireye ulaşıp son buluyordu ki burası keşiş Pierre'in gömüldüğü yerdi. Bütün bu izler tertemiz ve beyaz kar üzerinde yara gibi duruyor ve keşiş Pierre'in hücresinin penceresinden görülebiliyordu.

Hücrede, dış dünyanın beyazlığı ile içerinin uyutucu gölgeleri birbirine karışıyor, bu derin sessizlikte hâlâ işleyen masa ve duvar saatlerinin tik - tak'ları mırıltı gibi geliyordu kulağa. Saatlerin dışında, asıl bu sessizliği bozan, yandaki boş hücrede münakaşa eden iki papazın çıkardıkları gürültüydü. Bu iki kişi, ölenin eşyalarının listesini yapmaya çalışıyorlardı.

İhtiyar Miyo İosiç, anlaşılmasına imkân olmayan şeyler mırıldanıyordu. Aslında, keşiş Pierre'le yaptığı eski kavgaların devamından başka bir şey değildi bu. Saat tamirciliğine büyük merakı olan Pierre'in bıkmak bilmeden masa ve duvar saati satın alıp manastırın parasını bol keseden harcaması, kendisine engel olmak isteyenlerle de dalaşması İosiç'i zaten hep kızdırmıştı. Şimdi de bulundukları hücrenin soğuk olduğunu, sobasız çalışılamıyacağını söyleyen genç keşiş Rastislav'a çatıyordu:

«Siz gençler zavallı kişilersiniz. Ufak tefek Türk kadınlarından hiç farkınız yok. işiniz gücünüz soba başında pineklemek. Sanki bütün kış, ısınma uğruna dünyanın parasını harcamamışız gibi hareket ediyorsunuz.»

Buraya gelince, yaşlı din adamı, daha toprağa doğru dürüst yerleşmemiş olan ölünün ruhunu da rahatsız ettiğini hatırladı ve sustu. Ama hemen sonra da genç keşişe çatmaya devam etti:

«Senin adın Rastislav değil, Raspislav[3] olmalıymış. Zaten senin adında da iş yok zavallı dostum. Din adamları Marco, Miyo, İvo adlarını taşırken

iyiydi. Ama şimdi sizler, adlarınızı romanlardan alıyorsunuz hep. Yok Rastislav, Volslav, yok Branimir. işlerin kötüye gitmesinin sebebini de burada aramak gerek.»

Her zaman işittiği bu iğneli ve alaylı sözlere aldırmayan genç keşiş omuzlarını kaldırıp indirdi. Manastırda kaldığı müddetçe bu sözleri duyacağını biliyordu. Sesini çıkarmadı, işini yapmaya devam etti.

Ölen keşişin eşyalarını toplayan bu iki kişinin görünüşü oldukça garipti. Ölüp gidenleri bir yana bırakıp yoluna devam eden hayatın birer sembolüydüler sanki. Ama, ikisi için de başarılı birer sembol denemezdi. Bütün meziyetleri, ölenden sonra hayatta kalabilmeleriydi. Üstelik o halleriyle de birer yağmacıyı andırıyorlardı. Ne var ki, elden ele geçirdikleri eşyaların sahibinin gelip onları yakalaması ihtimali ortadan kalkmıştı. Onlar için yağmacı denemezdi ama, bir yönleriyle yağmacıya benziyorlardı işte.

«Devam et yazmaya» diye homurdandı ihtiyar papaz; «bir adet büyük Kreşevo kıskacı...»

Böylece elden geçen ve listeye kaydedilen her araç, keşiş Pierre'in hayattayken başından pek az ayrıldığı meşeden yapılma ufak tezgâhın üzerindeki yığına şangırtılı bir madenî gürültüyle düşüyordu.

İnsan, bu iki din adamının yaptıklarını izlese, hayattan çok ölüme yakın olur, listeyi yapanlardan uzaklaşıp, bir daha hiç liste yapamıyacak olan, her şeyini kaybetmiş kişiyi düşünürdü.

Üç gün önce, şiltesi ve yorganı kaldırılmış olan şu geniş yatakta, keşiş Pierre yatıyor, yahut oturup dua ediyordu. Çevresindekilere başından geçenleri de anlatırdı sık sık. Şimdi genç din adamı, hücre penceresinden onun mezarını seyrederken keşiş Pierre'in hikâyelerini duyar gibi oluyordu. Onun anlatma gücüne hayrandı Rastislav. Hep aynı hikâyeyi üçüncü, dördüncü kere anlattırmak ister, fakat söylemeye cesaret edemezdi işte.

Hayatının son haftalarında çok konuşan keşiş Pierre, en çok da İstanbul'da başına gelenlerden bahsetmişti. Uzun yıllar önceydi. Güç ve karışık işleri yoluna koyması için, papazlar, çok ağır, üstelik bu ağırlığına âşık bir arkadaşlarını, keşiş Thadée Ostoiç'i İstanbul'a yollamışlardı. Her zamanki ağırlığıyla Türkçe konuşalı keşiş Ostoiç bu dili okuyup yazamadığı için de, keşiş Pierre yanına yardımcı olarak verilmişti.

İstanbul'da bir yıl geçiren papazlar, bütün paralarını harcayıp sağa sola borçlanmalarına rağmen hiçbir işi halledemediler. Buna da yeni doğmuş bir kuzu kadar suçsuz olmasına rağmen, keşiş Pierre sebep oldu. Osmanlı

İmparatorluğunun durumu karışıktı ve baştaki kafalar artık suçlu ile suçsuzu ayıramaz olmuşlardı.

Onların İstanbul’a varışından kısa bir süre sonra Türk polisi, Avusturya elçiliğine yollanan bir mektubu ele geçirdi. Bu mektupta, Arnavutlukta, kilisenin durumu etraflıca anlatılıyor, papazlar ve hıristiyan olanların çektikleri dile getiriliyordu. Mektubu getiren kurye kaçmayı başarmıştı ama, İstanbul’da da başka yabancı din adamı olmadığından Türk polisi hemen, zavallı keşiş Pierre’i tevkif ediverdi. İki ay cezaevinde kalan din adamı bu süre boyunca bir kere bile sorguya çekilmedi.

İstanbul’daki bir cezaevinde geçirdiği bu iki aydan, keşiş Pierre çok bahseder, başka bir şey anlatmak istemezdi sanki. Hastalığı dolayısiyle çektiği acıyı da çevresindekilere göstermek istemediğinden sık sık durur, düşünür gibi yapar ve dalardı. Bu anlarda kendini ölüme çok yakın hissettiğine hiç şüphe yoktu.

Kesilmeler yüzünden parçalanan bölünen bu hikâyeler çoğu zaman birbirini tutmaz, keşiş Pierre bir anlattığını bir daha anlatır, ya da dediklerini, anlatacaklarını unuturdu. Zamana ve onun akıp gidişine hiç önem vermeyen biri olduğundan, hikâyesi ya çok uzun sürer, ya sık sık tekrarların kurbanı olur, ya bittikten sonra bazı eklerle karışır, ya da yer ve gerçeğe yakınlığının önemi sıfıra inerdi.

Bu anlatma şekli yüzünden, keşiş Pierre izah edilmemiş pek çok şey bırakmış, bildiklerinin hepsini açığa vurmayı akıl edememişti. Ama genç papaz, büyük bir zevkle anlatan adamın hiç sözünü kesmemeyi, ona soru sormamayı kafasına koymuştu. Bu şekilde hareket etmezse anlatanın kafasını karıştırabileceğini düşünürdü hep. Öyle ya, herkesin bir anlatma şekli vardı ve en iyisi kimseye karışmamak, kimsenin kafasını karıştırmamaktı.

I

Burası gardiyanlarla tutukluların yaşadığı küçük bir şehirdi. Yabancılar ve yedi milletin denizcileri tarafından «Depozito» diye adlandırılan bu şehire asıl adını, kendisiyle bağı olanlar vermişlerdi: «Uğursuz. Avlu» . Kocaman ve çok kalabalık İstanbul ilinde suç işleyen yahut kendisinden şüphe edilenler buraya düşer, hiç olmazsa yolları buradan geçerdi. Zaten suçun ve suç işleyenlerin bininin bir paraya olduğu bu kentte şüpheli olmak da suç işlemek kadar önemliydi ve sonucu aynı kapıya çıkardı. Çünkü İstanbul polisi, bir suçluyu İstanbul’un dört köşesinde aramaktansa suçsuzluğu ispatlanmış birini «Uğursuz Avlu» dan salıvermeyi daha kolay bulurdu.

«Uğursuz Avlu» ya her gelen, önce bir süzgeçten geçerdi. Bir kısmı ileride yargılanmak üzere sorguya çekilir, bir kısmı kısa olan cezasını burada çeker, suçsuz görülenler serbest bırakılır, yargılama sonucu tutuklu kendini kurtaramazsa, uzak diyarlara, sürgüne, buradan gönderilirdi. Burası aynı zamanda polisin de deposuydu. Yalancı şahitler, arkadaşlarını gammazlamaya hazır düşük haydutlar hep buradan temin edilirdi. Böylece avlu dolar dolar boşalır ve hemen tekrar dolardı.

İçerideki suçlular da çeşit çeşitti. Manav tezgâhından bir salkım üzüm, yahut bir incir çalan çocuktan, tehlikeli hırsızlara, uluslararası dolandırıcılara, suçsuz ve yalan yere itham edilenlerden akıl hastalarına ve evsiz barksız zavallı serserilere kadar herkesin yuvasıydı burası. İstanbul’daki en namlı sabıkalıların büyük kısmı, buraya sık sık girip çıkmadan edemezlerdi. Şantajcılar, yaşamak için çalmak zorunda olanlar, sarhoşlar, profesyonel kumarbazlar, kavgacı ve gürültücü kişiler, dertlerini unutmak için esrar çekenler, garip alışkanlıkların elinde birer tutsaktan başka şey olmayan genç ve yaşlı erkekler, birkaç kere sürgünden kaçtıklarından prangaya vurulan ve mahkeme kararını böyle bekleyen azılı

katiller koyun koyuna «Uğursuz Avlu» da yaşarlar, bilhassa bu sonuncular zincirlerini şakırdatarak gezerken prangayı takana da, icat edene de ağız dolusu küfür etmekten kendilerini alamazlardı.

Batıdan gelenlerin ilk uğrak yeri de burasıydı. İstanbul'da kendilerini koruyacak birini bulurlarsa bir süre sonra yakayı kurtaran bu kişiler ya geri dönme imkânını elde ederler, ya da cezalarını çekmeye, Arabistan veya Afrikaya gönderilirlerdi. Bunlar genellikle, «geçici» olarak adlandırılan kişilerdi; yaşadıkları kentin sayılan, sözü dinlenen insanlarından olurlardı çoğunlukla. Anayurtlarında bir takım siyasî meselelere karışırlar, rakiplerinin bir iftirası Osmanlı makamları tarafından ihanetle suçlandırılmalarına sebep olur, baş kaldırdıkları gerekçesi ve siyasî tutuklu adıyla kendilerini bir anda «Uğursuz Avlu» da bulurlardı. Beraberlerinde bir sürü sandık ve içi giyim eşyası dolu çantalar getirirler, ama bunların çoğunu, kısa bir süre sonra hücrelerini paylaştıkları adamlara kaptırmaktan kurtulamazlardı. Düşünceli ve çoğu zaman sessiz, hiç kimseyle görüşmeden köşelerine çekilen bu zavallılarla, mallarını çalmak isteyenler hariç, kimse ilgilenmezdi.

Birbirleriyle çok yüksek bir duvar vasıtasıyla birleşen onbeş kadar bina ve bu binaların ortasındaki büyük ve meyilli alan; «Uğursuz Avlu» yu meydana getirirdi. Gardiyanlar tarafından korunan bina kapılarının önündeki birkaç parça parke taş sayılmazsa, avlu, sert ve gri renkli bir toprakla kaplıydı. Sabahtan akşama kadar bir sürü insan üzerinde yürüyüp koştuğu için bu toprakta ot bitmesi imkânsızdı. Avlunun ortasında, sağa sola serpiştirilmiş birkaç ağacın çektiği azap da çok büyük olmalıydı. Çünkü mahkûmların elinde, soyulmadık kabukları kalmamıştı zavallıların.

Bu geniş ve engebeli avlu, gündüzleri bir panayır yerinden farksız olur, yedi devletin ve her ırkın adamı bu toprak üzerinde birbirine karışırdı. Gece olunca bütün bu kalabalık, yirmişer, otuzar kişilik gruplar halinde ufacık ve delik gibi hücrelere tıkılır, gürültülü ve kavgalı hayat gece devam edip giderdi. Sâkin ve sessiz bir akşam olmamıştı «Uğursuz Avlu» da.

İstanbul'un sayılı kabadayıları, gardiyanlardan korkmayıp herşeye boş veren takımı bağıra çağıra edepsiz şarkılar söyler, komşu hücrelerdeki erkek sevgililerine, utangaç birini yerin dibine sokacak kadar düşük teklifleri bağıra bağıra yaparlardı. Gece rahat uyuyabilmek amacıyla yer kapmaya çalışanlar birbirlerine saldırır, mallarını çaldıranlar acıklı seslerle yardım isterlerdi. Uyurken diş gıcırdatıp iç çekenler, boğazlanırcasına hırlayanlar, boru gibi ötüp horlayanlar, hücreleri garip seslerle dolu bir orman haline

getiriverirlerdi. Birden hafif bir inleme kulağı tırmalar, onu bir iç çekiş, sonra da bilinen bir şarkının nağmeleri ve anlaşılmayan homurtuların kulak tırmalayan gürültüleri kovalardı.

Bütün bu gürültülerin merkezi, cezaevinin içi sanılmamalıydı. Gece gündüz, iki kanatlı dış kapı hiç kapanmaz, gardiyan nezaretinde, tek yahut grup halinde içeri atılan veya tahliye edilenlerin sonu gelmek bilmezdi. Ama, tahliyeler, yahut içeri tıkılmalar, özellikle hava karardıktan sonra yapılırdı. Bu aralar, yüzü ve bütün vücudu yaralar içinde, içkili ve bağırıp çağırmaya devam eden sarhoş gemicilerin de getirildiği çok olurdu. Birbirlerini hırlayarak tehdit eden, hâlâ düşmanlarına bir tane vurmak için gardiyanların bir an boş bulunmasını kollayan ve devamlı küfreden bu adamlar, uykuya dalanların başlıca düşmanı olurlardı.

Hava aydınlanıp sabah olduğunda, geceyi güç geçirmiş olan namuslu, suçsuz kişiler rahat ve derin bir nefes alırlar, ancak bundan sonra bir parça kestirebilme fırsatını bulurlardı. Zamanı geldiğinde de kokulu hücreler boşalır, bütün bu insanlık tortusu avluya yayılır, orada kimi yarasını temizleyip sarar, kimi kumar oynar, kimi ağır şakalarına devam eder, kimi de bir gün önceden kalma bir hesabı sorardı. Gürültülü yahut sessiz halkalar oluşur, her halkanın da bir merkezi bulunurdu. Bu, ya maskaralık yapan bir şaklaban, ya usta bir kumarbaz, ya güzel sesli bir şarkıcı, ya devamlı alay konusu bir manyak, ya da ağzı lâf yapan biri olurdu.

Keşiş Pierre, bu gruplardan birine yaklaştı, arada belirli bir uzaklık bırakmayı ihmal etmeyip konuşulanlara kulak verdi. Bir taraftan da:

Sivil giyinmiş olmam büyük şans» diyordu. «Allahtan kimse benim ne olduğumu ve niçin burada bulunduğumu bilmiyor.»

Papazın ilgi duyup yaklaştığı halkanın insanları, onunla aynı binayı paylaşan kişilerdi ve hepsi de, Zaim adlı birinin çevresinde kümelenmişlerdi. Bu, ufak tefek, hafif kambur, korkak halli, büyük bir rahatlıkla ve sesini yükseltmeden konuşan bir adamdı. Hep aynı hikâyeyi anlatırdı ama her defasında hikâyeyi öylesine telleyip pullar, öylesine genişletir ve büyütürdü ki, bütün bu serüvenlerin yaşanabilmesi için insanın, en az yüzelli yıl yeryüzünde sürtmesi gerekirdi. Güneş belirmiş, konuşma da hararetlenmeye başlamıştı.

«Tanrı aşkına, gördüğün sayısız insandan bahset bize Zaim ağa.»

«Tabii dostum ama neye yarar. Ben artık mahvolmuş biriyim ve namuslu kişilerin yaşamasına fırsat vermeyen bu insanlar arasında yerim

yok. Hayatım boyunca pek çok yer gezdim ve gördüm. Herkesle dostça geçindim, herkesten hürmet ve dostluk gördüm. İnsanlar, hep benimle bir arada olmaya can atarlardı.»

Burada susan Zaim, korkulu bakışlarını çevresinde gezdirdikten sonra heyecanla anlattığı hikâyesine devam etti:

«Adapazarında çok zengin olmuş ve evlenmiştim. Akıllı ve iyi bir karım vardı. İnsanlardan çok saygı görürdüm. Boyahanemin de bütün şehirde bir eşi daha yoktu.»

«Peki öyleyse, niçin kalmadın orada?»

«Niçin mi kalmadım? Şeytan beni dürttü ve başka bir karı almaya zorladı. O günden sonra da bütün işlerim ters gitmeye başladı. Önceleri yeni karımın beni çok memnun ettiğini söylemeliyim. Ama onun gibi kötü huylu bir insana hayatım boyunca raslamadım. İlk karımla kavga edip evimi cehenneme çevirdiği bir yana, şehirde gezip de birbirine düşürmediği insan yok gibiydi. Geçtiği yere nefret tohumları serper, hır çıkarırdı. Bir baştaki iki gözü birbirine düşman edecek kadar korkunçtu. İlk karımın kardeşleri, bir süre sonra beni tehdide başladılar. Herkes benden nefret ediyor, dostlarım ve müşterilerim teker teker kaçıyorlardı. Çevrenin saygı ve güvenini kaybettiğimi görünce Adapazarında daha fazla yaşıyamıyacağımı anladım, bütün malımı el altından satıp çareyi oradan kaçmakta buldum.»

Zaim'i dinleyenlerden biri sözün burasında:

«Vah vah, diye lâfa girdi, «yazık olmuş doğrusu.. Bu kadar paran vardı da, neden karını kovmadın yani?»

«Kovmak mı ? Sen aklını kaçırmışsın. Ondan kurtulmak imkânsız bir şeydi. İnsan felâkete doğru gittiğini bildiği halde ondan yakasını sıyırma fırsatını, gücünü, kendinde bulamazdı.»

«Bacaklarının arasında güneş, karnının üstünde ay olsa bile, ben bir gün tutmazdım böyle bir karıyı yanımda.»

Bu sözleri söyleyen iri yarı adam, Zaim'den tiksindiğini belli eden bir hareketle halkayı yardı ve oradan uzaklaştı. Ufak tefek palavracı ise çevresindekilere hiç aldırmıyor ve anlatmaya devam ediyordu:

«Dünyayı dolaştım ve Trabzon'da zengin bir dul kadınla evlendim. Bana nasıl bakardı bir bilseniz. Onun yanında en mutlu dört yılımı geçirdim. Ama talihsizlik onda da yakamı bırakmadı. Karım günün birinde hastalandı ve kısa bir süre sonra da öldü. Büyük acımla bu kentte daha fazla yaşayabilmem imkânsızdı. Bütün malımı mülkümü elden çıkardım ve gezginci hayatıma devam ettim. Çalıştığım, iş yaptığım her kentte çevremin

saygısını ve dostluğunu kazandım. Altın gibi, her işi başaran ellerim sayesinde seviliyordum. Böylece Selânik'e kadar uzandım ve orada evlendim.»

«Yine mi?»

«Ne sandın ya. Ben her işi yapabilirim, bugüne kadar da tam onbir kere evlendim.»

«Demek öyle. Peki, bu kere ne oldu ?»

«Ne mi oldu? Bu kere de karımın ailesi beni soyup soğana çevirdi. Benden çaldıklarının yarısı şimdi elimde olsa zengin bir adam olur, bütün iftiralardan kendimi kurtarıp buradan çıkabilirdim.»

Zaim'in iftira dediği, kalpazanlıktan başka şey değildi. Üstelik de ilk kere bu suçtan düşmüyordu cezaevine. Bu ufak tefek adam, her seferinde mahkûm olup cezasını tamamladıktan sonra yine kalpazanlığa ve sahtekârlığa başlar, çok da beceriksiz olduğundan her seferinde de yakayı ele verirdi. Bu onda bir hastalık halini almıştı artık. Yine de hayal kurmaktan vazgeçmez, evliliklerinin ve becerikliliğinin hikâyesini anlata anlata tüketemezdi. Bu kere de, hakkındaki iddialar gerçekleşirse ağır bir cezaya çarptırılacağını biliyor, başına gelecekleri düşündükçe deli oluyordu. Ama yine çoğu zaman kendini unutup hayale dalıyor, yalanları ve yarı gerçekleriyle kendisiyle alaya hasır olan işsizleri oyaladığını sanıyordu. Ortasına çömeldiği halka dağılınca, başka bir gruba katılmaktan vazgeçmiyen Zaim, onların da alaylı sözlerine üzüntülü bir yüz ifadesiyle kulak veriyor, anlatılanları dikkatle dinliyor, bir fırsatını bulursa ağzını açıyordu. Biri Mısır'dan mı bahsetmişti, Zaim'in hikâyesi hazırdı:

«Bir ara, Mısırlı bir kadınla evliydim. Benden yaşlıydı ama, Tanrı inandırsın sizi, bana anamdan iyi bakardı. İki yıl bir arada mutlu yaşadık. Herkesten saygı görüyor, dostlarımın sayısı gün geçtikçe artıyordu. Ama ne yapalım, talihsizlik orada da yakamı bırakmadı. Günün birinde...»

Ardından, hayalî bir kenti anlatan ve sonu acıklı biten bir aşk masalıyla bezenmiş yeni bir serüven çıkıp uzuyor, tabii bütün anlatılanlar, alaylı sözler arasında dinleniyordu.

«Bana bak Zaim Ağa, karılarının sayısı onsekizi buldu.»

«Çocuklar ben kaçıyorum. Hikâyenin sonu gelirse haber verin !»

Ama, zavallı sahtekâr ve yalancı Zaim'in hikâyesi çoğu zaman bitmiyor, komşu grupta çıkan kavga ve ortalığa, saçılan küfürler, onun sesini hemen bastırıyordu.

«Uğursuz Avlu» nun yeri de, tutukluların acılarını arttırmak istercesine, kötüydü. Avludan ne şehir ne liman, ne de cezaevinin altındaki kıyıda bulunan gümrük depoları görülebilirdi. Sadece nefîs mavisiyle uçsuz bucaksız, gökyüzü, Anadolu yakasının ufacık bir parçası, isimsiz bir caminin yüksek minaresi ve duvarın ardındaki upuzun bir selvi ağacının tepesi gözleri okşar, ama bütün bunlar belirsiz ve isimsiz olmaktan öteye geçemezdi. Yabancılar için bu, isimsiz ve garip bir adada yaşamaktan farksızdı. Ama İstanbullu tutuklar iki misli cezalandırılmış oluyorlardı. Dertlerinin ve sıkıntılarının üzerine bütün ömürlerini geçirdikleri şehri göremiyor, onun görüntülerini bile doğru dürüst duyamıyorlardı. Şehrin içinde yaşıyorlardı ama yüz saat uzaktaydılar sanki. Bu yakınlık ve uzaklığı aynı zamanda hissetmek onları deli etmeye yetiyordu..

Yukarıdaki sebepler, «Uğursuz Avlu» adı verilen bu yerin, kısa bir süre sonra insanları çökertmesine, onların kişiliğini yok etmesine sebep oluyordu. Az zamanda başlarına gelenleri unutan bu zavallılar, geleceği de düşünmez oluyorlar, böylece geçmiş ve gelecek aynı zamanda, cezaevinin uğursuz avlusunda birleşiveriyordu.

Gökyüzünü bulutlar kaplayıp güneyden ılık bir rüzgâr esmeye başlayınca, «Uğursuz Avlu» dan görünmeyen limanın ve şehrin dört köşesine yayılmış çöplüklerin kokuları ortalığı kaplıyor, avlu ve hücrelerin içi, durulması, oturulması imkânsız birer yer oluveriyordu. Tutukluları çevreleyen her eşya, bu, dayanılmaz kokuyu çıkarıyor, sanki iliklerine kadar çürüyen «Uğursuz Avlu» , içinde yaşattığı insanlarını zehirliyor, yemekleri kokutuyor, hayatı, yaşanması çok güç bir hale sokuyordu. Görünmeyen bir hastalık gibi insanların üzerine çöken bu pis rüzgâr, onların en sessiz olanlarını bile huysuzlaştırıyor, sık sık kavga çıkarmalarına sebep oluyordu. Bu günlerde, en yakın arkadaşlarını bile boğazlayabilecek hale gelen tutuklular, deli gibi çekindikleri gardiyanlarla da dalaşmaktan kaçınmıyor, sinirler geriliyor, sonra birden koparak en umulmadık, en tehlikeli hareketlere yol açıyordu. Öyle ki, bu günlerde patlak veren olaylar, «Uğursuz Avlu» insanları için bile alışılmış olmaktan uzaktı.

Bu gergin havada gençler, hiç durmadan birbirleriyle didişirken, daha sessiz olan yaşlılar, bir kenara çömelip, görünmeyen düşmanlara küfür savuruyor, garip el ve ayak hareketleri yapmaktan kendilerini alamıyorlardı. Böylesine tehlikeli günlerde, bulaşıcı bir hastalık gibi genel delilik, insanlardan hayvanlara, onlardan da eşyalara geçiyordu. Kediler ve köpekler bile birbirlerini kovalıyor, koca koca fareler duvardan duvara

atlıyor, insanlar kapıları çarpıyor, ellerindeki çatalla teneke sahanlarına vuruyor, eşyalar kendi kendine yere düşüyor, sonra bir anlık duraklama ve yorgunluk kaplayıveriyordu yanı, yöreyi. Ama bunun süresi uzun değildi hiç. Karanlıkla birlikte bazı hücrelerden yükselen müthiş haykırışlarla «Uğursuz Avlu» bile ürperiyor, öncü hücreleri bütün diğerleri izliyordu. İşte o zaman, bu iç tırmalayıcı çığlıklarla dolan «Uğursuz Avlu» da yaşamak büsbütün imkânsızlaşıyor, sıçrayan, yerlerde yuvarlanan ve hiç durmadan haykıran bu insanların insanlıkla ilgisi kalmıyordu artık.

Başgardiyan ve yardımcıları, bu pis kokulu güney rüzgârının tutuklular üzerindeki müthiş etkisini bilirler, onlar da sinirli olduklarından, böyle günlerde kavga çıkarmaktan kaçarlardı. Ancak çıkış yerlerini kontrol altına alır ve rüzgârın dinmesini beklerlerdi. Ortalığı düzene sokmanın imkânsızlığını ve buyrukların dinlenmeyip yerine getirilmiyeceğini tecrübeleri onlara göstermişti. Ama güney rüzgârını kovup, sağlık ve temizlik getiren kuzey rüzgârı belirdi mi, herkes yatışır, güneş bulutların ardından yavaş yavaş sıyrılır, tutuklular sevinç içinde avluya yayılıp kurtuluşlarını kutlarlardı. Kısa süren bu genel delilikler kimsenin kafasında bir iz bırakmaz, hemen unutulurdu.

Bu korkunç cezaevinin başı, Karagöz diye ün salmış Lâtif Ağa adında biriydi. Uzun yıllardan beri tutuklular onu Karagöz diye tanırlar, yüksek duvarların ötesinde, hür insanlar bile ondan böyle bahsederlerdi. Görünüşü ve özellikleriyle Karagöz, tam «Uğursuz Avlu» da yaşıyanların güdücüsü olmayı hak ediyordu. Babası sessiz bir askeri okul öğretmeniydi, hayatını kitap okuyup düşünmekle geçirmiş, oldukça geç evlenmiş ve bir tek çocuğu olmuştu. Lâtif, kitapları, müziği ve oyunu seven şen bir çocuktu. Ondört yaşına kadar gayet iyi okudu. Babasının izinde yürüdüğü sanılırken birden değişti. Hareketliliğini ve keskin zekâsını kötü yollarda kullanmaya başladı. Genel görünüşü bile başkalaştı. Kısa zamanda irileşti ve şişmanladı. Bebekleri gülen zekâ dolu gözleri sanki yağda kayan iki zeytin olmuştu. Okulu bıraktı, sarhoşlar, kumarbazlar, esrarkeşler ve çingene müzisyenlerle düşüp kalkmaya başladı. Sanata karşı aşırı eğilimi yoktu. Kumar ve içki ile de başı hoş sayılmazdı pek. Ama sakin, namuslu, günlük hayatlarını yaşıyan yeknesak kişlerden hoşlanmıyordu artık. Çevresinde kurt gibi kıvranan, kaynayan toplumun tortusu çekiyordu onu.

Tecrübesiz ve heyecanlı genç adam kısa zamanda, dostlarının da etkisiyle kötü işlere el attı. Çok kereler polisle başı derde girdi. Pek çok dostu olan ve şehrin polis müdürüyle de arasından su sızmayan babasıydı

onu her seferinde kurtaran. Zavallı adam, kopkoyu bir karamsarlık içinde herkese dert yanıyor:

«Oğlumun soygunculuk yapması, gece yarısı evlere dalıp eşyaları kaldırması, kız kaçırması, aklın alacağı şey değil» , diye yakmıyordu. Eski dostu polis müdürü bu konuda daha soğukkanlıydı. Ondan gerçeği saklamıyor, şöyle diyordu:

«Aslında soygunculuk yaptığı, evlere daldığı ve kız kaçırdığı pek yok. Ne var ki, bu gibi şeylerin olduğu her yerde onun izine raslamamak imkânsız. Eğer kendisini rahat bırakırsak gırtlağına kadar kötülük çamuruna gömüleceğinden hiç şüphemiz olmasın. Onu bir an önce bu yoldan çekip çıkarmalı, kurtarmaya bakmalıyız.»

Uzun yılların verdiği tecrübe ile, polis müdürü, Lâtifi kurtarmanın yolunu da buldu. Onu kendi hizmetine alacaktı. Gerçekten de bu görüşte haklı olduğu kısa zamanda belli oldu. Şehrin serserilerinden olan genç adam, bir süre sonra İstanbul'un en canlı ve çalışkan polislerinden biri haline geldi. Önceleri yolunu bulmakta zorluk çeken Lâtif, polisliği benimsedikten sonra, gözünü kırpmadan eski dostlarının ardına düştü. Hiç acımadan serserileri, sarhoşları, hırsız ve kaçakçıları ayıkladı. Sebebi anlaşılmayan büyük bir nefret belirmişti onda bu adamlara karşı. Hırsla çalıştı ve en ünlü haydutların ele geçmesinde baş rolü oynadı. Gösterdiği büyük başarı, on yıl sonra «Uğursuz Avlu» müdürünün yardımcılığına kadar yükselmesini sağladı. Yağlı müdür öldüğünde de, Lâtif'den başka onun yerini dolduracak kimse kalmamıştı. Böylece «Uğursuz Avlu» da tanı yirmi yıldan beri devam eden Lâtif Ağa saltanatı başladı. Kendinden önceki müdürün katı ve klâsik bir idare şekli vardı. Onun görüşüne göre, suç ve kanunsuzluk bütünüyle aydınlatılıp düzen ve kanun dünyasından ayrılmalıydı. Kişi ve işlediği suç önemli değildi. Yıllarca süren idareciliği boyunca «Uğursuz Avlu» ya bir karantina gözüyle bakmış, içindeki tutukluları korkunç bir bulaşıcı hastalığın taşıyıcısı görmüş, çeşitli yollarla (ceza, korku, tecrit gibi) iyileşmesi zor olan bu kişileri, sözde temiz ve namuslu dünyadan ayırmıştı. Onları kendi çevrelerinden çıkarmamak, ama gerekmeden de onlara dokunmamak taraflısıydı.

Yeni müdür ise, daha ilk anda, yepyeni bir yol tutturdu kendine. Müdürlüğünün ilk yılında babasını kaybeden Lâtif, İstanbul'un en iyi semtlerinden birindeki büyük aile konağını sattı, «Uğursuz Avlu» nun hemen üstündeki, terkedilmiş bir malikâneyi satın aldı. Baştan başa selvilerle dolu bahçesiyle burası ıssız bir adaya, yahut bir mezarlığa

benziyordu. Cezaevi ile malikâne birbirine komşuydu. Lâtif bu geniş toprağın yaşlı ağaçlarla kaplı ve akarsu kıyısına raslayan bir köşesine, güzel bir ev yaptırdı. Ancak bu bina, «Uğursuz Avlu» ile aynı tepe üzerinde, fakat aksi yamaçtaydı. Lâtif Ağa, gerçeği bildiği için buraya yaptırmıştı evini. Şehirden gelen kötü kokular tepeyi aşıp kendisiyle yaşıyan insanları rahatsız etmiyor, bu sayede Lâtif Ağa da, cezaevine hem çok yakın, hem de çok uzak oluyordu. Karagöz, başka kimsenin bilmediği keçi yollarını aşıp günün her saatinde «Uğursuz Avlu» nun göbeğinde belirebiliyor, böylece hem tutukluları, hem de kendi yardımcılarını umulmadık anlarda faka bastırma fırsatını ele geçiriyordu. Zaten en büyük merakı, gardiyanlarla tutukluları devamlı göz altında tutmaktı. Sık sık çevresindekilere, «Avlu» nun nasıl nefes aldığını bildiğinden bahsederdi. Gerçekten de hiçbir tutuklunun geçmişi ve hangi suçtan «Uğursuz Avlu» ya düşmüş olduğunu unutmaz, tek tük bilmediği çıksa bile, onun serseri ve sabıkalı ruhunu bir bakışla, birkaç kelime konuşmakla keşfeder, aynı zamanda da emrindeki gardiyanların en ufak meziyet ve zayıflıklarını unutmazdı.

Böylece, çok genç yaşta terkettiği kötülük dünyasıyla ömrünün sonuna kadar ilgisini devam ettirdi. Gerçi bulunduğu mevki bu dünyadan çok ayrı, onun kat kat üstündeydi ama, «Uğursuz Avlu» nun tek hâkimi yine de eski yoldaşlarından uzak kalamıyor, onları cezalandırmak için bile olsa, aralarına sık sık dalmaktan kendini alamıyordu.

Müdür olur olmaz Karagöz, içten çalışmaya başladı. Alışılmamış, insafsız, sert ve tehlikeli, fakat zaman zaman da diğer müdürlerinkinden daha insanca bir çalışma metoduyla «Uğursuz Avlu» da yaşıyanları şaşırttı. Oranın en yaşlı ve tecrübeli sâkinleri bile, bütün kurnazlıklarına rağmen, Karagöz’ün oyunundaki püf noktalarını sezemiyor, onun birbirinden çok farklı tuzaklarına düşmekten kendilerini alamıyorlardı. İlk müdürlük yılının sonunda, kendisine Karagöz adı takılmıştı bile. Gerçekten de bu avlu ve içindeki insanlar sanki koca bir orta oyunu sahnesinin insanlarıydılar ve devamlı Karagöz oynatıyor, daha doğrusu Karagöz tarafından oynatılıyorlardı. Kısa zamanda çok şişmanlayan, esmer teni ve kıllı vücuduyla bir ayıya benzeyen Karagöz, yaşından da büyük göstermeye başlamıştı. Ama tam yüz okka çeken vücuduna rağmen, gerektiğinde bir gelincik kadar kıvrak ve çevik olabiliyor, böyle anlarda şişko ve sarkık vücudu yay gibi gerilip müthiş bir güç kazanıyordu. Uykulu gözleriyle hareketsiz suratı, çevreyi devamlı kollayan eşsiz bir dikkat ve son derece hareketli, yaratıcı bir zekâyı gizliyordu. Bir iç gülüşle koca vücudu

sallanırken bile, Lâtif Ağa'nın zeytin rengi suratında en ufak bir hareket görülmezdi. Her an gerilip gevşeyen, anlaşılmadan değişebilen, müthiş bir hal alıp bir an sonra acıma hissine bürünüp sevimlileşen bu yüzde en büyük yer gözlerindi. Karagöz sol gözünü devamlı kapalı tutar, fakat bıçak gibi keskin bakışlarının, kirpiklerinin ardından çevreyi kolladığını bilen bilirdi. Sağ göz ise, aksine, açılabildiği kadar açıktı. Sanki kendi başına yaşıyan bu iri göz, bir projektör gibi hareket eder, inanılmayacak şekilde yuvasından dışarı uğrayıp bir anda eski yerine dönerdi. Kendine seçtiği ava kartal gibi saldıran Karagöz, onu korkutup şaşırtır, olduğu yere çiviler, en gizli düşüncelerini, plânlarını ve ümitlerini açığa vuruverirdi. Bu haliyle, Lâtif Ağa'nın suratı, zaman zaman korkunç, zaman zaman ise son derece gülünçtü.

Aralarında ondan bahseden tutuklular, en çok Karagöz'ün gözleri üzerinde dururlardı. Bazıları, sol gözünün, diğerleri ise, tam aksine, sağ gözünün görmediğini söylerlerdi. Yirmi yıl boyunca bu noktada uzlaşma imkânı olmamış, tutuklular Lâtif Ağa'nın hem sağ, hem de sol gözünden hep korkmuşlardı.

Karagöz'ün ne konuşmasında, ne de hareketlerinde, diğer yüksek Türk memurlarının soyluluğu yoktu. Her özel durumda ve her tutuklu karşısında başka bir oyun oynamaktan, bu uğurda kendi onurunu hiçe saymaktan bir an bile çekinmezdi. Yaratıcı zekâsı, her özel durumda yeni bir yol bulmasına fırsat veriyordu. Günün ve gecenin her anında, bir veya birkaç tutuklunun arasına dalar, her birini dikkatle süzdükten sonra konuşurdu:

«Peki, peki...»

En çok tekrarladığı Türkçe sözdü bu. Her keresinde de sesinin anlamı değişir, karşısındakini şaşırtırdı.

«Ne var, ne oluyor? Hâlâ burada mı pinekliyorsun sen ? Peki ! Ama anlıyalım bakalım nasıl olmuş bu iş.»

Her keresinde konuşma böyle başlardı ama sonunun nasıl geleceğini kimse bilemezdi tabii.

Sorgu, ya korkunç tehditlerle devam eder ve bu tehditlerin gerçekleşilesi ihtimali tutukluyu yaprak gibi titretir, ya da gayesiz ve dağınık ihtimallerle şaşırtma yollarına başvururdu Karagöz. Her iki halde de, iyice sıkışan zavallı tutuklu bu baskıdan bir an önce kurtulma çabası içinde merhamet dilenmeye başlar, gözyaşları arasında suçsuz olduğunu söyleyip dururdu. İşte böyle anlarda Karagöz birden değişiverir ve eliyle alnına vurur, başlardı bağırmaya:

«Ne diyorsun? Demek suçsuzsun ha! Peki, peki! Suçlu olduğunu söyleseydin belki de seni salıverebilirdim. Çünkü burada pek çok suçlu var. Hatta içerdekilerin hepsi suçlu. İşte bu yüzden biz de bir suçsuz arıyorduk. Bunun için seni salıvermeme imkân yok. Gerçeği ağzınla söylemeseydin bir dereceye kadar çaresini bulabilirdik. Ama şimdiden sonra yeni bir suçsuz bulmalıyız ki senin yerine koyalım, seni de bırakalım. Artık sakin ol ve sesini de fazla yükseltme.

Böylece ardında gardiyanları, Karagöz avluyu dört döner, çoğu zaman zevki için bu insafsız oyuna devam eder, hiç durmadan haykırır, öyle ki haykırışları ortalığı çınlatır dururdu:

«Ulan bir tek Tanrı kulu suçsuz olduğunu söylemesin bana; Bunu kabul edemem; çünkü «Uğursuz Avlu» ya suçsuz kişi gelmez. Kimse tesadüfen düşmemiştir buraya. Kapımızın eşiğini geçen kişi, uyanıkken değilse bile, mutlak rüyasında bir suç işlemiştir. O da değilse, anası onu karnında taşırken kötü şeyler düşünmüştür. Hiç kimse suçluluğu üzerine almaz zaten. Ama ben burada, geçirdiğim bunca yıllık tecrübeye dayanarak söylüyorum ki, suç işlemeden «Uğursuz Avlu» ya kimse getirilmemiştir. Buraya giren herkes suçludur; Hiç değilse suçlu bir kişiye sürünmüştür. Peki! Zaman zaman emirle, yahut kendi kararımla serbest bıraktıklarım olmadı mı? Oldu tabiî. Ama onların da hepsi suçluydu. Burada suçsuzlara yer yok. Burada olmayan, buraya hiç gelmiyecek olan binlerce suçlu yok mu çevremizde? Var tabiî. Ancak bütün suçluları içeri tıkmaya kalksak, cezaevimizin bir denizden ötekine kadar uzanması gerekir. İnsanları çok iyi tanırım, hepsi de suçludur. Ama herbirinin buraya düşmesi de mümkün değil tabiî.»

Karagöz yürümeye devam ettikçe, bu konuşma hızlanır, kışkırtıcı ve saldırgan bir hal alır, «Uğursuz Avlu» da yaşıyan bütün tutuklulara ağız dolusu küfür yağar dururdu. Ama, onun bu küfürlü haykırışlarında, dikkatli biri, pek hafif de olsa, bir acıma duygusu sezebilirdi.

Bu olaydan birkaç hafta sonra, kötü dostlarla düşüp kalktığı için başı belâya girip «Uğursuz Avlu» ya düşen genç bir adamın zengin ailesinin Karagöz’e yalvarmaya geldiği de olurdu. Her zamanki gibi, söylenenler, çocuğun suçsuzluğu ve serbest bırakılması gerektiği etrafında dönerdi. Böylesine zengin ve nüfuzlu kişileri dinlerken Karagöz’ün yüzü uzar, saldırgan hali gider, sessiz ve uysal bir adam olur, sonra da sorardı:

«Suçsuz olduğu halde tevkif edilmiş öyle mi?»

«Evet efendim. Hem de...»

«Peki, peki anlaşıldı. Ama bütün bu söylediklerinizin hiçbir değeri yok bence. Çünkü, tam bu sıralarda hep suçsuzlar tevkif edilip suçlular salınıyor. Yeni düzen böyle, ne yapalım. Ağzınızla onun suçsuz olduğunu söylediğinize göre, burada tutuklu kalması için başka sebep aramak hiç gerekmez.»

Onun bu konuşmasını dinleyen tutuklu yakınları, Karagöz'ün alay ettiğini; az sonra istediklerini yapacağını sanırlardı. Hattâ hafiften gülmeye de başlarlardı. Ne var ki Karagöz hiç istifini bozmaz, terbiyeli fakat son derece sert bir halle onlara konuşmanın bittiğini, dışarı çıkmaları gerektiğini işaret ederdi. Onunla konuşanlar ne kadar nüfuzlu olurlasa olsunlar, Karagöz'e diş geçiremezlerdi. Düzenin yürümesi için Karagöz gibi adamların gerektiğine inanan idarecilerin de onu harcamaya niyetleri yoktu.

Ama hemen ertesi gün, Karagöz'ün suçsuzluğu ileri sürülen genç adama yaklaştığı ve onunla konuştuğu da görülürdü.

«Peki! Ne sanıyorsun yani? Ömür boyu burasını kokutacakmısın. Defol çabuk. Gözlerim seni bir daha görmesin, yoksa ömür boyu unutamıyacağın şekilde dövdürürüm seni.»

Tabiî zavallı tutuklu, önce büyük bir şaşkınlık içinde onu dinler, neden sonra aklı başına gelince pılısını pırtısını toparlayıp sıvışırdı. Böylesine garip bir adamdı Karagöz. Hırsızlık, ırza geçme, yaralama gibi suçlarla avluya düşmüş bir tutuklu ile saatlerce uğraşır, haykırır, fısıldar, katı yahut anlayışlı davranır, onu döver yahut öper, okşar, gözünü bir an bile karşısındakinden ayırmaz ve bütün bunları büyük bir samimiyet içinde yapardı.

«Suçunu söyle Allahın belâsı! Söyle de kurtar kelleni, itiraf etmezsen buradan leşinin çıkacağını anlamıyormusun?»

Tutukluyu en sonunda yıldırıp konuşturunca rahatlar, ellerini oğuşturur ve elde ettiği bilgiyi ilgililere ulaştırır. Ama konuştuğu adamı da unutmaz ve çoğu zaman az ceza yemesi için uğraşırdı. Bitmek bilmeyen bu garip oyunu anlamak imkânsızdı. Aslında hiç kimse ye güveni yokmuşçasına hareket eder, ama tutukluya suçunu söyletmek için delicesine ve günler, aylar boyunca bıkmadan uğraşır dururdu.

Bu oyunun, gereksiz, iğrenç, çok karışık ve değersiz olduğunu söyleyenler, düşünenler çoktu. Ama Karagöz aslında herşeyi hesaplıyarak hareket ediyordu. Hedefine varmadığı pek yoktu. Ne yeknesaklık, ne tekrar vardı oyununda. Her keresinde yenilenir, büyür, en eski sabıkalıları bile şaşırtırdı bu oyun. Metodları ya öylesine insafsız, ya çok yumuşak ve

insancaydı. Onu tanıyanların da şaşırmaları bu değişmelerdeydi aslında. Zaten bütün İstanbul'da Karagöz'ü tanımayan, onun korkunç oyunlarından söz açmayan yok gibiydi. Bu yüzden de hakkında çok şikâyet olur, yerinin değiştirilmesini isteyen pek çok kişi çıkardı. Divan'da vezirlerin, sık sık Karagöz üzerine tartışmalara giriştikleri bilinirdi. Ama sonunda o, yine kaya gibi yerinden kımıldamaz, onun yerine konacak, gece gündüz haydutlarla didişecek bir cezaevi müdürü bulunamazdı. Zaten herkes için bundan daha tabiî bir yol yoktu. «Uğursuz Avlu»da yıllarını çürütenler bile bu işe ondan daha yatkın birinin bulunamıyacağına inanırlardı. Burada, uzun yıllardan beri Karağöz'e sövülür, ondan nefret edilir, kızına küfredilirken de en büyük zevk duyulurdu. Ama ondan böylesine nefret eden insanlar, aynı zamanda kendisine karşı hayranlık da duyarlar, hakkında söylenen efsaneleşmiş hikâyeleri bıkıp usanmadan anlatırlardı. Karagöz artık alışılmış, vaz geçilemiyen bir insandı. İnsanlar nasıl çok sevdikleri hayata söverlerse, tutuklular da Tanrı gibi sayıp korktukları Karagöz'ü öyle lânetle anarlar, onsuz hayatı da bir gün bile akıllarına getirmezlerdi. Gerçi kendilerine karşı korkunç metodlar tatbik ediyordu, ama bunun yanı sıra bir sürpriz ihtimali, her zaman için göz önünde tutulabilirdi. Onun kararları ve hareketleri her zaman, tutuklular için bir piyango gibiydi. Bu yüzden, talih oyunlarına hayatlarını bağlamış bu insanlar, Karagöz'ün ikramiyeleri karşısında zevk ve heyecan duymaktan kendilerini alamıyorlardı. O domuzdu, o tahtakurusuydu, sülüktü, köpoğlu köpekti, ama kendilerine aitti, kendilerinden bir parçaydı.

Uzun uzun sözünü ettiğimiz Karagöz adıyla tanınan Lâtif Ağa işte böyle bir kişiydi. Gerçi şimdi, epey yaşlanmış ve çökmüştü. Çevikliğinden çok şey kaybedip yorulmuştu ama yine de korkunç sürprizleriyle avluda yaşıyanları şaşırtmaktan, baskısını devam ettirmekten geri kalmıyordu. On, onbeş yıl önceki müthiş sorgularına artık az raslanıyor, ama böyle bir olay onun her zamanki gibi müthiş olduğunu ortaya koyuyordu. Oğullarını ve kızlarını evlendirmiş olan Lâtif Ağa'nın vaktinin çoğu, artık aksi yamaçtaki güzel evinde geçiyordu. «Uğursuz Avlu»da çoğunlukta olan sabıkalıların içinde belki de en günahsızı, keşiş Pierre bile, Karagöz'ün hikâyelerini anlatmaktan bıkmazdı. Hele bir Ermeni ailesini konuşturuşu vardı ki, anlatılmakla bitmeyecek bir şeydi bu.

Bir çağda, darphanedeki altınlar çalınmaya başlamış, olay padişahın kulağına kadar gitmişti. Çok kızan sultan, eğer suçlular bulunup hâzinenin uğradığı zarar kapatılmazsa yüksek memurlardan çoğunun

cezalandırılacağını söylemişti. Korku içindeki memurlar geniş bir soruşturmaya girişmişler, en sonunda da ipuçları onları zengin bir Ermeni ailesine kadar götürmüştü. Tüccarlık yapan zengin Ermenilerden sekiz erkek hemen «Uğursuz Avlu» ya sevkedilmiş, olay bir süre için önemini kaybetmişti. Bütün zenginler gibi, paralarıyla cezaevinde kendilerine rahat bir köşe sağlayan Ermeniler dışarıdan bol yemek getirtmekle kalmıyor, eşyalarından bir kısmını bile hücrelerine taşıtmış bulunuyorlardı. Kimsenin onlara dokunduğu, sorguya çektiği yoktu. Tam mesele önemini kaybetmek üzereydi ki, Karagöz genç yıllarını aratmıyacak bir iş başardı.

Bir sabah, erken saatlerde, Ermeni ailesinin reisi olan yaşlı, şişko ve astımlı Kirkor, avlunun köşesindeki sıraya oturmuş uyukluyordu. Birden, nereden çıktığı anlaşılmayan Karagöz onun yanına çöküverdi. Zaten güç nefes alan zavallı ihtiyarı, iri vücudunun bütün gücüyle duvara doğru itiyor, ona azap çektirmekten sanki zevk duyuyordu. Kirkor’u iyice sıkıştırdıktan sonra, cezaevi müdürü, beklenmedik bir anda sorusunu sordu:

«Bana bak, durumun çok tehlikeli. Bahis konusu olan devlet hâzinesidir. Bu uğurda yüksek memurların kellesi gidebilir. Sebep de siz olduğunuz için, ben de sizi yaşatmam. Sen Ermenisin, yani kurnaz ve inatçısın. Ama ben üç Ermeni ederim, anladın mı? Artık dördümüz birleşip bu karışık işi halletmenin çarelerini aramalıyız. Sizden başka yakalanan diğer hırsızlardan bir şey almaya imkân yoktur. En kötü ihtimalle kelleler uçacak, ama bu kelleler Osmanlı hâzinesini zengin edemiyecektir. Siz, onların suç ortağısınız. Ellerindeki altınları çok ucuza aldınız. Kellelerinizi kurtarmamız yine de mümkündür. Senin değil ailenden birinin suçlu olduğunu çok iyi biliyorum. Altınlar bulunup sultanın hâzinesine girmedikçe baş suçlu sensin işimizi bir an önce halletmeye bakalım. Yoksa işkence masasında etlerin dökülecek, on yaşındaki çocuklarınızla canlarınızdan olacaksınız.»

Duvara sıkışmış olan ihtiyar Kirkor, ne nefes alabiliyor, ne de sesini çıkarabiliyordu. Karagöz hiç aldırmadan devam etti ve verilmesi gereken miktarı Ermeninin kulağına fısıldadı. Bu sözleri duyunca Kirkor’un başı döndü, boğazından hırıltılar çıktı. Karargöz yine de acımadan onu sıkıştırmaya devam etti:

«Hiçbirşey değil aslında. Toplamı yüksek geliyor insana. Halbuki bu ailenin mallarının dörtte birini ancak içine alır. Varlığınız hakkında devlete her zaman yanlış beyanda bulunduğunuz da göz önüne alınırsa, rakamın

ancak mal ve paranızın onaltıda birine ulaştığı görülür. Beni dinle ve parayı ver. Aksi halde sen ve yakınların canlarınızdan olacaksınız.»

Daha sonra Karagöz, kafasında tasarladığı korkunç plânı da Ermeninin kulağına fısıldamaya koyuldu. Ermeni ailesinin evinde iki bulaşıcı hastalığa raslanmıştı. Bunun veba olduğu ortalığa yayılırsa bütün aile hastahanede karantinaya alınırdı. Orada ise, hasta olmayanın bile vebaya tutulduğu bir gerçekti. Tabiî evler ve dükkânlar boş kalacak, hadiseyi duyan hizmetçiler tarafından yağmalanacak, geri kalanlar da, bütün vebalılara yapıldığı gibi, hükümet tarafından hâzineye katılacaktı.

Bunları söylerken Karagöz, ihtiyar Kirkor'u iyiden iyiye duvara sıkıştırıyor, yarı ölü haldeki Ermeninin ağzından köpükler saçılıyor, ihtiyar adam yakınlarına danışması gerektiğini söylerken Karagöz, her işin bu sıra üzerinde halledilmesinde ısrar ediyordu. Korkuyla hücrelerine, yahut avlunun tenha köşelerine çekilen tutuklular bu müthiş konuşmayı duyamıyor, fakat ihtiyar Kirkor ile Karagöz arasında korkunç bir mücadelenin geçtiğini anlıyorlardı. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, cezaevi müdürünün odasına yöneldiğini, ihtiyar Ermeninin ise sallana sallana hücresinin yolunu tuttuğunu gördüler. Hücreden haykırışlar, ağlama sesleri geldi. Ermeni ailesi son direnmeyi gösteriyordu. Sonra birden ortalık duruldu ve ihtiyar Kirkor, yanında iki oğlu olduğu halde dışarı çıktı; birlikte Karagöz'ün odasına yöneldiler.

Kısa bir süre sonra, başta Kirkor olmak üzere, Ermeni ailesi ikişer üçer serbest bırakıldı. Olayın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen, kelimesi bile duyulmayan konuşmanın hikâyesi «Uğursuz Avlu»da hâlâ ballandıra ballandıra anlatılır ve Karagöz'ün Kirkor'dan milyonları nasıl söktüğü söylenir durur.

Keşiş Pierre, yukarıda da belirtildiği gibi, Karagözden tiskinti, kızgınlık ve hayranlık karışımı bir şekilde bahsederdi hep. Ömrünün son günlerinde, belki adını andığı kişilerin başında geliyordu Karagöz. Sanki yaşlı din adamının onunla işi hâlâ bitmemişti. Zaten «Uğursuz Avlu» keşiş Pierre'in en güzel ve canlı anlattığı yerlerdendi. Oranın insanlarını bir tablo gibi canlandırır, yakınlık duyduğu zavallılardan acıma duygusuyla bahseder, haydutlar, hırsızlar ve diğer sabıkalılardan uzak kalmayı tercih ederdi. Fakat bütün bu anlattıklarından daha önemli bir kişi vardı keşiş Pierre'in hayatında. Onu da «Uğursuz Avlu»da tanımıştı....

II

Her felâkete uğrayan gibi, «Uğursuz Avlu»ya düşenin de ilk günleri son derece güç ve sıkıntılıdır. Hele geceleri orada uyumanın imkânı yoktur. Münakaşa ve kavgalardan, çirkin gece sahnelerinden uzak olmak amacıyla keşiş Pierre, içinde bulunduğu koğuşun en uzak, en kuytu köşesini seçmişti. Beraberinde getirdiği eşyalarını yıkık bacanın dibine yerleştirmiş, kendi de buraya uzanmıştı. Yakınında, Bulgar asıllı ve sürgüne mahkûm iki kişi daha vardır. İkisi de kendisini heyecansız, fakat gayet iyi karşıladılar. Bu boş yerin, sessiz, temiz giyimli, zararsız, Bosnalı bir adam tarafından kapılmasına sevindikleri belliydi. Gerçi onu tanımıyorlardı ama, hiç olmazsa konuşmasından ve hareketlerinden zararsız ve kendileri gibi, geçici bir tutuklu olduğunu görüyordu.

Zengin olan bu iki Bulgar, konan yüksek vergileri ödeyemedikleri ve memurlara dert anlatamadıkları için, âdeta rehin olarak getirilmişlerdi İstanbul'a. Yüzlerinden okunmamakla beraber, korktukları, «Uğursuz Avlu» ya getirilişlerinin sebebini anlatmamalarından belliydi. Her hallerinde ihtiyat vardı ve hep giyimli oturuyorlardı. Serbest bırakıldıkları an, hemen bu korkunç yerden ayrılmaktı niyetleri. «Uğursuz Avlu»da bulunan herkes, burayı hayatlarından bir parça sayarken, iki Bulgar, aslında burada yaşamıyor, gün dolduruyorlardı. Gerçek hayatları uzakta, ta Bulgaristan'da kalmıştı. Şimdi haklarında verilecek kararı bekliyorlardı. Geri dönebildikleri takdirde yaşamaya devam edeceklerdi. Ama ailelerine ve mallarına kavuşamadıkça onlar için hayat yoktu. Aynı anda koğuştan hiç çıkmazlar, birkaç dakika için çıkmak gerekse bile biri mutlaka eşyaların yanında beklerdi Çoğu zaman, yatar veya otururlar fakat hiç konuşmazlardı. Gerekmedikçe kimseye bakmazlar, az yer ve az içerler, bunu yaparken bile arkalarını dönerlerdi. Keşiş Pierre diğer tutuklularla konuşursa onu

aralarında fısıldaşarak konuşup yererler, karanlıkta sigara içmemesini sık sık rica ederlerdi.

Ne var ki, birkaç gün sonra bu sessiz ve sakin insanların köşesine bir misafir daha geldi. Uzun zaman sonra onu düşündüğünde, keşiş Pierre, hangi gün, saat kaçta ve nasıl geldiğini, neler söylediğini bir türlü hatırlayamazdı. İleride dostluk kurduğumuz insanlarla ilk temasımızın nasıl olduğunu hatırlamamız zordur; onları var olduğumuz günden beri tanıdığımızı sanırız hep. Keşiş Pierre'de de aynı duygu yer etmişti. Ancak, zaman zaman sisler arasında kalmış bir anısını hatırlardı. Sabahın erken saatlerinde, kolunda bir battaniye, elinde bir deri çanta ile genç ve uzun boylu bir yabancı üzerine doğru eğilmişti bir gün. Bulgarlarla keşiş Pierre arasındaki bakışmalar ürküntü ve çekingenlik doluydu. Rahatları bozulmuştu. Üstelik de Türk'dü yeni gelen. Fazla hazırlık yapmadan yere uzandı. Nefesi bile duyulmuyordu. «Uğursuz Avlu» daki herkes gibi, o gece, her uyanışında keşiş yabancının gözlerinin kapanmadığını farketmişti. Hava iyice aydınlanıp yattığı yerde doğrulduğunda, din adamının ilk işi, komşusuna bakmak oldu. İlk gördüğü sarı ciltli bir kitaptı. İşte o an, «Uğursuz Avlu» ya düştüğü gündenberi duymadığı büyük bir rahatlık ve sevinç kapladı içini. Duvarların ötesindeki yaşayışından kalmaydı bu duygu. Gözlerini açtı kapadı birkaç kere. Kitap olduğu yerde duruyordu. Gözlerini kaldırdı. Çantasına yaslanarak hafifçe uzanmış adamı gördü. Altında koyu kahverengi, pırıl pırıl ve yumuşacık bir örtü vardı. Önemsiz ihtiyaçları ve öğrenimi gereğince keşiş Pierre çevresindeki eşyalara pek fazla değer veren kişilerden değildi. Ama bu örtü ve yanında duran çanta kadar nefis iki eşya görmemişti, Bosna'da kalsaydı görmeyecekti belki de ömrü boyunca.

Adamın yüzü onun için yeni bir sürprizdi. Bu, genç bir adamın yüzüydü. Renksiz ve kızıl sakallarla kaplıydı bu yüz. Dudağının üstünde ise, daha açık renkli ve uzun bıyıklar görülüyordu. «Uğursuz Avlu» için alışılmamış olan bu yüzün en dikkati çeken yeri, iri, mavi ve koyu halkalarla çevrelenmiş gözlerdi. Pırıl pırıl parlayan bu gözler bir hastaya aitti ve hayatı boyunca pek çok hasta gören din adamı bu hastalığı tanır gibi oldu. Bir şeyden utanıp onu saklamak isteyenler, ısrarla yabancıların gözlerine bakar, bu gözleri gözlerine bağlayıp başka yerlerine bakmalarını engellemek isterler. Genç yabancı da dikkatle ve gözlerini ayırmadan keşiş Pierre'e bakıyordu. Konuşma kendiliğinden başladı. Zaten en iyi konuşmalar böyle başlıyanlardır. Önce selâmlaşma, sonra da az kelimeyle

karşılıklı ölçüp biçme. Bütün bunların sonunda keşiş Pierre, karşısındaki Türk'ün, birçok benzeri gibi kendini beğenmiş biri olmadığını anladı. Belki çekingendi ama bu bambaşka bir çekingenlikti.

Böylece, öğleden önce birkaç kere karşılaşıp ayrıldılar. Her seferinde de birbirlerine anlamsız sözler söylüyorlardı. Cezaevi konuşmaları böyledir; gayet ağır ve çekingen başlar. Sonra da yeni bir bahse geçilmezse köşeye çekilip susulur, söylenen ve duyulanlar tartılır, hataya düşülüp düşülmediği hep düşünülür.

Öğle üzeri yabancıdan ayrılan keşiş, onunla ancak akşama doğru tekrar karşılaşabildi. İkisi de İtalyanca biliyordu. Birkaç kelime konuştular da. Bu birkaç kelime bile, ikisini de çevrelerinden uzaklaştırıyor, aralarında garip bir yakınlığın doğmasını sağlıyordu. Gördükleri şehir ve ülkelerden, okudukları kitaplardan bahsettiler. Ama aynı eserleri okumadıklarından, konuşma bu yönde fazla ilerlemedi. Genç adam adının Cemil olduğunu söyledi, keşiş Pierre ise, diğerlerine olduğu gibi ona da işinden söz etmedi. Niçin «Uğursuz Avlu» ya düştüklerini birbirlerine sormamışlardı zaten. Konuşmaları hayatın yüzünde ve belirli çerçevelerin içinde geçiyor, genç adam çoğu zaman başını sallayıp keşiş Pierre'i tasdik ediyordu. Belirli bir düşünce üzerinde durduğu, meseleyi sonuna kadar götürdüğü pek yoktu. Bakışları da sık sık uzaklara dalıp gidiyordu.

Keşiş Pierre dilediği gibi konuşabildiği birini bulduğu için pek memnundu hayatından. Ama çoğu zaman bir hasta ile konuşur gibiydi. Onun kadar insanları tanıyan biri için böyle bir hükme varmak hiç de zor olmamıştı. Sık sık söylediği:

«Evet, evet...» sözleri aslında bir tasdik değil, bir dalgınlık, bir rüyada yaşama belirtisiydi. Ama, her şeye rağmen, bu konuşmalar iki tutuklu için de büyük değer taşıyordu. Bu yüzden de sık sık birbirlerini arıyor, dertlerini, tasalarını bir arada olup konuşmakla gideriyorlardı. İki Bulgar'ın söze karıştıkları yoktu. Keşiş Pierre'le genç Türk'ü şüpheli bakışlarla izliyor, uzunca bir süre içine girmedikleri «Uğursuz Avlu» dünyasına bir yabancı uğruna katılmak istemiyorlardı.

Akşam yemeğini, Cemil ve keşiş Pierre birlikte yediler. Daha doğrusu genç adam, iştahlı atıştıran yeni dostunu seyretti. Kendisi, ağzına attığı lokmayı uzun uzun çiğniyor, âdeta işin sonunu bir türlü getiremiyordu. En sonunda dayanamıyan din adamı:

«Kusura bakma Cemil efendi» dedi. «Ama yemek yememekle hâta ediyorsun. İnsan başına bir uğursuzluk geldiğinde daha çok yemeli ki, her

türlü kötü darbeye karşı dayanıklı olabilsin.»

Genç adam, yine her zamanki gibi:

«Evet, evet» dedi, ama yine bildiğini okudu.

Ertesi gün de aralarındaki konuşma devam etti. Artık daha uzun, daha canlı ve daha tabiî konuşabiliyorlardı. Böylece zaman çabuk geçti ve göz açıp kapayıncaya kadar akşam oluverdi. Karanlık çökünce, konuşmaları da yavaşlıyor, iyiden iyiye fakirleşiyordu. Tek konuşan keşiş Pierre'di. Cemil'in «evet, evet» leri bile azalmıştı artık. Genç adam gittikçe daha fazla iç dünyasına çekiliyor, göz kapaklarını kaldırıp indirmekle yetinip hiçbir söze girmiyordu.

Gökyüzünü kaplayan kırmızımsı aydınlık, yüksek duvarların üzerinden ve birkaç selvi ağacının arasından göze çarptığında, görünmeyen şehrin bir köşesinde güneşin batmakta olduğu anlaşılırdı. Bir an, bütün avlu da bu renkli ışıkla dolar, sonra boşalır ve her tarafını karanlık kaplamaya başlardı. İşte tutukluların hücre ve koğuşlara doldurulma zamanının geldiğini gösterirdi bu an. Gardiyanlar, dağınık bir sürüyü toplarcasına sağa sola saldırır ve onu bunu kışkışlarken, avludan ayrılmak ve hücrelerin boğucu havasına girmek istemeyenler en tenha köşelere, kovuklara sokulur, sık sık dayak yiyen insan sesleri duyulurdu avluda.

O akşam da, her günkü tören tekrarlanıyordu ki, koğuşun önünde beliren gardiyan, yüksek sesle Cemil'i çağırdı. Onun ardından, diğer hücre ve koğuşlara göz atan bir başka gardiyan da aynı adı tekrarlamaktaydı. Böyle yerlerde, uşak mevkiinde bulunanlar sertçe bir buyruk aldılar mı, bunu hemen yerine getirmek için imkânsızı mümkün kılmaya bakarlar. Cemil'i böyle büyük bir kibarlıkla dışarı davet edişlerinden, eşyalarını toplamasını nazik bir halle söylemelerinden, sert bir buyruk aldıkları, onu daha iyi ve tek kişilik bir hücreye götürdükleri belliydi.

Genç adam, pek şaşkınlık eseri göstermeden ve birgey sormadan, söylenenleri yerine getirdi. Dışarı çıkmadan da, kısa zamanda dost olduğu keşiş Pierre'e döndü. Sanki konuşacaktı. Birden vazgeçti ve gülümseyerek bir el işareti yaptı, sonra çıktı gitti.

O gece keşiş Pierre, genç adamı düşündü hep. Türk olup olmadığından bile emin değildi pek. Ama büyük bir darbe yediği ve yaşama zevkini yitirdiği gözle görülebiliyordu. Zaman zaman daldığında, Cemil'in hafifçe uzanmış, kitabını okuduğunu, yahut bakışlarını tavana diktiğini görür gibi oluyordu. Onun gittiği neden sonra kafasına dank ediyor, bundan büyük bir azap duyuyordu. Her zamanki gibi, deliksiz, gerçek bir uykuya neden sonra

daldığında, alışmamış olduğu şeylerle karşılaştı, rüya gördü ve hep Cemil’le uğraştı durdu. İlk gençlik yıllarında sevdiklerinden ayrılırken duyduklarını duyuyordu şimdi de. Sabah olup hava yavaş yavaş aydınlanınca katı gerçek, daha belirli olarak ortaya çıktı; komşusu yanında olmayacaktı artık. Sağındaki boşluk onu rahatsız ediyor, solunda ve az ileride oturan iki Bulgardan ilk defa olarak nefret ediyor, onlarla konuşmak bile istemiyordu.

Hava iyice aydınlandığında, Cemil’in yerine biri geldi. Bu zayıf, sakalları uzamış, esmer ve kıvırcık saçlı, üstünden başından bakımsızlık akan biriydi. Çabuk ve çok konuşuyor, sık sık da özür diliyordu. Onları rahatsız etmek istememişti ama, o güne kadar beraber yaşamak zorunda kaldığı insanlardan nefret ediyordu. Sessiz ve başını dinleyeceği bir yer aramış, burasını bulmuştu. Hızlı hızlı konuşmasını kesmeden elindeki sepet ve birkaç parça partal elbiseyi yerleştirirken burayı bulduğu için çok mutlu olduğunu söylüyordu.

Aslında, «Uuğrsuz Avlu» da böyle uzun konuşmalar, tanışmalar olmazdı ama yeni gelen çok geveze biriydi. Uzun zamandır birlikte olduğu dost kişilerin arasındaydı sanki. O derece rahat ve çekinmeden konuşabiliyordu. İki Bulgar tüccarı, iyice birbirlerine sokulup biraz daha uzaklaştılar. Ama keşiş Pierre, bu garip adamı dinlemeye ve gözlemeye devam etti. Hattâ konuşmasını desteklemeye de başladı yavaş yavaş. (Amcam keşiş Rafael’den hiç farkım yok, diyordu bir yandan da kendi kendine. Her zaman söylerdi, ekmeksiz yaşarım ama konuşmadan asla.)

Yabancı, aslen İzmirli bir Yahudiydi. Koca bir burnu, sarımtırak ve yer yer kanlı beyazıyla garip gözleri, üzüntülü, şüpheci ve korkak bir hali vardı ama konuşmaya gelince değişiyor, her konuda ileri geri lâf etmekten kendini alamıyordu. Sanki bir gün önce başlamış bir konuşmayı devam ettiriyormuş gibi birlikte avluya çıkarken keşiş Pierre’e dert yanıyordu:

«— İnsanı hem soyarlar, hem de sonra suçlayıp cezaevine yollarlar. Sorarım size, bizim yerimiz burası mı, bu köpek sürüsünün ortası mı?»

Korku dolu bakışlarla sağını solunu kollarken, şikâyetlerine devam ediyor, buraya düşmesine sebep olanlara, devlete, hükümete, Karagöz’e, kısacası aklına gelene küfredip duruyordu. Keşiş Pierre:

«Buraya, gevezeliği yüzünden düşmüş, anlaşılıyor» dedi kendi kendine. Ama, yahudi, bitip tükenmek bilmeyen hikâyelerinin arasında Cemil efendinin de adını söyleyince birden yakından ilgilendi. Geveze, onun bu ilgisinin farkına varmamıştı ve anlatmaya devam ediyordu:

«Dün gördüm onu. Sizin gibi namuslu kişilerin arasına düştüğüne memnun oldum doğrusu. Ama şimdi, kendisine beyaz kule denilen yerde bir oda verdiler. Hani şu gardiyanlar ve cezaevi memurlarının yatıp kalktıkları yerde. Orası pistonlu tutuklular içindir. Kendilerine verilen yemeğin cinsi bile bizimkinden çok iyidir. Ama yine de bu korkunç bir şey. Öylesine kibar ve iyi kalpli bir adam hapse tıkılır mı? Burada yaşıyabilmesine imkân yok bence. En iyi şartlar altında bile dayanamaz.»

Keşiş Pierre, iyice heyecanlanmış, kalbinin atışı hızlanmıştı.

«Siz Cemil efendiyi tanır mısınız?» diye sordu.

«Ben mi? Tabiî, hiç tanımaz olur muyum. Sizi, tanımıyorum gerçi. Ama ilk bakışta ne efendi ve namuslu bir kişizâde olduğunuzu anladım. O da sizin gibidir işte. İzmirde kendisini tanımayan yoktur diyebilirim. İzmir'de de çok tanınan birinin içini dışını herkes bilir.»

Yahudi ile bir arada geçirdiği ilk gün içinde, keşiş Pierre genç Türk hakkında çok şey öğrendi. Hattâ, cezaevine getirilme sebebini bile aşağı yukarı biliyordu artık. Ancak bildikleri, Hayim'in (İzmir'li yahudinin adı Hayim'di) anlattığı gibiydi. Yani karmakarışık. Konuşmaya çok meraklı olan bu adam, bir konu üzerinde hiçbir zaman duramaz, oradan oraya, bir olaydan başkasına atlar, önemli bir hâdiseden bahsetmeyi unutur, aynı şey üç kere, dört kere tekrarlanırdı onun ağzında. Bazen meraklı bir hikâyenin ortasında durur ve kaşlarını çatarak düşünürdü. Sanki herşeyi herkese anlatmanın doğru olmadığına inanmış bir hali vardı böyle zamanlarda. Sonra yine konuşmak ve anlatmak ihtiyacı üstün gelir, bir takım kişilerin özel hayatlarını, kötü yönlerini, ailelerini çekiştirir, didik didik eder dururdu.

Hayim, ömür boyu çevrelerindeki insanlarla ve bütün toplumla, baştan kaybedilmiş ümitsiz bir kavgaya giren kişilerdendi. Her şeyi anlatıp açıklamak, insanların bütün hâta ve kötülüklerinden bahsetmek, fenalara küfredip iyileri göklere çıkarmak bahsinde o kadar ileri giderdi ki, bir insanın hayat boyu bilemeyeceği şeyleri bildiğini sanırdı. İki kişi arasında geçmiş olan tanıksız bir olayı en ince ayırımlarına kadar anlatmakta üstüne kimse yoktu. Bu kişilerden bahsetmekle de yetinmez, onların düşünce ve özlemlerinden de söz açar, bu adamlara, belki de hiç düşünmedikleri şeyleri yükler dururdu. Onların gizli yönlerini de, aklı sıra ortaya çıkarırdı. Ama İzmirli Hayim'in taklit gücü korkunçtu. Büyük ustalıkla bir vali yahut veziri gözler önüne serer, bir an sonra, ufak bir yüz hareketiyle tamamen

değişerek bir dilenci yahut kabadayı haline gelir, insanlar kadar hayvanları da aynı kolaylıkla taklit edebilirdi.

Büyük bir canlılıkla ve en ince ayrıntılarına kadar, İzmir'in zengin yahudi, rum ve hattâ Türk ailelerini anlatır, önemli olaylar üzerinde uzun uzun durur, her hikâyesini de:

«Eh, ah» diye bağırarak bitirdi. Ama biten hikâye yoktu onun için. Her bitenin yerine bir yenisi başlar ve bu böyle sürüp giderdi.

(Hepimiz, çok konuşan, kendileriyle ilgili olmayan şeyleri merak eden geveze ve dedikoducu kişileri sıkıcı, palavracı ve değersiz buluruz. Halbuki, bunu yaparken, insanoğlunun bu çok rastlanan kusurunun iyi bir yönünün de bulunduğunu düşünmeyiz. Yazılı veya sözlü olarak gördüklerini bildiklerini anlatmayan bu kişiler olmasa bilmediğimiz olayları nasıl öğrenir, tanımadığımız kişileri nasıl tanır, görmediğimiz ülkeler hakkında nasıl bilgi sahibi olur, kısacası bilgi hâzinemizi nası doldururduk? Onların anlattıkları mükemmelden uzak, yanlış, bir sürü uydurma ekle dolu, yarı yarıya yalan olsa bile ne çıkar? Tecrübe ve akıl bizde olduktan sonra, anlatılanı dinler ve doğruyu alıp yanlışı atarız, olur biter. Bu sayede en yalancı kişiden bile insanın birşeyler öğrenebilmesi mümkün olur.)

Cemil efendiden ve hayatından, Hayim büyük bir heyecanla bahsederken keşiş Pierre de bunları düşünüyordu. Zaman zaman karşısındakini duymakta güçlük çektiğinden ona iyice yaklaşıyor, kulağını adamın ağzına dayıyordu. Çünkü Hayim, bütün heyecanına rağmen, anlattıkça sesini hafifletiyor, sağa, sola korkulu bakıyor, sık sık sesi duyulmaz oluyordu.

III

Hayim'in anlattığına göre, Cemil, bir Türk baba ile bir rum anneden dünyaya gelmişti. Annesinin güzelliği İzmir'de hâlâ dillerde dolaşırdı. En güzel rum kızlarının yaşadığı İzmir kenti ona gelinceye kadar, hiç böylesine mükemmel bir vücut, böylesine zarif hareketler ve bu derece güzel mavi gözler görmemişti. 17 yaşına geldiğinde güzel rum kızı çok zengin bir başka rumla evlendirildi. (Hayim öylesine uzun bir rum adı söylemişti ki, bu adı keşiş Pierre'in aklında tutması imkânsızdı.) Çiftin bir çocuğu oldu. Bu küçük kız sekiz yaşına basmıştı ki, zengin rum birden ölüverdi. Ailesi hemen onun serveti üzerine oturmak ve genç dulu on parasız bırakmak için çalışmaya koyuldu. Kendini korumaya çalışan genç kadın Atinaya giderek, hiç olmazsa bu kentteki mallarını elinden kaçırmamaya uğraştı. Ama dönerken vapurda hastalanan kızı ölüverdi. İzmir'e daha epey yol vardı ve gemi personeli küçük kızın cesedinin denize atılmasını istiyordu. Eski bir inanca göre ölünün cansız vücudu gemiyi denizin dibine çekerdi. Acıdan deli olan anne buna engel olmak istedi. Tek çocuğunun yattığı yeri bilmek istediğini, onu İzmir'e kadar götürüp orada gömmesine izin vermelerini istiyor ve yalvarıyordu. Geminin kaptanı zor durumda kalmıştı. Hem zavallı bir annenin acıları karşısında hissiz kalamaz, hem de kurallara ve geleneklere karşı gelemezdi. Bir süre düşündükten sonra ikinci kaptanın yardımıyla bir kurnazlık düşündü. Birbirinin eşi olan iki tabut yaptırdı. Birinin içine küçük kızın cesedi kondu ve gizlice denize atıldı. Diğerine de aynı ağırlıkta bir takım şeyler yerleştirildi. Kapağı çivilendikten sonra da İzmir'de gömebileceği söylenerek anneye verildi.

Genç dulun acısı büyük ve bitecek gibi değildi. Kızının mezarını her gün ziyaret ediyor, ağlıyor, dua ediyordu. Ama bir süre sonra, herkes gibi onun da kederi hafifledi, kendini topladı. Korkunç bir olay gelmeseydi başına normal yaşayışı devam edecekti. Kaptanın karısı vapurda geçeni

kocasından öğrenmiş, günün birinde de en yakın arkadaşına anlatmıştı. Bir münakaşa sonucu bu sırrı yakınlarına da anlatan o üçüncü şahıs, böylece hikâyenin, zavallı dulun kulağına kadar gelmesine sebep oldu. Talihsiz kadın çıldıracak hallere geldi. Mezarlığa koştu ve kızının gömüldüğü yeri tırnaklarıyla kazdı. Kızını bulmak için kendini denize atacağı sırada güçlükle zaptedildi ve evine kapatıldı. Kelimenin tam anlamıyla çıldırmıştı. İyileşmesi için uzun yılların geçmesi gerekti. Aslında hiç bir zaman da düzelemedi.

Genç ve güzel dulla evlenmek isteyen bir çok zengin rum vardı. Ama, o, hem kendi ailesinden, hem de bütün İzmir'in rum cematinden nefret ediyordu. Yıllarca sonra kimsenin ummadığı bir sırada, bir Türkle evlendi. Kültürlü ve çok tanınmış olan bu adam kendisinden de epey yaşlıydı. Uzun yıllar devletin yüksek memurluklarında bulunmuş olan Tahir Paşa o çağlarda, her şeyden elini eteğini çekmiş bir halde yaşıyor, yazları İzmir yakınındaki malikânesinde, kışları da şehirdeki büyük konağında geçiriyordu. Karısından, din değiştirmesini istemedi. Sadece herkesin içinde peçeyle dolaşmasını şart koştu ki, kadın onun bu arzusunu içten yerine getirdi. Elvlenme, şehirdeki bütün rumları birbirine katmıştı. Ama altmışlık paşa ile güzel rumun hayatı, papazların ve rum kadınlarının kötü dualarına rağmen mutlu ve bereketli geçti. Evliliklerinin ilk iki yılında, önce bir kızları, sonra da bir oğulları dünyaya gelmişti. Sıhhatli olan oğlan normal büyüyordu. Halbuki kız zayıf ve çelimsizdi. Beş yaşına geldiğinde, iki gün süren bir hastalık sonunda da öldü. İlk acısını unutamıyan zavallı anne, bu olay üzerine derin ve çaresiz bir melankolinin içine daldı ve bir daha da kendine gelemedi. İkinci kızının da ölümünün sorumluluğunu kendinde buluyor, uğursuz bir insan olduğunu söylüyordu. Kocasını, oğlunu ihmal etmeye başladı. Zamanla kurudu ve ertesi yıl öldüğünde herkes onun kurtulduğuna inandı.

Erkek çocuğunun adı Cemil'di. Kuvvetliydi, annesinin güzelliği onda da vardı. Çok zeki ve aklı başında bir genç oldu. Yüzmede bütün arkadaşlarını geçer, vücut vücuda yapılan itişli kakışlı bütün sporlarda yaşıtlarını alt ederdi. Ama küçük yaşta sporu ve eğlenceyi bıraktı. Gittikçe artan bir merakla okumaya koyuldu. Babası bu yolda onu teşvik ediyor, Cemil'e kitaplar buluyor, yabancı ülkelere geziler yapmasını sağlıyordu. İzmir'li bir hahamdan ders aldırarak ona İspanyolcayı bile öğretti.

Bir kış günü Tahir Paşa öldüğünde, genç adam muazzam bir servetin sahibi olarak, tek başına kalıverdi. Devlet hizmetine girmesini tavsiye eden

baba dostlarının tekliflerini kibarca geri çevirdi. Yaşıtlarının tam aksine kadınlara meraklı değildi. Onlarsız da hayatını yaşıyabiliyordu. Ama bir yaz günü, küçük bir evin önünden geçerken bahçede bir rum kızı gördü. Yıldırım aşkı bir kor gibi kalbine düşmüştü o an. Orta halli bir rum tüccarın kızı olan sevgilisiyle evlenmekten başka bir şey düşünmüyordu artık Cemil. Ama kızın babası, aptalca bir inatla Cemil'in arzusuna karşı koydu. Bütün dostlarının arasında ellerini açıyor ve bağırıyordu: — Servetim ve kişiliğim, belki de benim alt tabakadan bir adam olduğum hükmüne vardırabilir bir takım kişileri. Ama inancım ve Tanrı'ya karşı duyduğum sonsuz saygı çok büyüktür. Hayatımı feda eder, kızımı suya atarım ama bir Türk'e vermem.

Rum tüccar hep aynı sözleri tekrarlıyordu. Sanki önemli olan kendisi ve Tanrıya olan inancıydı da kızı ikinci plânda geliyordu. Üstelik de bu kahramanlık gösterisi ona, pek de pahalıya mal olmuyordu. Zaten hayatını vermesine de hiç lüzum kalmadı. Kızı zorla İzmirli olmayan bir rumla evlendirdiler. Düğün bile yapmadılar, evlenme ve yola çıkma tarihini de gizlediler. Rumlar, Cemil'in kızı kaçırmasından korkuyorlardı. Halbuki o, bu müthiş darbe karşısında yıkılmış ve evine kapanmıştı. Ancak başından geçenlerden sonra, bir erkekle sevdiğini ayıran aşılmaz engelleri, insanları birbirinden uzaklaştıran yüksek duvarları görebilmişti.

Kısa bir süre sonra İstanbula yerleşti ve iki yıl kalarak öğrenimini ilerletti. İzmir'e döndüğünde çok değişmiş, yaşlanmıştı. Herkesten uzaktı artık. Herşey onu rumlardan ayırıyordu; Türklerle de zaten fazla ilgisi kalmamıştı. Birkaç yıl önce, birlikte oyun oynadığı, gezdiği, eğlendiği arkadaşlarının hepsinden uzaktı, hepsi ona birer yabancı geliyordu. Aralarındaki fark birkaç nesil arasındaki fark kadar büyümüştü. Cemil, kelimenin tam anlamıyla bir kitaplık kurdu oldu. 24 yaşına geldiğinde genç, çok zengin ve garip bir adamdı. Servetinin toplamını bilmiyor, malını idare edip parasını harcamaktan da aciz görünüyordu. Ege kıyılarını boydan boya dolaştı. Mısıra ve Rodos adasına seyahat etti. Kendisi gibi zengin ve tasasız kişilerle yakınlık kurmaktan çekiniyordu. Zaten onlar da Cemil'e yabancı gözüyle bakmaya başlamışlardı. Hangi dinden, ırktan ve milletten olursa olsun, dostluk ettiği insanlar bilim adamlarıydı.

Bir yıl kadar önce, İzmir'de, Cemil ile ilgili garip bir dedikodu dolaşmaya başladı. Okuduğu kitaplar başına vurmuş; onun aklını kaçırmasına sebep olmuştu. Osmanlı tarihini okuya okuya benliğini kaybetmiş, kendini, tahtını kaybeden bir Osmanlı şehzadesi olarak görmeye başlamıştı.

«Eh, Ah!»

Hiç beklenmedik bir anda hikâyesini kesen Hayim, İzmir'in uğursuz halkının, yalnız kendisi gibi değersiz kişileri değil, Cemil efendi gibi üstün insanları da dedikodularına âlet edip hapse attırdığını söyledikten sonra devam etti:

«İzmir'de dolaşan dedikodudan ve uğursuz İzmir halkından bahsederken bütün şehri kastettiğimi sanmayın. İzmir nedir bilir misiniz? Kadifekale'nin üzerindeki yükseklikten bakıldığında, bu kentin uçsuz bucaksız uzanıp gittiği sanılır. Gerçekten de büyüktür şehir, içinde birçok insan yaşar, birçok binası vardır. Ama aslında şehrin hayatı kalburüstü yüz ailenin çevresinde döner, kalbi bu ailelerin meydana getirdiği toplulukta atar. Bu ailelerin elli kadarı Türk, geri kalanı da Rumdur. Birkaç yüksek memur ailesi de eklenecek olursa hepsi ikibin kişiyi geçmez. Geri kalanlar yük hayvanı gibi hayatlarını kazanmak için didinedursunlar, bunlar herşeye karar verir, şehrin yaşayışına hükmederler. Pek görüşmemelerine rağmen bu yüz ailenin fertleri birbirlerini çok iyi tanırlar, nesilden nesile birbirlerini kollar, gelecek belirsiz bir darbeye karşı hazırlıklı olurlar. Annesi ve babası yoluyla Cemil'de bu azınlığın içine girmişti. Ailesinin başına gelenler ve onun yaşadığı garip hayat, İzmir ileri gelenlerinin dikkatini üzerine çekmeye yetiyordu. Bütün dar muhitlerde olduğu gibi İzmir'de de, dedikodular çabuk yayılıp bir olay on misli büyütülerek anlatıldığından genç adam hakkında doğru olmasına imkân görülmeyen bir sürü söylenti ortalıkta dolaşmaktaydı. Bilhassa üzerinde durulan onun tarihe olan merakıydı. Bu merakını gülerek karşılayanların sayısı da pek çoktu. Bir gün, gazinonun terasında, şehrin zengin ailelerinden on kadar genç ile İzmir'in tanınmış kadınlarından birkaçının yiyip içtiği bir sırada, biri Cemil'den söz açtı, onun acıyla biten aşkından ve garip yaşayışından bahsetti. Bir başkası da, Cemil'in bilhassa Sultan II. Beyazıt ile onun kardeşi, talihsiz şehzâde Cem'in hayatlarını en ufak ayrıntılarına kadar incelediğini ve sırf bu maksatla Mısır ile Rodos'a gittiğini, yakında da İtalya ve Fransa'ya yollanacağını söyledi. Masadaki kadınlar Sultan Cem'in kim olduğunu sordular. Genç adam, onun kardeşi II. Beyazıt ile yaptığı mücadeleyi, yenilgiye uğradıktan sonra yurdundan kaçıp Rodos'taki hıristiyan şövalyelere teslim oluşunu, orada yıllarca kilit altında tutulup Osmanlı İmparatorluğu ile Sultan II. Beyazıt'a karşı silâh olarak kullanılışını anlattı. Cem, uzun yıllar frenklerin elinde kalmış, ölümünden sonra da cesedinin kalıntıları II. Beyazıt tarafından getirtilmiş ve Bursa'ya

gömülmüştü. Sözün burasında lâfa, kuş beyinlinin, gevezenin, her zaman çevresindekileri sıkan ukalânın biri girdi.

«Güzel rum kızına olan aşkı dilediği sonuca varmayınca, Cemil, deli gibi tarih okumaya daldı,» dedi. «Kendini şehzâde Cem sanıyor. Zaten çevresiyle konuşurken misafir kabul ederken hep onun hallerini taklit ediyor. Eski dostları da ondan artık Cemil değil, Cem diye bahsediyorlar.»

Bir yerde sultan lâfı edilip, eskiden geçmiş bile olsa, tac ve taht kavgaları ortaya atılırsa, bunu gidip devrin sultanına yetiştirecek biri her zaman bulunur. Cemil'in adı da, böylece bir gevezenin ağzı ve kötü ruhlu bir casusun kulağı sayesinde saraya kadar uzandı. Zavallı gencin masum merakı tabiî hemen bambaşka şekilde anlatıldı ve tefsir edildi.

O çağlarda İzmir ilinin polis şefi katı ve işgüzar, hastalık derecesinde şüpheci ve cahil, siyasî sayılan en ufak bir suçu bile gözden kaçırmamaya meraklı biriydi. Ama onun sertliği ve devlet işlerinde gösterdiği bu işgüzarlık, yine de zengin tüccar ve gemicilerden rüşvet almasına engel olmuyordu. Bu yüzdendir ki İzmir kadısı onun hakkında konuşurken:

«Bizimki kısa zekâlı, uzun parmaklıdır» derdi.

Dar kafalı polis müdürünün, Cemil hakkındaki raporu okur okumaz ilk aklına gelen şey, devrin padişahının da bir kardeşi bulunduğu oldu. Padişah, kardeşinin aklî müvazenesinin bozuk olduğunu ileri sürerek onu hapse tıktırmıştı. Hiç kimse bahsedemediği halde bu gerçeği herkes biliyordu. İki olay arasındaki benzerlik onu çok ürküttü. O sıralarda ülkenin Rumeli tarafında birbiri ardından isyan patlak veriyor, bütün valilere bildiri üstüne bildiri yollanıyordu. Bu bildirilerde, devlet meselelerine dil uzatanların, Sultan hakkında lâf edenlerin, karışıklık ve komplo yapmaya hazırlananların yakalanması söyleniyor, aksi halde polisin başındakilerin kötü durumlara düşebilecekleri anlatılıyordu. Her kötü memur gibi, İzmir Emniyet Müdürü de bildirinin özellikle kendisi için kaleme alındığını sandı. İzmir vilâyetinde görünürde hiç bir karışıklık yoktu. Bu olsa olsa Cemil olayı ile ilgili olarak gönderilmişti. Bir gece Cemil'in evi kuşatıldı ve arandı. Bütün kitap ve yazılar alınıp götürüldü, genç adam da kendi evine hapsedildi. Emniyet müdürü, çoğunu yabancı dildeki eserlerin teşkil ettiği bu muazzam kitap yığınını görünce çok kızdı Cemil'in bir hain olduğuna şüphe yoktu. Bütün sorumluluğu üzerine alarak onu kitaplarıyla birlikte İstanbul'a yolladı. Bu kadar çok kitap ve hele yabancı dillerde yazılmış bir sürü eser neye yarıyabilirdi ki ? Zaten böyle bir kin ve kızgınlığın açıklanması da gerekli değildi. Kısa zamanda bu geri düşünce şekli başka

kafalara da bulaştı, yayıldı. Ama bir yandan da Tahir Paşanın oğlu Cemil'in tevkif edildiğini duyan paşanın dostları ve ulema ileri gelenleri çok üzüldüler. Yaşlı, bilgili ve Tahir Paşanın dostu olan kadı, Emniyet müdürüyle görüştü. Cemil'in en ufak bir suçu bulunmadığını, örnek bir hayat sürdüğünü, iyi bir müslüman ve namuslu bir genç adam olduğunu, üzüntüyle biten bir aşk macerasından sonra kendini kaybettiğini, bu yüzden de vaktinin büyük kısmını okumaya, incelemeler yapmaya verdiğini anlattı. Ona bir vatan haini gibi değil bir hasta gibi bakmak, kızmak ve cezalandırmak değil acımak gerektiğini söyledi. Ama şüpheci, cahil ve aptal adamın kalın kafasına bir şey sokmanın imkânı yoktu.

«Efendi, bu konu üzerinde kafa yormak istemiyorum, artık» diyordu. «Tarih nedir bilmem ben. Onun da tarihle uğraşmaması, eski sultanların hayatını inceleyeceğine şimdiki sultanla meşgul olması gerektiği kanısındayım.»

«Ama, tarih büyük bir ilimdir» diye onun sözünü kesti kadı. Böylesine kalın kafalı ve cahil kişilerin insanlık ve toplum için ne denli zararlı kişiler olduklarını çok iyi bilirdi.

«Ne yapalım, kitaplar ona uğur getirmedi. Sultan Cem ! Taht ve tac merakı ! Bu sözler bir kere ağızdan çıkmış. Artık gittikçe yayılıyor, büyüyor ve dallanıp budaklanıyor. Bu sözlerin yayılmasına sebep olan ben değilim odur. Kendini temize çıkarsın da görelim bakalım.»

Kadı genç adamı savunmaya devam ediyordu:

«Ama, insanlara çoğu zaman işlemedikleri suçları yüklemek isterler.»

«Eğer yok yere suçlandırılmışsa kendini savunsun ve temize çıkarsın. Bana gelince kitap okumayı ve başkalarının hayatına karışmayı sevmem. Herkesin düşüncesi kendine. Onun yüzünden niye tehlikeye düşeyim. Benim vilâyetimde herkes sözüne dikkat etmeli, hareketlerini kollamalıdır. İnandığım iki şey var: düzen ve yasa.»

Kadı başını kaldırdı ve ona sert sert baktı.

«Biz» dedi, «düzen ve yasaları korumuyor muyuz yani ?»

Ama, Emniyet Müdürü açılmıştı bir kere:

«Evet, düzen ve yasa» diye bağırıyordu. «Bu iki şeyi çiğneyen, kendi oğlum bile olsa, Sultana bağlılığım onun başını kesmemi gerektirir. İzmir içinde en ufak bir hâdiseye tahammülüm yok. Genç efendinin şüpheli incelemeleri işte bu yüzden içeri atılmasına sebep olmuştur.»

«Mesele burada da halledilip aydınlanabilir.»

«Hayır efendi ! Kanunlara uymak zorundayız. Kendisi sultandan, imparatordan, halifemizden bahsetmiş. Bu sözlerinin hesabını sultanın önünde versin. İstanbul’a gitmesi, gönderilmesi işte bu yüzden. Suçsuzsa korkacak bir şeyi yok. Nasıl olsa orada kendini temize çıkarabilir.»

Kalın kafalı ve cahil idareci sözlerini bitirmişti. Kadı, dikkatle ona baktı. Bu ufak tefek, zayıf ve güçsüz haliyle ne kadar çok insana kötülük ettiği hiç akla gelmezdi. Her zaman mariz bir şüphe içindeki bu adam, iki ihtimalden en kötüsünü seçer, korktuğu zaman da, bu kere olduğu gibi tehlikeli bir hal alırdı. Kadı onunla konuşmanın bir şey kazandıramıyacağını anlamıştı. Genç adamı kurtarmak için başka yollar aramalıydı.

Cemil, kalabalık bir grup muhafız refakatinde İstanbul’a götürüldü. Mühürlü sandıklar içindeki kitap ve yazıları da arkasından gönderildi. Onun İzmir’den uzaklaştırıldığını duyan kadı ve Tahir Paşanın yakın dostları, çok güvendikleri bir temsilcilerini İstanbul’a yolladılar. Bu adam başkente vardığında Cemil’in Lâtif Ağaya emniyet edildiğini öğrendi.

Hayim’in en ufak ayrıntılarıyla birlikte anlattığı, Cemil’in hayat hikâyesi, kısaca böyleydi.

IV

Karagöz, siyasî tutuklulardan nefret ederdi, irili ufaklı yüzlerce azılı haydutla uğraşır, ama bir tane siyasî tutuklunun «Uğursuz Avlu» ya düşmesini istemezdi. Başına böyle bir şey geleceğini her düşündüğünde ürperir dururdu. Mecburen bir siyasî tutukluyu barındırma görevi kendisine verildiğinde onu sıkı bir nezaret altına aldırır, fakat kendisi hiç yanına yaklaşmaz, onunla uğraşmak istemezdi. Veba gibi siyasîlerden kaçar, «geçici müşteri» kabul ettiği bu kişilerin bir an önce çekip gitmeleri için dua ederdi. Ama bu kere getirilen genç oldukça garipti. Bir kere soylu bir Türk ailesindendi. Arkasından gönderilen sandıklar dolusu kitap onun bilgili biri olduğunu da gösteriyordu. Acaba delirmiş miydi? (Karagöz delilerden çok korkar, onları uğursuz sayardı hep) . Ne olursa olsun, Cemil’in «Uğursuz Avlu» da kalmasına itiraz edemezdi. Böylece bir koğuşa tıkılan Cemil, yukarıda da gördüğümüz gibi, orada iki gün kaldı. İkinci günün sonuna doğru, İzmir’den gönderilen güvenilir kişi, Cemil’in koğuştan çıkarılmasını ve tek kişilik bir hücreye konmasını sağladı. Mesele aydınlanana kadar da orada kalacaktı.

Sonraki günler, keşiş Pierre avluda aşağı yukarı dolaşmak ve parmaklıklı pencereleri gözlemekle vakit geçerdi. Sanki birini bekliyor, birini arıyordu. Zaman zaman Hayim yanına yaklaşıp onu lâfa tutuyordu. Geveze Yahudi yerinde rahat edememiş, daha da kuytu bir kovuğa sığınmıştı ama keşiş Pierre’le konuşmadan da yapamıyordu. İki üç gün sonra, iki Bulgar’ın gammazlık yaptığını söyleyince keşiş Pierre kahkahayı koyvermekten kendini alamadı. Bu vesileyle Hayim’in yüzüne ve gözlerine büyük bir dikkatle baktı, onun manyaklığına iyice aklı yattı.

Aradan yine iki üç gün geçmişti ki gaga burunlu Hayim yine yanına yaklaştı ve kulağına eğilerek yeni bir gammazdan bahsetti.

«Aman Hayim, sakın kimseye anlatma bunu» dedi keşiş Pierre.

«Biliyorsunuz ki sizden başka kimseye açmam böyle meseleleri.»

«Hattâ bana bile bahsetme. Bunlar anlatılmaması gereken şeyler.»

Aynı olay birkaç kere daha tekrarlanınca keşiş Pierre alışmaya başladı. Hayim'in korku dolu gözlerle çevresine bakınıp anlattıklarını dinliyor, sonra da omuzunu okşayarak:

«Kimden bahsediyorsun,» diyordu. «Şu uzun boylu sarışın adamdan mı? Sen çıldırmışsın aziz dostum. Kendi canını kurtarmaktan başka şey düşünmeyen bir zavallı o. Renginin beyazlığını görmüyor musun? Yeni doğmuş bir kuzu kadar kötülük düşünemiyecek halde. Sebepsiz yere seninle ilgili olmayanlardan şüphe ediyorsun be Hayim efendi.»

Bu sözler Hayim'in içine su serpiyordu ama, şüpheci Yahudi, birkaç saat sonra yine kurtlanıyor ve keşiş Pierre'e yaklaşarak ondan başka kimseye güvenmediğini söyledikten sonra saatlerce önce kesilen konuşmayı tazeliyordu:

«Peki yanıldığımı kabul ediyorum. Uzun boylu sarışın şüphe edilmiyecek bir insan. Ama kim olduğu bile bilinmeyen bir başkası var. Hani şu kapının yanında durup hep önüne bakan ve hiç kimseyle ilgilenmez görünen, ama dikkati çekmediğini anladığı anda çevresindekileri tepeden tırnağa süzen. O da mı değil? Peki ama kim? Ya hepsi, ya içlerinden biri. Belki de hiçbiri. Ama hepsinin gammaz olmadığını bilmediğimiz gibi, hangisinin gammaz olabileceğinden de emin değiliz. Ya her biri, ya hiçbiri !»

«Hayim, bırak bu saçma sözleri. Sabrımı taşırıyorsun artık» .

«Hayır aziz dostum hayır. Siz çok iyi bir insansınız. Böyle olduğunuz için de herkesi kendiniz gibi sanıyorsunuz.»

«Biraz daha düşünürsen iyi olur Hayim.»

«Acaba? iyi olur mu dersiniz?»

İçine yine biraz su serpilen Yahudi, bu soruyu kendi kendine sorarak omuzları çökmüş halde keşiş Pierre'in yanından ayrılırdı. Ama ertesi sabahın erken saatlerinde, şüpheli gözlerle yine çevresinde dolaşmaya ve şüphelerinden bahsetmeye devam ederdi. Korkusundan sıyrılabildiği zamanlarda bile rahat olamaz, başına gelenlerden, doğduğu şehrin geleneklerinden ve insanlarından bahseder dururdu. Keşiş Pierre de bundan faydalanarak kendisini Cemil hakkında soru yağmuruna tutardı. Hayim'in cevapsız bıraktığı soru yoktu hiç. Bir konu ile ilgili herşeyi söylemiş olsa bile, o konu yeniden ortaya atıldığında anlatacak şeyler bulur, bulamazsa bile uydururdu. Konuşurken, keşiş Pierre de dikkatle onu seyrederdi. Zayıf

bir yüzü ve geniş alnı vardı Hayim’in. Bu alnın derisi öyle gergin ve öylesine inceydi ki, kafasını bu alnın altından sezmek için biraz dikkatli bakmak yeterdi. Garip bir kuruluktaki kıvırcık saçlar geniş alnını çevreler, bu saçlar köklerinden garip bir ateşle yanıp kavrulurlardı sanki. Anlattıklarını bitirdikten sonra Hayim, endişeli bir halde başını eğer, uzaklaşır, keşiş Pierre de acıyan bakışlarla onu izlerdi.

İki gün geçmiş, Cemil’den hâlâ bir ses çıkmamıştı. Bütün dertlerine rağmen her olayı izah etme yolunu bulan Hayim, bu konuda şöyle diyordu:

«Cemil efendinin sorgusu devam ediyor herhalde. Sorgu bitmedikçe de kendisini Avlu’ya, diğer tutukluların yanına bırakmıyacaklar sanırım. Olay mahkemeye havale edilince tekrar avluya çıkmasına izin verirler diyorum ben.»

Görüşleri her zaman doğru olmamakla beraber İzmirli Hayim, bu kere kendinden pek emin görünüyordu. Nitekim kısa bir süre sonra da yanılmadığı ortaya çıktı. O sabah, keşiş Pierre, bir taşın üzerine oturmuş düşünüyor, çevresindeki gürültüye ve konuşmalara pek aldırmıyordu. Solunda birkaç kumarbaz bir araya toplanmış, heyecanla oynuyorlardı. Konuşmaları sert ve küfürlü, bakışları korkunçtu. İçlerinden uzun boylu ve iri yarı, ama ince sesli olanı:

«Parasını geri ver,» diye bağırdı.

Görünüşe bakılacak olursa kumarbazların reisiydi o. Diğerinin cevabı da aynı sertlikte oldu:

«Bak gör neyi geri verdiğimi.»

Bu sözleri söylerken sol kolu ve sağ eliyle yaptığı hareket sözleriyle neyi kasdettiğini gösteriyordu.

«İşte, nasıl bir herif olduğunu görün,» diye bağırdı çevresindekiler. «üstelik yaraladı, az kalsın öldürüyordu da.»

«Tabii; neden gebertmiyecekmişim?»

«İşin sonunda kürek mahkûmiyeti var. Unutuyorsun galiba?»

«Vız gelir aslanım. Dışarı çıkar çıkmaz temizliyecem onu. Sonra da ister kürek, ister mürek. Gözümü kırpmadan yatarım be !»

Uzun boylu reis ve çevresindekilerin tehdit dolu haykırışları konuşmayı bastırdı.

«Parasını geri ver dedik lan ! Duymadın mı?»

Soldaki kavga gürültülü olmasına gürültülüydü ya, sağdaki grubun sesi zaman zaman bastırıyordu solu. Bu grupta palavracı Zaim’den başka onu hep yere vuran, atletik yapılı kalın sesli adam ve Softa dedikleri ufak tefek

biri dikkati çekiyorlardı. Her zamanki gibi bu kere de konu kadındı. Konuşmayı Softa ve diğeri sürüklüyor, Zaim her zamanki gibi susuyor ve yeni bir palavra ile patlayabilmek için fırsat kolluyordu. Softa bağıra bağıra konuşurken söylediklerini pekiştirmek amacıyla olacak, olduğu yerde sıçrayıp duruyordu.

«Karı karı Ermeni karısıdır. Ben bunu bilir bunu söylerim.»

«Ulan Ermeni karısını bana mı öğretecen kuzu. Sen bu yolda yaya kalırsın.»

«Yaşım otuzbir. Unutma bunu.»

«Yaşa bakmaz. Otuzbir yaşında da çocuksun, elline gelsen de fazla ileri gidebileceğini sanmam. Kafadan, tecrübeden, vücuttan, rahattan yana zayıfsın. Genel bir zayıflık var sende. Zayıf kelimesi senin için söylenmiş sanki.»

«Sanki sen safi kuvvetsin !»

Softa'nın bu sözü herkesin kahkahalarla gülmesine yol açmıştı.

«Bana bak, yine doğruyu bulamadın. Ben çok kuvvetli değilim belki ama, herşeyin fazlasından var bende. Onun için de beş paralık değerim yok. Ama sen, ya sen?»

Bunun üzerine atletik yapılı adam, kısa bir kelime sarfetti ki, bu, bütün oradakileri güldürdü. Biraz sonra kalın ses hepsini bastırmış, kadından ve aşktan bahsetmeye koyulmuştu. Sanki dünyada sözü edilmeye değecek başka bir şey yoktu.

«Ermeni karısı orman yangını gibidir. Güç alev alır. Ama bir de yanmaya başlasın, ateşini söndürecek babayiğitin alnını karışlarım. O, kan değil taşınması güç bir yüktür. İnsanı emen bir sülük, bir parazit gibidir. Hem kendisinin, hem de bütün ailesinin esiri olur adam. Hattâ yalnız yaşıyanlarına değil ölülerine de tutsak düşer. Bütün bunlarda en ufak bir kanunsuzluk yoktur, çünkü her şey ilâhi kanunlara göre yürür. Tanrı da onların suç ortağıdır. Yedi günün altısı yıkanmaz Ermeni karısı. Bayramdan bayrama hamama giderse ne âlâ. Üstelik de gözlerinin içine varıncaya kadar kıllıdır. Ama ya Çerkes karısı?»

Oradakilerden biri adamın sözlerini tasdik etti.

«Karı dediğin Çerkes karısıdır bence.»

«Bak dostum, karı değil o, bir yaz günüdür sanki. Onu elinde uzun zaman tutacak delikanlıyı görmek isterim. En ustası bile kısa zamanda dağarcığını boşaltır Çerkes'in yanında. O, yakalandığı zaman sahip olunan bir kuştur. Erkeğin yanında uzun zaman kalmaz. Su gibi dökülür; elde

ettiğini sandığın an ona hiç sahip olmamış gibi hissedersin kendini. Hâfızası olmayan bir yaratıktır Çerkes karısı. Mantık, vicdan ve Tanrı sevgisi nedir bilmez. Bu yaratığın yasasını bulamamıştır insanoğlu.»

Bu sözleri, kısa, fakat oradaki insanlara çok şey anlatan bir başka söz izledi. Tabii, her zamanki gibi kahkahalar etrafı kapladı. Keşiş Pierre, düşüncelerinin akışını değiştirmemek amacıyla biraz daha öteye gitti, oturdu. Ama şaşkınlığı da büyük oldu. Cemil karşısında eğilmiş, onu selâmlıyordu.

Sevdiğimiz kişiler, kendilerini çok düşündüğümüz anlarda karşımıza çıkmazlar. Düşüncelerimizle onlardan en uzak olduğumuz sıralarda bizi yakalarlar. Tabii böylesi çok daha heyecanlı ve sevindirici olur. Aynı duyguyla içi titreyen keşiş Pierre de kısa zamanda iyice bağlandığı genç dostunu bir köşeye çekti, gürültüden uzaklaştırdı. Aynı taşın üzerine yan yana yerleşirlerken de bu büyük sevinci gizleyemiyor, ikide birde:

«Görüyor musun» diye söyleniyordu. «Görüyor musun olanı ?»

Üstelik sevincini bu şekilde ortaya koymak çok hoşuna gidiyordu.

Son görüşmelerinden bu yana, ancak birkaç gün geçmişti. Ama herşey ona çok uzakta kalmış gibi geliyordu. Genç adam kısa zamanda zayıflamış, çökmüştü. Gözlerinin altındaki halkalar daha da koyulaşmış, yüzü ufalmış, buna rağmen dudaklarındaki gülümseme kaybolmamıştı. Elbiseleri buruşmuş, sakalları da gürleşmişti ama, üzerinde eskisinden daha çekingen bir hal vardı. Her şeye rağmen iyi ve soylu bir ailenin çocuğu olan bu Türk genci ile, Bosnalı Katolik keşiş arasındaki dostluğu, ayrılık daha da güçlendirmişti. Korkunç cezaevinin duvarları arasında doğup gelişen böylesine beklenmedik bir dostluğa ancak fevkalâde hallerde rastlanabilirdi. Kendilerinden hiç bahsetmeyen bu insanlar okuduklarından ve gördüklerinden konuşurlardı hep. Bu konuşmalar, çevrelerinde duyulanlardan da çok farklıydı. Her gün, sabahtan akşama kadar sürer gider, akşam olup koğuşlara ve hücrelere dağılma zamanı gelince Cemil, namaz kılmak için uzaklaşırdı. Her zaman olduğu gibi en çok konuşan keşiş Pierre'di. Ama genç adam artık eskisinden daha sık lâfa karışıyordu. Hafif ve gittikçe duyulmaz olan bir sesle gezdiği Avrupa şehirlerini anlatırdı zaman zaman. İşte bu mırıltı kadar hafif sesle Sultan Cem'in hayatından söz açmıştı bir gün. (Keşiş Pierre onun bu söze, nasıl ve ne zaman başladığını hatırlamıyordu.) Cem'i anlatmaya başladıktan sonra da başka hiçbir konu ile ilgilenememişti. Hayal meyal hatırladığına göre, Cemil ona şu soruyu sormuştu:

«Tarih kitaplarını karıştırırken hiç, Osmanlı Padişahı II. Beyazıt'ın kardeşi Cem Sultan'ın adına rastladınız mı?»

Hayim'in söylediklerini hatırlayan ve birden irkilen Keşiş Pierre, büyük gayret sarfederek renk vermemiş ve:

«Hayır,» demişti.

Bu cevap genç adamı şaşırtmıştı. Cem Sultanı tanımayan insanlara şaşıyordu anlaşılan. Önce biraz çekinmiş, ama fazla dayanamıyarak anlatmaya koyulmuştu...

V

Yeni ve benzerlerinden daha muhteşem bir dekor içinde geçiyordu bu hikâye. Ama yine de, benzerine yüzlerce, binlerce kere raslanan düşman kardeşlerin öyküsüydü. Gerçekten de dünya kurulalıberi her zaman düşman kardeşler var olmuş, nesilleri tükenmeden yerini yenileri almıştı. İçlerinden biri daha yaşlı ve güçlü, daha tecrübeli ve hayatın gerçeklerine yakın, insanların çoğunu birleştiren, harekete geçiren şeyleri daha iyi bilir. Ne yapmak ve ne yapmamak gerektiği, başkalarından, kendinden nelerin istenip nelerin istenmiyeceği yine ondan sorulur. Başarı hep onun yanındadır. Öbürü ise onun tam tersidir. Şanssızdır, ilk adımını hep hatâlı atar, hayatı uzun sürmez. Görüşleri gerçeklere uymaz. Kardeşiyle yaptığı mücadelede aralarındaki geçimsizlik, çekememezlik kaçınılmaz bir şeydir, baştan yenik sayılabilir.

1481 yılının bir mayıs günü Fatih Sultan Mehmet birden ölünce iki kardeş karşı karşıya kalmıştır. Büyük olan Beyazıt otuzdört, kardeşi Cem ise yirmidört yaşındadır. Amasya Valisi olan ve Karadeniz'e hâkim durumda bulunan Beyazıt'tır. Karaman Valisi olan Cem ise Konya'da oturmaktadır. Esmer, uzun boylu ve hafifçe kambur olan Beyazıt çok düşünen, sessiz bir adamdır. İri yarı, ateşli, güçlü kuvvetli ve sarışın bir genç olan Cem çok ataktır. Yaşının küçüklüğüne rağmen Konya'daki sarayına bilginleri, müzisyenleri ve ozanları toplamış, yazdığı şiirlerle de ün salmıştır. İyi bir sporcu, iyi bir avcı, iyi bir yüzücüdür. Eğlencede ve düşüncede ölçüsü olmayan Cem'e gündüzler yetmemekte, günü uzatmak için gecenin geç saatlerine kadar oturmaktan, uykusunu kısıp gönlünce yaşamaktan kendini alamamaktadır. Yunanca bilir, İtalyanca okur.

Beyazıt, pek az sözü edilen kişilerdendir. Buna karşılık cesurdur, soğukkanlıdır, iyi bir nişancıdır da. Yaşı ve tecrübesi bir yana, babasının geniş imparatorluğunu kardeşinden daha iyi tanır, yasa ve kurallarını ondan

iyi bilir, dünya ile olan bağlarını ve gelir kaynaklarını iyice incelemiş, öğrenmiştir. Bir tek şeyle, fakat en gerekli ve faydalı şeyle uğraşan kişilerdendir Beyazıt. Bu sayede de boş kalan taht'a geçme yarışında kardeşinden daha çabuk ve ustaca hareket edecek, babasının yerini o alacaktır. Ordu ve sarayda Cem'in taraftarları çok daha fazladır. Fatih Sultan Mehmet'in de yerine küçük oğlunun geçmesini arzuladığı herkesçe bilinmektedir. Ama sayılarının azlığına rağmen birbirlerine daha bağlı ve tecrübeli olan Beyazıt'ın adamları, düşmanlarından önce harekete geçmeyi başarmışlardır. İstanbul'a gelip padişah olduktan sonra, vakit geçirmeden ordusunu toplayan Beyazıt, askerleriyle Karaman'dan İstanbul'a doğru yola çıkan kardeşini durdurmaya hazırlanmaktadır. Yüksek bir dağın eteklerindeki eski Osmanlı başkentine, yeşillikler arasındaki güzel şehir Bursa'ya varan Cem, zorlu bir mücadeleden sonra burayı eline geçirir. Ama ovayı da Ayas Paşa'nın kumandasındaki Beyazıt'ın kuvvetleri tutmaktadır. İki kardeş arasında görüşmeler başlar. İkisi de iddialı, ikisi de padişah olma çabasındadır. Daha yaşlı ve olgun olan Beyazıt kendini sultan olarak ilân etmiş ve kabul ettirmiştir. Cem ise padişahlık hakkını daha başka sebeplere dayamaktadır. Beyazıt, Fatih henüz veliahtken, büyükbabası II. Murat'ın padişahlığı sırasında haremdeki esir cariyelerden birinden dünyaya gelmiştir. Cem, babası Osmanlı padişahı olduktan sonra doğmuştur, annesi de Sırbistan'ın en soylu ailesinden bir prensestir. Üstelik Fatih, sağlığında, çevresindekilere açık açık söylememekle beraber, Cem'in taht'a geçmesini çok arzuladığını hissettirmiştir. Bütün bunların dışında iki kardeşi de destekleyen ünlü ve çok tecrübeli paşalar vardır. Bunlardan bir kısmı Cem'e ve Beyazıt'a sevgi, bir kısmı da çıkar yönünden bağlıdır.

Tecrübeli vezirlerin de kışkırtması, iki kardeşin görüşmelerinin bir sonuca bağlanmasını engelleyecektir. Cem Asya'da Osmanlı topraklarından kendi payına düşen kısmı istemekte, Beyazıt ise soğukkanlılıkla imparatorluğun bir bütün olduğunu, bölünemiyeceğini ve toprakları üzerinde bir sultandan başkasının hüküm süremiyeceğini söylemektedir. Kardeşine haremini alıp Kudüs'e çekilmesini, orada kendisine her yıl büyük bir para verileceğini iletir. Tabii Cem bunu kabul etmez ama Beyazıt'ın ordusu içine nifak soktuğunu farkedemez. Yakup Beyin entrikaları Cem'in ordusunu dağıtır, genç şehzade canını zor kurtararak Mısır'a kaçar. İki kardeş arasındaki geçimsizlikten memnun kalan Mısır Sultanı genç şehzadeyi çok iyi karşılar ve hattâ, Beyazıt'ı alt etmesi için ona yardım eder. Ne yazık ki bir kere daha yenilen Cem anavatanı terketmekten başka

çare bulamaz. Annesi, karısı ve üç çocuğu Mısır’da kalmış, kendisi birkaç adamıyla Ege kıyılarına sıkışmıştır. En sonunda kararını verir. Katolik Rodos şövalyelerine sığınacaktır. O çağlarda Rodos, Kudüs’ün Sen Jan şövalyelerinin elinde, ele geçirilmesi güç bir ada olarak bilinmektedir. Nitekim Fatih bütün gayretlerine rağmen adayı ele geçirememiştir. Cem babasının emriyle birtakım temaslarda bulunduğu şövalyeleri tanımaktadır. Onlardan sığınma hakkı istemek için haber yollaması bile gereksizdir. Bundan pek memnun kalan Rodos şövalyeleri, Ege kıyılarına gönderdikleri bir kadırgayla genç şehzadeyi ve otuz kadar adamını adaya götürürler. Sen Jan şövalyelerinin askerî ve dinî şefi Granmetr Pierre d’Aubusson tarafından büyük iltifatlarla karşılanan Cem’e halk ve şövalyeler de çok yakınlık gösterirler. Granmetr bir kere daha, şehzadeye adada dilediği kadar kalabileceğini söyler. Bununla beraber uzun uzun düşünüp taşındıktan sonra, Osmanlı tahtına geçmek için ileride bir kere daha şansını denemek üzere Cem’in Fransa’da oturmasının şimdilik iyi olacağı sonucuna varırlar.

Cem adamlarıyla Fransa’ya hareket ederken d’Aubusson, hıristiyanlık dünyası ve kendi çıkarı için genç şehzadeyi faydalı yollarda kullanma imkânını araştırmakta, sağda solda temaslar yapmaktadır. Elindeki adamın ne büyük bir önem taşıdığını iyi anlamıştır. Nitekim, Fransa’ya gelen Cem verilen söze rağmen hapsedilecek, Sen Jan şövalyelerine ait bir şatoda nezarete alınacaktır.

O günden sonra Osmanlı şehzadesinin çevresinde dönen entrikalara Papa’dan II. Beyazıt’a kadar herkesin adı karışacaktır. Macar Kralı Mathias Corvin ve Papa VIII. İnosan, Cem’in kendilerine verilmesini ve Türklere karşı bir silâh olarak kullanılmasını istemektedirler. Ama kurnaz Pierre d’Aubusson onu elinden kaçırmamakta, hem Beyazıt’a, hem Mısır sultanına, hem de Papa’ya şantaj yapmaktadır. Cem’i hapisten çıkarmamasına karşılık Beyazıt’tan her yıl yüklüce bir para alan d’Aubusson, aynı zamanda Mısır sultanından ve hattâ Cem’in Mısır’da bulunan ve oğlunun kurtarılmasına çalışan zavallı annesinden de büyük paralar sızdırmaktadır. Papa’dan ise, tutsağının teslimine karşılık kardinal olmak teklifi almıştır.

Cem’in etrafındaki entrikalar ve d’Aubusson’un kurnazca manevraları tam sekiz yıl devam edecektir. Bütün bu süre zarfında Sen Jan şövalyeleri tarafından çok iyi korunan ve şatodan şatoya nakledilen Cem’in maiyeti de gittikçe azaltılmaktadır. En sonunda yanında dört beş sadık adamı kalacaktır. Kaçmak için yaptığı bütün teşebbüsler, harcadığı bütün gayretler

boşunadır. Sultan II. Beyazıt da kardeşinin hapiste çürümesinden çok memnundur. Bu sayede tahtında güvenle oturmakta, zaman zaman Pierre d'Aubusson'un büyük taleplerine de, sırf endişelerini dağıtmak için boyun eğmektedir.

Cem'in Fransa'daki sekizinci yılı –1488– içinde, çevresindeki mücadele en yüksek noktasına varmıştı. Her taraftan Fransa'ya adamlar gönderilmekte, Cem'in kaçırılması için büyük gayretler gösterilmekteydi. Rum asıllı Beyazıt'ın adamı Antonio Reriko, Napoli Kralının temsilcisi tarafından da desteklenerek Fransa Kralıyla görüşmekte, Krala ve yakınlarına büyük paralar teklif etmekteydi. Mısır Sultanı altedilip Kudüs alındıktan sonra burasını Fransa'ya vermek istediklerini söylemekten de kaçınmayan Antonio'nun dağıttığı armağanlar Fransa sarayındaki ileri gelenler ve kadınlar tarafından ilgi ile karşılanmaktaydı. Bir taraftan da Macar Kralı Mathias Corvin, gönderdiği bir heyet vasıtasıyla Cem'in kendisine teslimini istemekte, bu sayede Beyazıt'ı rahatlıkla altedebileceğini zannetmekteydi. Ama bütün bunların içinde en güçlüsü, hiç şüphe yok ki Papa VIII. İnosan'ın temsilcileriydi. Yaşlı ve hasta bir adam olan Papa, herşeye rağmen ümidini kesmemiş, Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi düzenlemek fikrinden vazgeçmemişti. Bunun için de padişahın kardeşini elde tutmak gerektiğine inanmıştı.

Pierre d'Aubusson, bütün bu müracatçıları ustalıkla idare etti. Fransa Kralını da ikna ettikten sonra Cem'i Papa'ya teslim etti. 1489 yılının şubat ayında, şövalyeler Cem'i Toulon limanından bir kadırgaya bindirdiler. Uzun süren zorlu bir yolculuktan sonra kadırga Civitavecchia'ya vardı ve Papa'nın kalabalık bir temsilci grubu tarafından karşılandı. Roma'ya kadar Cem'e refakat eden heyeti, bu şehrin kapılarında, kardinaller, Papanın temsilcileri ve elçiler karşıladı. Ertesi gün de Cem, Papa tarafından kabul edildi. Diğerleri gibi Katoliklerin dinî lideri önünde eğilmeyi reddeden Cem, Papa ile bir hükümdar gibi kucaklaştı.

Hıristiyanlık âlemine bu faydayı sağlayan Pierre d'Aubusson da kardinal olduktan başka, Sen Jan şövalyelerine birçok avantajlar ve maddî imkânlar sağladı.

Birkaç gün sonra Papa, Cem'le, bu kere gizli bir görüşme yaptı. Şehzade bu görüşmede Papa'ya, Rodos şövalyeleri tarafından aldatıldığını ve yıllarca hapiste tutulduğunu anlattı. Annesi ve ailesinin bulunduğu Mısır'a gönderilmesi için Papa'ya yalvardı. Cem'in konuşması öylesine etkileyici oldu ki, Papanın gözleri yaşardı. Onu güzel sözlerle avuttu, ama

bütün söylenenler orada kaldı. Cem'in çevresindeki diplomatik oyun devam etti, hattâ şiddeti daha da arttı. Papa bütün gayretiyle Türklere karşı Avrupa krallarını birleştirmeye çalışıyordu. Bu haçlı seferinde Cem önemli bir rol oynayacaktı. Mathias Corvin de Osmanlılara karşı giriştiği harekette başarı kazanmak için Cem'i istiyordu. Mısır Sultanının da teklifi aynıydı ve altıbin düka altını teklif ediyordu. Ayrıca buna, Cem'in annesinin verdiği altmışbin düka altını da katılacaktı.

1490 yılında Mathias Corvin öldü. Bu, hıristiyan dünyasının Beyazıt'a karşı açacağı savaşın etkisini azaltacak kadar büyük bir kayıptı. Cem'in Papa'nın elinde olduğunu öğrenen Osmanlı Padişahı da bir elçi göndermişti. İşte bu elçi sayesinde VIII. İnosan, d'Aubusson'un entrikalarını ve Beyazıt'tan sızdırdığı paraları öğrendi. Padişah, Papa'dan Rodos şövalyelerinin yaptığını yapmasını istiyor, buna karşılık siyaset alanında bir takım fedakârlıklar yapacağına ve kendisine yılda 40.000 düka altını göndereceğine söz veriyordu. Üç yıllık peşin ücret olan 120.000 dükayı vermeden önce, Osmanlı elçisinin Cem'i görüp sağ olup olmadığını öğrenmesi de şart koşuluyordu. Cem, elçi ile görüşmeyi kabul etti, fakat onun karşısına tam bir Padişah gibi tahtına bağdaş kurmuş olarak çıktı. Yanında sevdikleri ve bir de kardinal bulunuyordu. Beyazıt'ın elçisi onun önünde eğildi ve ağabeyinden gelen mektupla armağanları sundu. Mektup Cem'in kulağına okundu, armağanlara elini bile sürmedi ve hepsini yakınlarına dağıttı.

Papa VIII. İnosan Türklere karşı bir Haçlı ordusu kurma düşünü hâlâ gerçekleştirmeye çalışıyor, Beyazıt ise Macaristan ve Venedik'i altetmeye uğraşıyordu. Her iki tarafın düşüncelerinin gerçekleşmesinde Cem'in rolü büyüktü. Padişah, Papa'ya, haç üzerinde çivilenmişken İsa'ya saplanan mızrakla beraber değerli emanetlerden birçoğunu gönderdi. Buna karşılık Cem'in hapiste tutulup kimseye teslim edilmemesini istiyordu. Papa ise Beyazıt'ın hıristiyanlara saldırmasını engelliyor, aksi halde Osmanlılar üzerine göndereceği Haçlı ordusunun başına Cem'i geçireceğini söylüyordu.

VIII. İnosan düşüncelerini gerçekleştiremedi, kısa bir süre sonra öldü. Yeni Papa'nın seçilme hazırlıkları yapılırken Cem de, Sent Anj şatosuna kapatıldı. Seçim sonu ortaya çıkan yeni Papa, VI. Aleksandr adını alan Kardinal Rodrigo Borjia oldu.

Bu seçim Cem'in biraz daha rahatlamasını sağlayacağa benziyordu. Papa'nın oğlu çok yakın dostu olduğundan, birlikte gezme ve eğlentilere

katılma fırsatını bulabiliyordu artık. O çağlardan kalan yazı, mektup ve tablolarda Cem, otuz yaşlarında bir adam olarak gösterilmekle beraber gerçekte kırkını aşmıştır. İyice şişmanlamış, yüzü solmuş, sol gözkapağı, nişan alan bir adamınki gibi gözünü tamamen kapamıştır. Çabuk sinirlenen, sert ve uşaklarına göz açtırmayan, aynı zamanda da eğlence ve içkiden kendini alamayan bir adam olmuştur. Dertlerini ancak böyle yaşamakla unutabilmekte ve çok az uyuyabilmektedir.

O çağlarda Batı dünyası hükümdarları arasındaki gerginlik ve düşmanlık son haddini bulmuştur. Genç Fransa Kralı VIII. Şarl, ordusuyla Napoli Krallığı üzerine yürümekte ve bu ülke üzerinde hak iddia etmektedir. Kralın, daha sonra bir Haçlı ordusunun başına geçip Osmanlılara hücum edeceği de söylenti olarak ortalıkta dolaşmaktadır. Papa onun İtalya topraklarına girmesini engellemek için bütün gayretiyle çalışacak, hattâ Beyazıt'a elçiler göndererek Fransa Kralına karşı padişahın yardımını isteyecektir. Osmanlı sultanının cevabı, yıllık 40.000 düka altınını yollamak olur. Ayrıca kaleme aldığı bir mektupta da Cem'in öldürülmesi halinde, 300.000 düka daha vereceğini bildirmektedir. Papa'nın düşmanları bu mektubu ele geçirip yayınlarlar.

Bu arada VIII. Şarl İtalya'ya girmiştir. Şehirleri üst üste ele geçirdikten sonra 1494 yılının son günü Roma'yı da alacaktır. Papa için artık yapılacak tek şey kayıplarını mümkün olduğu kadar azaltıp genç kralla anlaşmak olmuştur. Şarl'ın istekleri arasında, II. Beyazıt'a karşı silâh olarak kullanılmak amacıyla Cem'in kendisine verilmesi de vardır. Yapılan görüşmeler sonucu, Cem'in Fransa Kralıyla birlikte Napoli seferine katılması, sonra da Osmanlılar üzerine yürümesi kararlaştırılır. Buna karşılık Papa Şarl'dan, harb biter bitmez Cem'in kendisine geri verilmesini istemektedir. Tabii Beyazıt'ın göndermekte olduğu yıllık 40 bin düka altını da kendinin olacaktır.

Kalabalık bir toplantıda Papa, Cem ve adamlarını Fransa Kralına teslim eder. Kendisinden habersiz verilen kararı öğrenen Cem, bu kere soğukkanlı hareket edecek, nasıl olsa tutsak olduğunu, Papa yahut Fransa Kralının elinde bulunmasının bir şeyi değiştirmiyeceğini söyleyecektir.

Papa onun bu düşünceden sıyrılması için çok dil dökecek, Şarl da kendisine tam bir hükümdar muamelesi yapacaktır.

Fransa hükümdarı Napoli Krallığına saldırırken yanında Cem ve arkadaşlarıyla birlikte Papanın oğlu Valence Kardinali Cesar da rehin olarak

bulunmaktadır. Ama yolda kurnaz Cesar kaçar, Cem ise hastalanır. Fransız ordusu Napoli'ye girmeden Capoua'da can verir.

Ölmeden önce, yıllar boyunca tutsaklık hayatını kendisiyle paylaşan yakınlarından, cesedini her ne pahasına olursa olsun Türkiye'ye götürmelerini ve hıristiyanların ölüsünü de sömürmelerine engel olmalarını istemiştir. Yine ölmeden önce Beyazıt'a bir mektup yazmış, mektupta ailesinin İstanbul'a dönmesine izin verilmesini ve tutsaklık yıllarını paylaşan dostlarına güleryüz ve anlayış gösterilmesini istemiştir.

VIII. Şarl, Cem'in cesedinin tahnit edilip kurşun bir tabuta konmasını emreder. Bu sıralarda Papa'nın Cem'i zehirlediği dedikoduları ortalığa yayılmaya başlamış, Venedik Senatosu da Beyazıt'a hoş görünmek amacıyla haberi padişaha hemen ulaştırmıştır.

İddialı Fransa Kralı Şarl'ın Napoli seferi beklenen sonuca ulaşmıyacak ve Fransa'ya dönen Kral kısa bir süre sonra ölecektir. Cem'in cesedi Napoli Kralının elinde kalmıştır. Talihsiz şehzadenin ölüsü, istemediği halde bir sömürme vasıtası olacak ve Napoli Kralının Beyazıt'a baskı yapabilmesini sağlayacaktır. VI. Aleksandr'ın da payını istemesine rağmen, Kral, Osmanlılardan aldığı bütün parayı kendi hâzinesine yerleştirdikten sonra Beyazıt'la yaptığı avantajlı anlaşmadan sonra nihayet 1499 yılının eylül ayında Cem'in cesedini İstanbul'a yollayacaktır. Hayatı boyunca kardeşini hapislerde çürüten Beyazıt ise, muhteşem bir cenaze merasiminden sonra Cem'i Bursa'da, Osmanlı padişahlarının yattığı türbeye gömdürecektir.

VI

Keşiş Pierre'in ağzından dinlenen bu hikâye çok kuru ve kısaydı. Cemil'in anlattıkları ise, bambaşka bir açıdan alınmış ve en ince ayrıntılara kadar söylenmişti. Ama iki ağızdan çıkan hikâye de bir sonuca varıyordu: birleşmelerine imkân olmayan iki dünya vardı ki, var oldukları süre boyunca birbirleriyle savaşacaklardı. Ortalarında kalan adam, her ikisiyle de boğuşmak zorundaydı. Padişah oğlu ve padişah kardeşi olan bu adam en ince duygu ve düşüncelerine, en güçlü inancına varıncaya kadar kendisinin de padişah olduğuna inanıyordu. Ama aynı zamanda dünyanın en zavallı kişisiydi. Önce ihanete, yenilgiye uğramış, sonra aldatılıp tutsak edilmiş, yakınlarından uzaklaştırılmış ve feci bir duruma sokulmuştu. Bütün dünyanın ilgisini üzerinde toplayan bu adam sonuna kadar kendine çizdiği yoldan sapmıyacak, ne taş kalbli kardeşine ne de ondan faydalanmaya bakan hıristiyanlara âlet olmayacaktı. Onu elden ele gezdiren ve satılık bir mal haline getiren bu adamların karşısında bir gün bile başını eğmiyecekti.

Keşiş Pierre Cem Sultan'ın hikâyesini dinlerken, o güne kadar duymadığı ve belki de ömrünün sonuna kadar duyamıyacağı şehir, imparator, kral, papa, prens ve kardinal adı öğrenmişti. Bu isimlerin hepsini aklında tutup tekrarlaması imkânsızdı. Zaten genç dostunu dinlerken çoğu zaman bu yüzden şaşırıyor, anlatılanları izlemekte güçlük çekiyor, bazen de ipin ucunu iyiden iyiye kaçırıveriyordu. Her şeye rağmen, yine de bildiğini anlatmak için çırpınan Cemil'i dinler görünüyor, durmadan başını sallıyordu.

Gerçekten de Cemil'in anlattıkları arasında yalnız Keşiş Pierre'in değil bir çok kişinin de anlıyamıyacağı şeyler vardı. Örneğin, Cem'in kader, şarap, sarhoşluk, aşk ve kadınlar hakkında yazmış olduğu şiirler bunların başında geliyordu. Cemil, bütün bu şiirleri kendi yazmışçasına rahat ve ezbere okuyabiliyordu. Bu arada, Cem'in din adamları, Papa ve Katolik

kilisesinin diğer ileri gelenleri hakkında söylediği ağır sözler vardı ki, Keşiş Pierre bunları dinlerken kızarıp bozarıyor, herşeye rağmen genç dostunun sözünü kesemiyordu. Zaten bu söylenenlerin bir çoğunu kendi de biliyor, ya da bu gibi şeylerin olmasından şüphe ediyordu. Bütün kendisine yaklaşıp içlerini döken insanlar gibi Cemil de dilediği kadar konuşmalı, içini büyük bir rahatlıkla dökebilmeliydi.

Cemil, yorulmadan, bıkmadan uzun uzun anlattı. Saatlerce kendini unutup Cem Sultan'ın başına gelenleri söyledi durdu. Sanki bütün bunları da en kısa zamanda anlatmazsa olmıyacaktı. Bir gün sonra öleceğinden bütün bildiklerini yakınına söyleme gerekliliğini duyan bir idamlık kişinin acelesi vardı onda. Zaman zaman Türkçe konuşuyor, sonra İtalyancaya geçiyor, bu arada aklına gelip tekrarladığı Fransızca ve İspanyolca sözleri de dostunun bildiği dillere çevirmeyi unutuyordu. Konuşmaya günün erken saatlerinde başlıyorlar, avlunun bir köşesinden öbürüne saatlerce bıkıp dinlenmeden yürüyorlar, gölge yapan bir dam altı bulunca oturuyorlar, kalabalıktan ve gürültüden kaçıyorlar, bu arada da Cemil bıkıp usanmadan anlatıp duruyordu. Bu konuşmalar sırasında Keşiş Pierre'in dikkat ettiği bir şey vardı. Hayim onlara hep uzaktan ve büyük bir dikkatle bakıyor, fakat yanlarına yanaşmaya kalkmıyordu hiç. Keşiş Pierre'i tek başına bulursa konuşuyordu ancak. Zaman zaman bu bitip tükenmek bilmeyen konuşmayı merak eden tutuklulardan biri yanlarına yaklaşıp konuşmalardan bir şeyler kapmak istiyordu. Cemil bunu farkedince hemen susuyor ve yalnız kalacakları anı bekliyor, yanlarındaki kişi uzaklaşmadan söze başlamıyordu. Böyle anlarda, çoğunlukla Keşiş Pierre'den soğuk bir veda işareti ile ayrılır, saatlerce yanına uğramadığı da olurdu. Tekrar konuştuklarında da, ağzını çok az açar, şundan bundan bahseder, mahcup mahcup gülümserdi. Ama Cemil'in bu sâkin halinin artık uzadığı yoktu. Biraz alışınca hemen Cem'in hayat hikâyesine devam eder, yumuşacık sesiyle anlatır, anlatırdı.

Üçüncü gün sona ermeden Cem'in hayat hikâyesi anlatılmıştı bile. Artık Cemil ayrıntılara dalıyor, Cem'in türbesinin, duvarlarındaki nefis yazılardan, en usta hattatların elinden çıkmış Kur'an ayetlerinden eşsiz motiflerden söz ediyordu. Bunu daha önce anlatmadığı ufak tefek olaylar izledi. Cem'in mutlu ve kederli günleri, mücadelesi, dost ve düşmanları, aşkları, katoliklerin elinden kaçabilmek için sarfettiği gayretler, krallar ve kilise ileri gelenleriyle yaptığı heyecanlı, hiddetli konuşmalar sanki Cemil değil de onun yerini almış olan bir başkası tarafından anlatılıyordu.

Artık genç adamın anlattıklarında bir bağ, yahut tarihi bir sıra da kalmamıştı. Cem'in hayatının başında, ortasında, ya da sonunda geçmiş bir olayı alıyor ve başlıyordu anlatmaya. Konuşurken başı önüne düşüyor, sesi kısılıyor, hattâ karşısındakinin kendisini dinleyip dinlemediğini dahi merak etmiyordu. Keşiş Pierre, belirli bir sıra takip etmeyen bu hikâyenin nasıl başlayıp nasıl bittiğini bile hatırlamıyordu artık. Hele Cemil'in, hangi anda dolayısıyla anlatmayı bırakıp, birinci tekil şahıs olan «ben»i kullanmaya başladığını farkedememişti hiç. Bu an, herhalde genç adamın hayatının dönüm noktasıydı. Büyük bir şaşkınlık içinde, korkudan, üzüntüden titreyerek, endişelerini saklamakta güçlük çekerek dinliyordu onu keşiş Pierre. Akşam genç adamdan ayrıldıktan sonra hep anlatılanları düşünüyor (düşünmemesi imkânsızdı) onun deliliğe giden bir yola girmesine engel olmadığı, sözünü kesmediği için kendi kendine küfredip duruyordu. Ama ertesi gün karşılaştıklarında genç adamı yine susturamıyor, onu acımayla karışık bir merak içinde ve titriyerek dinliyor, sözünü kesmeye cesaret edemiyordu. Bazen bir gün önceki düşüncelerini hatırlayıp konuşmayı bambaşka bir yöne götürmeye, genç dostunun Cem'den bahsetmesine engel olmaya çalışıyor fakat, bunu inanarak yapmadığından Cemil'i susuturamıyordu. Ona çok acımıştı. Dostluğu, yakınlığı, Cemil'e çok benzeyen keşiş Pierre'i genç adama bağlamıştı. Bu yüzden keşiş Pierre anlatılanları merakla dinlemeye devam ediyor, Cemil'i susturma gücünü kendinde bulamıyordu. Akşam olup yatağa girme zamanı gelince keşiş Pierre yine kendi kendine söyleniyor, Cemil'i doğru yola sokmak için fazlaca bir gayret göstermediği için kendi kendini ayıplıyordu. Bu anlarda Cemil'in aklını iyice kaçırmış olduğunu hissediyor, onu ertesi günden tezi yok doğru yola sokacağına kendi kendine söz veriyordu.

Bu durum beş altı gün sürdü. Konuşma her sabah aynı saatte başlıyor, iki üç kısa kopma da sayılmazsa, akşama kadar sürüp gidiyordu. Sultan Cem'in hayatı anlatmakla bitmeyen, bitmeyecek olan bir hâzineydi Cemil için.

Ama bir sabah genç adam ortaya çıkmadı. Keşiş Pierre onu merakla bekliyordu. Avluda aşağı yukarı geziniyor, her zamanki buluşma saatinin geçmiş olması onu endişelendiriyordu. O gün iki kere Hayim, halinden şikâyet ederek yanına geldi. Bir keresinde, İzmir'de büyük haksızlığa uğradığını söyledi, bir diğerinde de «Uğursuz Avlu»da diğer tutukluların ve casusların kurdukları amansız tuzaklardan nasıl sıyrıldığını anlattı durdu. Keşiş Pierre fazlaca önem vermedi Hayim'e; aklı fikri hep Cemil'deydi.

Sanki akşam olmuştu da, karşısında duran Cemil kitap okurcasına hızlı ve kesintisiz konuşuyordu:

«Pırıl pırıl, muhteşem bir elbise içinde Cem, Civitaveccihia'ya yanaşan geminin güvertesindeydi. Rıhtımda, töreye uyarak sıralanmış Papalık temsilcileri, kilise ileri gelenleri ve halkı seyrediyor, aynı zamanda da düşünüyordu. Büyük bir soğukkanlılıkla başına gelenleri yeniden yaşıyor, durumunu titremeden, irkilmeden kabulleniyordu.

İşte, her tarafta cezaevi duvarı gibi sıralanmış insanlar karşılıyordu kendisini. Bu insanlardan ne beklenebilirdi? Acıma duygusu mu? Hayatı boyunca ihtiyaç duymadığı şeylerin başında geliyordu bu. Ne yazık ki rıhtımda merakla kendisini bekleyenlerin gözlerinde başkaca bir şey yoktu. Bu Cem için bir küfür, büyük bir alçalmaydı. Ama ne var ki karşısındakilerin düşüncelerine hâkim olması imkânsızdı.

Dünyada bulunan ve yaşayan herşeyden ve herkesten muazzam bir araç yapıp dünyayı elime geçirmeyi düşünürken, şimdi dünyanın elinde bir oyuncağım. Evet, Cem Cemşit kimdir ? Tutsak sözü ona az gelir. Bir tutsağın, bildiğimiz cinsten bir tutsağın kurtuluş ümidi hep vardır. İyi bir sahibin eline düşüp bir süre sonra azadedilmek, ya da tutsaklıktan, sahibine para vererek kurtulmak, hiç olmazsa bir fırsatını bulup kaçmak şansı onu ümitle yaşatır. Halbuki, Cem'i salıvermeye niyetli bir tek kişi yoktu ortalarda. Hürriyetini satın alması çok daha güçtü. Çünkü onun serbest bırakılmaması için koca imparatorluklar hâzinelerinin kapılarını ardına kadar açmışlardı. Hayattaki tek desteği annesiydi. Herkesin üstündeki bu yaratık, oğlunu kurtarabilmek için elinden gelen herşeyi yapıyor, böylece oğlunun üzüntüsünü daha da arttırıyordu. Kaçmaya gelince, basit bir tutsak her zaman peşindekilere izini kaybettirip bambaşka bir dünyada kendine yer edebilir, orada kendisini tanımayan mutlu insanların arasında hür yaşardı. Ama Cem için, böyle bir şansı yoktu. Türk ve katolik olarak ikiye ayrılan dünyanın hiçbir yerinde yaşıyamazdı. Nerede olursa olsun geçmek istediği mevki, kabul edebileceği tek görev sultanlıktı. O öyle bir tutsaktı ki, değil muhafızlarının, düşüncelerinin ve rüyalarının bile zincirlerini kıramaz, kendini kurtaramazdı. Kaçmak daha mutlu ve daha küçük insanların çaresiydi. Ama o Sultan olmak için yaratılmış. Yaşasa, yaşamasa, katoliklere tutsak düşse ya da İstanbul'da olsa, Sultan olmadan rahata eremezdi. Onun için Sultan olmamak yaşamamaya eşitti. Böyle bir tutsaklıktan ölümden sonra bile kurtulamazdı.

Gemi kıyıya tosladı hafiften. Ortalık öyle sessizdi ki neredeyse insanların nefesleri duyulacaktı. Kardinallerden en basit seyislere kadar herkes, vapurun burnunda, adamlarından üç adım ileride heykel gibi duran, altın işlemeli sarığı ve muhteşem kıyafetiyle gözlerini okşayan bu genç adama bakıyorlardı. Herkes o an, bu uğurda ölse bile, Cem'in sultanlıktan başka hiçbir yere lâyık olmadığını anlamıştı.»

Bu andan bahsederken Cemil ayağa kalkmıştı. (Gardiyanların kendisini, diğer tutuklular gibi itip kakmalarını istemediğinden koğuşa hep önce girerdi.) Her zamanki gibi dostuyla vedalaştı ve akşam karanlığının örttüğü «Uğursuz Avlu'nun köşelerinden birinde kayboldu.

VII

Genç adam ne ertesi gün ne de sonraki iki gün göründü. Ama öğlen vakti keşiş Pierre'nin yanına yaklaşan Hayim, Cemil'in başına kötü bir şey geldiğini, fakat durumunun ne olduğunu henüz bilmediğini söyledi.

İki gün daha geçti geçmedi, şüpheci gözlerle çevresini kollayan Hayim gene yaklaştı. Bu kere Cemil'in hikâyesini öğrenmiş ve anlatmaya gelmişti.

Başı önüne eğik, asık bir suratla önce keşiş Pierre'in çevresinde birkaç daire çizdi. Bu daireleri gittikçe ufaltarak ve aşağıdan yukarı bakışlarla çevresini kollamaya devam ederek mırıltıyla konuşmaya başladı. Bütün bu tedbirlerin ne kadar boş olduğunu ve bildikleriyle de kimsenin ilgilenmediğini hâlâ anlıyamamıştı. Ağzından çıkan ilk söz, şu soru oldu:

«Bugünlerde sizden bir takım şeyler öğrenmek isteyenler çıktı mı?»

Hayim'in halinden sıkılmaya başlayan keşiş Pierre, yüksek sesle:

«Hayır,» dedi.

Bir yandan da Cemil hakkında çok şeyler öğrenmek istediğinden, verdiği bu sert cevaba hemen pişman oldu.. Daha yumuşak bir sesle devam etti:

«Hayır ama bu sorunun nedenini anlıyamadım.»

Hayim'in zaten bekleyecek sabrı kalmamıştı. Hemen anlatmaya koyuldu. Önceleri ürkek ürkek bakınıyor, sesini yükseltmekten çekiniyor ve önemsiz şeylerden bahsediyormuşçasına heyecansız konuşuyordu. Ama zamanla iyice açıldı, sesi yükseldi, konuşması çok hararetlendi.

Anlattıklarında, gerçekten anlaşılamıyan garip olaylar da vardı ama, korkak yahudi, öylesine ayrıntılarına varıncaya kadar herşeyi söylüyordu ki, gerçeği bildiği şüphe götürmezdi. Hayim, Cemil'in başına gelenleri çok iyi öğrenmiş, gözle görülemiyecek şeyleri görebilmişti.

Hava kararınca Cemil hücresine çekilmiş, gardiyan da kapıyı kapamıştı. Henüz hücrenin içi tam kararmamıştı, genç adam çevresini iyice

görebiliyordu.

İki teneke kap içinde verilen akşam yemeği soğumuştu bile. Bu yemekler, diğer tutuklulara verilenlerden çok daha farklıydı. Herşey, her akşamki gibiydi. Hücrenin bir ucundan öbür ucuna yürüyor ve bir türlü gelmiyecek olan uykuyu boşuna bekliyordu. Aşağıdan, avludan gelen gürültüler de yavaş yavaş kesildi ve ortalığı derin bir sessizlik kapladı.. İyice çöken karanlık beyaz duvarları ve eşyaları siyaha boyamıştı. Hücre genç adamın çevresinde iyice daraldı. Yepyeni bir dünya, bir gece dünyası doğuyordu artık. Gerçekten uzak, mırıltı halindeki sesler, uykusuzluk ve karanlığın getirdiği göz kamaşmaları, ani yanıp sönmeler ve pırıltılarla doluydu bu dünya. Düşüncelerine daldığı bir sırada, genç adam, bir anahtarın kilitte dönerken çıkardığı sesi duydu. Ama bu kere kulağı ona oyun oynamamıştı. Kapı gerçekten açıldı ve zayıf bir ışık göründü. İçeri sessizce iki adam girdi. Kapkaraydı ikisi de. Arkalarında, elinde yağ lâmbasıyla bir hademe duruyordu. Hademe hemen hücrenin bir köşesine çekildi, yağ lâmbasını kaldırdı ve bekledi. Işık bütün suratları yaladı, karanlığı kovdu. Adamlardan biri şişman her şeyiyle yusyuvarlak ve gevşekti: dış görünüşü, hareketleri ve sesiyle. Diğeri tam aksine, zayıf kara, baştan başa adeleli vücudu olan biriydi. Gözleri karanlıkta kalıyor, iri yumrukları ise parlıyordu. Bu iki adam, Padişahın adaletinin iki yüzünü meydana getiriyordu sanki. Birincisi insanı iliklerine kadar titreten bir saygı ile Cemil’i selâmladı. Oyunun başlangıcıydı bu.

Yumuşacık sesli şişman kişi, birinci sorgunun ve bu sorguya verilen cevapların bir ön-konuşmadan öteye geçmediğini söyledi. Ama iş bu kadarla kalmıyacaktı tabii.

«Şunu bilmemiz gerekiyor Cemil efendi!» diye devam etti adam, «Cem Sultan hakkındaki bilgileri niçin ve kimin için topladınız? Sultan ve İslâmlığın tek halifesine karşı, yabancıların yardımıyla nasıl ayaklanılabileceğini niçin öğrendiniz? Kiminle ilgiliydi bütün bu bilgiler?»

Genç adam geri geri gitti.

«Kiminle mi ilgiliydi, diye inledi.»

«Evet kiminle ilgiliydi?»

«Yalnız benimle, başka kimseyle değil. Tarih kitaplarında yazılı bilgilerden faydalandım. Gizli kapaklı bir iş değildi bu.»

«Güzel ama, ortada öğrenecek milyonlarca şey varken, Cem Sultan’la ilgilenmek neden?»

Cemil susmuştu. (Her türlü ihtiyatı elden bırakan Hayim de, artık yüksek sesle konuşuyor, elleri ve kollarıyla garip hareketler yapıyordu.)

«Beni dinleyin, diye devam etti şişman kişi. Siz zeki ve bilgili bir kişisiniz. Aynı zamanda da çok tanınmış, soylu bir aileden geliyorsunuz. Kötü bir yola girdiğiniz, ya da başkalarının itmesiyle bu yola sokulduğunuz meydanda. Biliyorsunuz ki, eskiden olduğu gibi bugün de tahtta Sultanımız ve büyük halifemiz oturuyor. (Tanrı ona uzun ömür ve başarı versin) Gene biliyorsunuz ki, ormanın göbeğinde bile olsa, söylenen yahut yazılan gizli bir şey duyulur, öğrenilir. Oysa siz, düşüncelerinizi ve yazdıklarınızı gizlemediniz ve uluorta söylediniz. Şimdi bize herşeyi olduğu gibi anlatabilirsiniz. Sizin için de, bizim için de kolay olur böylesi.»

«Bütün bu söylediklerinizden bir şey anlamıyorum. Benimle ve düşüncelerimle ilgisi yok bunların.»

Genç adamın sesinden, ne kadar üzgün olduğu anlaşılıyordu. Üstelik, söylediklerinde samimi olduğu da her halinden belliydi. Bunun üzerine karşısındaki, terbiyeli, aşırı terbiyeli halini birden bıraktı. Normale dönüverdi.

«Beni dinleyin, diye bağırdı. Söylediklerimiz baştan başa siz ve düşüncelerinizle ilgili. Bilgili, okumuş bir adam olabilirsiniz. Ama biz de aptal ve kara cahil sayılmayız. Tarihin böylesine önemli bir sayfasıyla insan maksatsız ilgilenmez.»

Hep şişman adam konuşuyor, düşünceli duran Cemil ona yankı gibi bir iki anlamsız kelimeyle cevap veriyordu:

«Maksat mı? Ne maksadı?»

«Bizim de sizden öğrenmek istediğimiz bu?»

Genç adam hiç cevap vermedi. Onu sarstığından emin, şişman adam kelimelerin üstüne basa devam etti:

«Evet, rica ediyorum!»

Sabırsız, kuru ve sert, aynı zamanda da gaddar bir sesti bu. Adam iyiden iyiye değişmişti artık.

Cemil hücrenin karanlık köşelerinde gözlerini dolaştırıyor, sanki kendine bir tanık arıyordu. Bu garip anlaşmazlığı dağıtacak bir kelime, bir cümle arıyordu kafasında. Cem Sultan'ın hakkında bildiklerinin hiçbir özel maksadı olmadığını, bunları öğrenmek için okuduğunu söylemek ve rahata kavuşmak istiyordu artık. Ama ağzından ses çıkmıyor, susuyordu. Bu kere işe zayıfı da karıştı. İki adam, inatçı, sert ve çabuk çabuk konuşmaya başlamışlardı şimdi.

«Söyleyecek misiniz?»

«Konuşun. Böylesi sizin için daha iyi olacak!»

«Başladığınıza göre devam edin...»

«Ne maksatla ve kimin için.........»

Artık sorular birbirini kovalıyor, bunalan genç adam gözlerini kırpıştırıyor ve bakışlarını karşısındakilerden kaçırarak hücrenin içinde dolaştırıyordu. Kendini kaybetmişti, soruları bile birbirinden ayıramıyordu. Birden zayıf adamın yanına yaklaştığını farketti:

«Hadi be konuşsana!»

Ona sen diyorlardı. Bütün dikkati bu noktada toplandı. Kendini alçalmış, düşmüş, zayıflamış hissediyordu. Onlardan korunacak hali de kalmamıştı üstelik. Sorgu, uzun zaman devam etti. Bir an geldi ki, vaktini ve gününü şaşırmış olan Cemil, kendini Sultan Cem'in yerine koyduğunu itiraf etti. Kimseye benzemiyen, bu, mutsuz, ve sonu gelmiyecek yola dalmış, aslını inkâr edememiş, olduğundan başka olamamış kişi sanmıştı hep kendini. Daha alçak bir sesle:

«Ben O'yum,» diye devam etti.

Ağzından çıkacak başka bir sözü merakla beklediler diğerleri. Oysa Cemil, bir sandalyeye çökmüş ve başını elleri arasında almıştı.

Şişman adam bir adım geri çekildi birden, sustu, kalakaldı. Zayıfı soğukkanlılığını kaybetmemişti. Dar görüşüyle arkadaşının kendisine bıraktığı boş alanda ilerlemeyi ganimet bildi. Genç adama, İzmir'de hazırladığı komplo ile ilgili sorular sordu. Arkalıksız iskemlesinde bitkin oturuyordu Cemil. Zayıf adam çevresinde sıçrıyor, bağırıyor, onu tehdit ederken yaklaşıp uzaklaşıyordu. Karşısındaki vücudun canı çekilmişti sanki. En ufak bir direnme yoktu genç adamda. Bu onu tahrik ediyor, daha sabırsız, daha küstah ve daha kayıtsız yapıyordu. Birden iri ellerinden birini Cemil'in omuzuna koydu. Ama genç adamın da sabrı taşmıştı. Beklenmedik bir şiddetle onu itti. İşte o an büyük bir kavga başladı. Şişmanı da karıştı kavgaya. Cemil bütün gayretiyle karşı koyuyor, kendinden beklenmeyen bir güçle karşısındakileri geriletiyordu. Eli lâmbalı hademe de yere düştü bu arada. Kavga edenlerin arasından yılan gibi sıyrıldı, dışarı koşup gardiyanları haberdar etti (Zaten bu hademeden ve gece kopan gürültüyü duyan tutuklulardan öğrenmişti Hayim her şeyi.)

O gece Cemil'i «Uğursuz Avlu» nun arka kapısından götürdüler. Canlı mı, yoksa ölü müydü? Nereye götürülmüştü? Keşiş Pierre bu soruları kendi

kendine soruyor, cevaplarını bulamıyordu bir türlü. Ne var ki, Hayim, onun kafasında çöreklenen soruların da cevaplarını veriverdi.

Eğer hayattaysa, Süleymaniyedeki tımarhaneye götürülmüştü. Orada delilerin arasında dilediği gibi konuşabilir, söyledikleri kimse tarafından ciddiye alınmazdı. Zaten böylesine muvazenesi bozuk biri uzun zaman yaşıyamaz, kimse farkına varmadan ölüp giderdi.

Eğer kavga uzamış ve genç adam bu arada düşmanlarından birini yaralamışsa, onların da ileri gittiği ve Cemil’i temizlediği şüphe götürmezdi. Gerçi hücrede kan izi yoktu ama, kan, silinmesi güç bir şey değildi tabiî. Olay böyle sonuçlanmışsa zavallı genç çoktan gömülmüş olmalıydı. Bu taşsız toprak yığını, gerçeği, saray entrikalarını ve bilinmeyen cinayetleri anlatamazdı nasıl olsa. Herşeyi sonuna kadar söyledikten sonra, Hayim çevresindeki hayalî tehlikeleri hatırladı keşiş Pierre’le vedalaşmaya bile davranmadan uzaklaştı.

Keşiş Pierre ise dişlerini sıkıyor, kendisinin ve çevresindeki bütün talihsiz kişilerin kaderine kızıp duruyordu.. Olduğu yerde kalakalmıştı. Alnında beliren soğuk terleri şöyle elinin tersiyle sildi. Avluda olanları göremiyor, vücuduna dalga dalga yayılan bir soğukluk ve garip bir korkuyla titriyordu. Cemil meselesine bir daha karışmak, bu konu ile ilgili yeni şeyler duymak istemiyordu artık. Gerçi Hayim’in yarı deli biri olduğuna şüphesi yoktu ama herşey mümkündü.

Birden Cemil’in öldüğünü düşündü, içi yandı. Büyük bir üzüntüyle karışık acıma duygusu dolmuştu içine. Yerini değiştirmek, yabancı kişilerle bambaşka şeyler konuşmak, kim olursa olsun, yeni yüzler görmek, Sultan’ın kalpsiz polislerini ve zavallı Cemil’i hatırlamamak istiyordu artık.

Avlunun aşağısına doğru yürüdü, oynayan, şakalaşan, küfredip gürültü eden diğer tutukluların arasına karıştı.

VIII

Aradan iki gün geçti: Cemil hakkında kendisini sorguya çekmiyecekleri anlaşılmıştı artık. Her şey bitmiş ve gömülmüştü. Korku içindeki beklemelerden de eser yoktu şimdi. Ama «Uğursuz Avlu»daki yaşayışı kolay ve dayanılır gibi değildi. Tam aksine. Cemilsiz yepyeni bir devre başladı. Onu unutamıyor, fakat bir daha görüşme şansının olmadığını da iyi biliyordu.

Yazın sıcaklığı insanların üzerindeydi. Avluda herşey eskisi gibiydi. Bazıları serbest bırakılıyor, yerlerine yenileri geliyor, bu gidip gelme farkedilmiyordu bile. Kişiler ve isimlerin önemi yoktu burada. Avlu kendi hayatını yaşıyor, yüz, bin değişikliğe rağmen hep olduğu gibi kalıyordu.

Her sabah gölgeli köşelerde aynı insanların meydana getirdiği daireler oluşuyordu yine. Keşiş Pierre bu dairelerden birine katıldı. Her şey aynıydı. Zaim, evlenip boşanıyordu. Ortaya yeni yeni kadınlar çıkarken, bir kısmı adamı ilgi ile dinliyor, diğerleri ise kaba bir şekilde alay ediyorlardı. Soluk yüzünün, yeşil ve kara, karışımı, sarılık olmuş bir adamınkine benzeyen rengi vardı. Gözleri fıldır fıldır dolaşıyordu çevresinde.

Diğerleri de kadından bahsediyorlardı bol bol. Ama onların konuşması daha farklıydı. Kalın sesli, atlet fanilasıyla gezen iri yarı tutuklu anlatıyordu şimdi. Diğerleri susmuş, dikkatle dinliyorlardı. Sonra o da sustu. Sıra bir meyhanede çalışan güzel Rum kızından bahis açan yaşlı denizciye gelmişti.

«Onun kadar iri ve güçlü kadın görmedim,» diyordu yaşlı denizci. «Gerçek bir kadırgaydı o. Memeleri iki koca yastık gibiydi. Kıçının iki kutsal parçası, arkasında oynaşıp hareket ediyor değirmen taşı gibi, öğütüyordu. İsteyen elini uzatıp, istediği yerden, istediği kadar alıyor, kadın, dişsiz, yaşlı el falına bakma ustası Rum patronunun yardımıyla kendisini korumaya çalışıyordu. Meyhanedekiler o kadar mıncıklayıp çimdiklediler ki, en sonunda kendini korumaktan vazgeçip kaçarak

saklandı. Aslında saklandığı yeri bilmediğini söyleyen ihtiyar patronu yalan söylüyordu. İhtiyar tilki kadını yalnız kendine saklıyor, bunu bilen tayfaların küfürlerine kulak tıkıyordu.

«Ulan, diye haykırıyordu biri, bu kocaman ot yığınına benzeyen karıyı, insanın yalnız kendine saklaması insafsızlık.»

«Ot yığını, ot yığını,» diye tekrarlıyordu yaşlı Rum kendi kendine. «Ot yığını ama, her gelen yığından bir demet almaya kalkarsa, kısa zaman sonra yığından eser kalmıyacak köpekler!»

İri, yarı adamın, anlatılanlar hoşuna gitmemişti gene.

«Hay Allah belânızı versin,» diye söylendi. «Aşağılık meyhane orospularından başkasını da bilmezsiniz be!»

Bu sözleri şiddetli bir tartışma izledi. Tabii her zaman ki gibi taraftarı çok olan iri yarı adam galip çıktı tartışmadan. Yaşlı denizci susturuldu ve atlet fanilâlıdan, anlatacağını anlatması rica edildi. Zaten bu teklifi tekrarlatma niyetinde değildi o da. Hemen İstanbul'u zamanında birbirine katan ve çok genç ölen ünlü bir Gürcü güzelinden söz açtı.

«Gürcülerden güzel insan çıkar işte», diyordu. Bu kızın büyükannesi de güzelliğiyle ün salmıştı ülkesinde. Bütün Tiflis onun için deli olurdu. Bu yüzden akrabaları, onu, Tiflis'ten uzak ve bugün «Yedi Sedye» adıyla anılan küçük bir kasabada gizlediler. Kaldığı evin çevresinde bir anda yedi kelle birden uçtuğundan kasabaya bu ad verilmişti. Onunla evlenmek isteyenler birbirini boğazlamıştı. Zavallı kadın, sevdiği erkeğin adını kimseye söylemedi ve gün geçtikçe soldu; en sonunda da öldü gitti. İşte bahsettiğim kız, büyükannesinin güzel gözlerini, nefis vücudunu ve şahane güzelliğini almıştı..»

«Evet», diye atıldı biri, «Gürcülerin gözlerinin güzelliği bilinir.»

«Kim söyledi? Nereden biliyor bunu? Behey aptal, kör herif, Sen bu meselelerden ne anlarsın?»

«Niçin bilmesin,» diye itiraz etti birkaç kişi. «Herşeyi yalnız sen mi bilirsin?»

«Kesmeyin lan,» dedi bir başkası. «Aldırma, devam et sen.»

İri yarı adam, çevresindekilerden iğrendiğini gösteren bir el işaretiyle konuşmak istemediğini ifade etti.

«Anlatmak arzusu kalmadı içimde. Bu bok yığınına lâf etmek saçma!»

Karışanı da, karışmayanı da pişman olmuştu. Herkes ısrar edince dayanamadı ve devam etti:

«Birisi, gözleri ne güzeldi, deyince çılgına dönüyorum. Körler onun gözlerinden ne anlar ulan! O gözlere baktığında, insan kendini ışık tarlasına düşmüş sanır sersemler! Bu iki tarlada, yıldızlar, bulutlar, güneşler ve aylar oynaşır. O gözlere bakan değişir, sersemler erir ve kendini kaybeder. Kapıyı bulmamıza, kaşığı ağzımıza götürmemize yarıyan gözlerimiz, o eşsiz gözlerin yanında ne zavallıdır bilseniz. Böylesine güzel iki göz, dünyaya ancak bir kere gelir. Bu gözlerin ölümü de benzerlerinden farklı olur.»

İri yarı adamın birden sesi kesilmişti. Çevresindekiler de susuyordu. Bir süre konuşmadı, önüne baktı, sustu. Sessizlik uzayınca hafif mırıltılar, gürültüler duyulmaya başladı. Tam bu anda arkasında birinin bulunduğunu hisseden keşiş Pierre de geri döndü, Hayim duruyordu karşısında.. Avludaki gezintileri sırasında, Hayim'e raslamadığı an yok gibiydi. Hayim, sırtında eşyası, korku içinde sık sık yer değiştiriyor, fakat «Uğursuz Avlu» nun hiçbir köşesinde aradığı rahatı bulamıyordu. Bir yerde iki üç günden fazla kaldığı görülmemişti. Keşiş Pierre'e de rasladığında, ya görmezlikten geliyor, ya başıyla selâm verip mânâlı bir göz kırpıyor, ya da yanına yaklaşıp konuşmaya başlıyordu.

Bu kere de keşiş Pierre'nin önünde durmuş ve sözü atlet fanilâlı, iri yarı tutukluya getirmişti. Onun da herşeyini biliyordu. Basit bir aileden gelen bu adam, inanılmaz gücü ve ustalığıyla, kısa zamanda tanınmış ve zengin, soylu kişilerin arasına katılmıştı. Birkaç yıl Türkiye'nin bir numaralı güreşçisi olmuş, kimse sırtını yere getirememişti. Herkes onu tanıyordu. Birkaç kahve işleten, orduya yiyecek temin eden, bir sürü işte aracılık yapan hatırı sayılır bir kişi olmuştu zamanla. Elinden bol para geçiyor, kazancının çoğunu da içki, kumar ve kadına yatırıyordu. Pek çok pis işe adı karışmış, para tutmasını da hiç bilmemişti ama, aklı başında, gücü kuvveti de yerindeyken şansı yolunda, işleri iyi gitmişti. Birkaç yıl önce, yavaş yavaş düşmeye başlamıştı. Kadınlar onun beynini içmiş, bütün gücünü almışlardı. En sonunda soylu dostları da onu terkettiler. Sabıkalılarla düşüp kalkmaya başladı. İflâs ettikten sonra da pek çok kirli işe karıştı. En sonunda da tevkif edilerek buraya atıldı. Artık hiçbirşey düşünemiyor ve kadından başka konuyla ilgilenemiyordu. Bu onda bir hastalık haline gelmişti. Çevresinde kadın lâfı edilince av kokusu alan tazı gibi koşuyordu. Eskinin güçlü kuvvetli, müsrif kabadayısı gitmiş, yerine işsiz güçsüzlerle tartışan ve kavga eden bir adam gelmişti. Son aylarda epey incelmişti de. Seçtiği konular daha canlı, daha ilginçti. Hayim bütün bunları anlattıktan sonra birden ürkekleşmiş, korku dolu bakışlarla ortalığı kollamaya

başlamıştı. Onun, veda bile etmeden kaçmak üzere olduğunu anlayan keşiş Pierre de fazla üstelemedi ve avludaki gezintisine devam etti. Başka insanlar, başka başka konular arıyor, hep Cemil'i unutmaya gayret ediyordu.

Yukarıda da söylendiği gibi, «Uğursuz Avlu» da hayat hiç değişmiyordu. Ama zaman geçiyor ve bu cezaevi köşesinde bile hissedilen aydınlık günler uzaklaşıp yerlerini karanlıklara bırakıyordu. Yaz bitmiş, sonbahar ve kış görünmüştü. Soğuk ve yağmurlu, uzun geceli kış günleri yakındı. Keşiş Pierre'in önündeki hayat değişmiyor, dar ve ışığı gittikçe azalıp fazla değişmeyen bir koridora benziyordu bu hayat. Bu koridorun her geçen gün biraz daha kararıp daralmasıydı zaten en güçlü tutukluları bile zaman zaman yere vuran.

O günlerden uzun uzun söz ederdi keşiş Pierre. Güçlükle doğrulduğu minderinde çevresine göz gezdirir, bir süre düşündükten sonra atılırdı:

«Evet, bugün gibi hatırımda. Suçlu olmadığım halde tutukluluk sürem uzaltılmıştı. Cemil'le uğraştığım zaman boyunca kendi derdimle fazlaca ilgileniyordum. Ama artık düşüncelerimi çelecek kimse yoktu ortada. Kendi kendime sabırlı olmak gerektiğini söylüyor, ne var ki pek de sabırlı olamıyordum. Uzun geceler ve günler geçiyor, suçsuz olduğumu çok iyi bildiğim halde ne sorguya çekiliyor, ne de dışarıdan haber alabiliyordum. O günleri düşündükçe kan tepeme sıçrar, bütün gücümle haykırmak isterim.

Evet, ne diyordum, konuşacak bir kişinin bile bulunmaması en büyük azaptı benim için. Üstelik de elimde ne bir kitap, ne bir araç vardı. Gardiyanlara tamir edilecek bir saatleri, yahut başka bir şeyleri olup olmadığını soruyor, terslenip geri çevriliyordum. Bu işsiz halimle günleri, geceleri iple çekiyor, zamanın durmadan akıp gitmesiyle oyalanıyordum.

Günün birinde, yanımda yatan iki Bulgar tüccar serbest bırakıldı. Sürgüne gönderilecekleri yerde Bulgaristana iade edilmişler, evlerine dönme şansını yakalamışlardı. Gitmeden önce de, geleneğe uyarak üzerinde yattıkları örtüyü bana armağan ettiler. Bu hiç konuşmayan kişilerden biri:

«Al», dedi, «sana uğur getirir inşallah.»

Mırıltı halinde söylenen bu sözlerden sonra iki gölge gibi yok oldular. En ufak bir sevinç gösterisinde bile bulunmamışlardı. Onlar da gidince, hayat benim için daha anlamsız bir hal almıştı. Bütün derdimin üstüne, yine Cemil'i düşünüyor, onun talihsizliğine yanıyordum. Kâbus görmeye başlamıştım artık.

Sabahın erken saatlerinde kalkıp sabırsızlıkla kapının açılmasını bekliyor, pislik dolu koğuştan çıkıp avludaki çeşmede yıkanıyordum. Ne güzeldi İstanbulda güneşin doğuşu. Kelimelerle bu güzelliği ifade etmekten acizim. O nefis manzarayı görme şansım da olmayacak artık. (Tanrı böyle istemiş ve bütün güzelliği düşmana vermiş.) Göğün kızıllaşıp yerle birleşmesi muhteşem. Esirinden tutun, cezalısına ve Sultanına kadar herkese yeter bu güzellik, herkes eşit olarak faydalanabilir bu görüntüden. Ben de oturmuş, büyük bir haz içinde gökyüzünü seyrediyor sigara içiyorum. Tütün zihnimi bulandırıyor, beynimi uyuşturuyor. Çevremden dumanlar yükseliyor ve Cemil’i görür gibi oluyorum. İyi uyumamış, yüzü soluk ve gözleri yaşlı. Onunla dostça konuşuyorum, omuzuna sarılıp sarsıyorum.

«Uyandın, diyorum, güneşin doğuşundan önce uyandın. Artık gün ağardı Cemil efendi.» Ama o üzgün, başını sallıyor:

«Benim için gündüz ve gecenin farkı yok,» diyor. «Yanım, yörem karanlık artık.»

«Nasıl olur dostum? Küfür edip günaha girme, saçmalama. Gece oldukça gündüz de olacaktır. Tanrı’nın armağanı olan şu güzelliğe bak.»

Cemil’in başı önüne eğik, sesi kısık.

«Göremiyorum,» diyor, «Tanrı’nın güzelliklerini de göremiyorum.»

Ona acıyor, ama yardımına da koşamıyorum. Çevremizde «Uğursuz Avlu» güneşte parlıyor.

«Hadi dostum, söylenmeyecek şeyler söyleyip günaha girme. Tanrı’nın izniyle iyileşecek ve buradan çıkacaksın. İstediğin kadar faydalanacaksın Tanrı’nın güzelliklerinden.»

O yine başını eğiyor.

«Hayır, diyor, iyileşemem. Çünkü hasta bile değilim. Ben böyleyim, insan tabiatını değiştiremez ki.»

Hep bu şekilde, garip, karışık ama en katı kişilerin bile gözlerini yaşartacak sözler söylüyor. Onu boşuna avutmaya çabalıyorum. Halbuki benim için de pek aydınlık yok. Cebimden tabakamı çıkarıp ona tutuyorum.

«Yak dostum,» diyorum. «Efkâr dağıtalım karşılıklı.»

Güçlükle silkinip:

«Peki,» diyor, «dağıtalım.»

Sonra tüttürmeye başlıyor sigarasını. Ama kimbilir düşüncesi nerelerde. Dudakları ölü gibi, bana gözyaşlarının ardından bakıyor talihsiz Cem. Sigarası sönüyor. Birden müthiş bir haykırış tırmalıyor kulaklarımı.

Uyanıyorum ve birbirine girmiş iki tutuklunun sesini daha iyi duyuyorum. Çevremde kimse yok, sigaram sönmüş, kolum yalvarırcasına ileri uzanmış. Kendi kendime konuştuğum belli. Deli olmaktan çok korkuyorum. Halbuki burada insanın çıldırması işten bile değil. Dayanmak istiyorum, kim olduğumu, nereden geldiğimi ve buraya nasıl düştüğümü düşünüyorum. Kendi kendime, «Uğursuz Avlu» nun dışında bambaşka bir dünya olduğunu tekrarlıyorum. Bu düşünceleri kafamdan hiç atmamaya gayret ediyorum. Ama avlunun, sakinlerini tıpkı bir girdap gibi derinlere çektiğini hissediyorum.

En güçlü kişi bile sabahtan akşama kadar oturup bu düşüncelerle uzunca bir süre yaşıyamaz. Birbirini izleyen günler hiçbir yenilik getirmiyor ki insana. Benim en çok konuştuğum insan da Hayim. Aslında onunla gerçek bir konuşma yapmak imkânsız. Sebepsiz korkularıyla sıkıyor, üstelik son zamanlarda çok da uyduruyor. Cemil hakkında da bir şey bildiği yok. İzmir’li genç adamı hiç tanımamış. Bir gün önce anlattıklarını bir gün sonra hatırlamıyor bile. Yeni yeni kuşkular, yeni yeni ithamlar peşinde hep.

Bir sürü ihtiyat tedbirinden sonra yaklaşıyor, «güvenebildiği tek insan» ın yanına çöküyor yavaşça. Dostunun omuzunu okşamasına ses çıkarmıyor.

«Anlat bakalım Hayim efendi. Ne var, ne yok?»

Hayim hiç gülmüyor:

«Beni dinleyin,» diyor. «Son günlerde kafamı kurcalayan bir düşünce var. Burası hep delilerle dolu. Aklı başında kişi yok çevremizde. Tabii hepsinin delisi de Karagöz. Hangi yabancı ülkede olursa olsun, bu adamı akıl hastahanesinden başka yer paklamazdı. Kısacası, burada siz ve ben hariç herkes deli.»

İlgiyle bakıyorum Hayim’in yüzüne. Her zamankinden zayıf karşımdaki, sanki ateş yanında durmuş gibi de gözleri yaşla dolu. Başı omuzlarının üzerinde sallanıyor ve hep tekrarlıyor:»

«Hepsi deli Vallahi, hepsi deli!»

Hayim’in ipe sapa gelmez lâfları keşiş Pierre’in de sinirlerini bozuyordu. O da çevresinde aklı başında kişi göremiyordu artık. Ama o gün dışarıdan aldığı iyi bir haber kendini toplamasını sağladı. Her sabahki gibi avluda geziniyordu ki genç tuluklulardan birkaçı etrafında sıçramaya, gittikçe daralan daireler çizmeye başladılar. Keşiş Pierre önce bu oyuna çok içerledi ama, gençlerden biri, kaşla göz arasında eline bir kâğıt sıkıştırınca

aklı başından gitti. Onların uzaklaşmasını bekleyen keşiş avlunun en karanlık köşesine çekilip kâğıdı açtı. Türkçe olarak:

«Pierre, bir iki güne kadar kurtuluyorsun» yazılıydı kâğıtta.

O gün ve ertesi geceyi büyük bir heyecan içinde geçirdi. Bu kâğıdın arkadaşı keşiş Thadée tarafından gönderildiğine şüphe yoktu. Nitekim ertesi gün yanına yaklaşan bir gardiyan eşyalarını toplayıp harekete hazırlamasını söyledi. Akşam olmadan Akra'ya gönderilecekti.

O gece Pierre, hayatında ilk ve son defa İstanbul'u bütün haşmet ve güzelliği ile gördü. Sürgüne giden bütün tutuklular Anadolu yakasında toplanıyorlardı. Hava ılıktı. Yirmi kadar sürgün arasında kendini kaybolmuş hissediyordu. Yıldızsız ve Aysız bir geceydi. Ayaklarının altında İstanbul ışıl ışıl yanıyordu. Ramazan'dı; bütün camilerin minarelerinde mahyalar parlıyor, bu mahyalar, şehrin ışıklarının da üstünde kalan birer ateş parçası gibi yanıyordu. Tutuklular başları önde yere oturdular. Keşiş Pierre ise bu ışık şehrini seyrederken bunca kandilin nasıl yakılıp söndürüldüğünü merak ediyordu. Bu eşsiz kentin içinde «Uğursuz Avlu» ya yer olmadığı muhakkaktı ama nasıl oluyordu da bu korkunç cezaevi İstanbul içinde sığınacak bir köşe bulabiliyordu kendine. Yorgun bakışlarını doğuya çevirdi. Burası sessiz, karanlıktı. Ama kendisine «Uğursuz Avlu» yu hatırlatıyordu. Bu düşünce bir kâbus gibi keşiş Pierre'i Akra'ya kadar takip edecekti.

«Akra'da da çok şey gördüm, başıma orada da çok şey geldi,» diyordu keşiş Pierre çevresindekilere. «Her milletten ve her dinden sürgüne gönderilmiş insanlar tanıdım. Çoğu «Uğursuz Avlu» da bulunmuş ve Karagöz'ü tanımıştı. Genç bir Lübnanlı vardı ki, Karagöz'ü her hareketi ve konuşmasıyla aynen taklit ediyordu. O, Karagöz gibi önümüzde dolaşıp konuşurken gülmekten katılıyorduk:

«Ne diyorsun? Suçsuz musun? Daha iyi ya, bize de bir suçsuz gerek!»

Şişman, eni boyundan fazla, sıfır numara traşlı kafası ve kalın gözlükleriyle bizleri gülmekten bayıltırdı bu Lübnanlı. Hristiyandı. Daha samimi olduğumuzda ona kimliğimi ve nereden geldiğimi açıkladım. Yakından tanıyınca da adamın sandığımdan çok daha zeki ve tehlikeli olduğunu farkettim. Siyasî bir tutukluydu. Karagözden bahsederken:

«İyidir, iyidir Karagöz,» diyor, beni şaşırtıyordu.

«Nasıl iyi olur dostum?»

«Hayır, hayır, çağımızda böyle mevkilere onun gibi adamların getirilmesi şart.»

Sonra da kulağıma eğilerek devam ediyordu:

«Bir ülkenin ve hükümetinin değerini ölçmek, geleceği hakkında hüküm vermek istiyor musun ? O ülkede, cezaevine tıkılmış namuslu ve suçsuz kişilerle, ellerini kollarını sallayarak dolaşan sabıkalıları bir say.»

«Akra'da edindiğim dostlara ve hoşça vakit geçirebilmeme rağmen Cemil'i unutamamıştım. Kimseye ondan bahsedememek üzüyordu beni. Hiç bir canlıya, onun kadar acıdığımı hatırlamıyorum...»

Keşiş Pierre, Akra'da sekiz ay kaldı. Nihayet papaz dostlarının ve bazı nüfuzlu Türk tanıdıklarının gayretleriyle serbest bırakıldı da Bosna'ya dönebildi. Tabii yanında, bir yıldan beri İstanbul'u dört dönen dostu, keşiş Thadée Ostoiç de vardı.

Pencerenin yanına oturmuş düşünen genç din adamı, keşiş Pierre'in artık toprakta çürüdüğünü hatırladı. Yapılacak bir şey yoktu. Sık düşen kar tanelerinin altında dertli keşişin mezarını görebilmek mümkündü. Ne hikâye, ne de hikâyeyi anlatan kalmıştı şimdi. İstanbul ve «Uğursuz Avlu» da yoktu artık. İzmir'li genç adam da yoktu. Kendini Cem Sultan'a benzetip nefesi kesilmeden çok önce ölen genç adam. Mutsuz Hayim ve karanlık yüzlü Akra'da sisler ardında kalmıştı. İnsanlığın bitip tükenmek bilmeyen dertleri, bu dertlere dayanmayı sağlayan ümitler de kaybolmuştu. Ortalıkta bembeyaz bir kar tabakası ve her insanın ölüp toprak altına girdiği gerçeğinden başka bir şey yoktu.

Genç keşişin üzerine ölümün kara düşüncesi çökmüştü. Sonra yavaş yavaş içine düştüğü dalgınlıktan sıyrıldı. Yandaki odadan madenî sesler ve konuşmalar geliyordu. Keşiş Miya İosiç, ölen arkadaşı keşiş Pierre'in eşyalarının listesini yaptırmaya devam ediyordu hâlâ:

«Devam edelim! Yaz: küçük el testeresi, Alman yapısı. Bir tane!»

GÖVDE

İliğini kemiren hastalık yüzünden yatağa mıhlı yaşıyan keşiş Pierre de anlatılacak pek çok güzel ve uzun hikâye vardı. Bütün mesele keyfine göre bir dinleyici gurubu bulabilmesindeydi. Anlattıklarının insanı güldüren, ama aynı zamanda da çevresindekilere öğütler veren bir yönü vardı. Üstelik konuşması diğer insanlarınkinden çok farklıydı. Sustuktan sonra bile sözleri bir süre havada dolaşır, kulakları doldurur sonra yavaş yavaş sönerdi. Ama ölümüyle bütün bunlar kaybolmuştu artık.

Keşiş Pierre'in hücresi irili ufaklı bir sürü saatle doluydu. Devamlı tik-tik'ları, saat başlarında ortalığı çınlatmalarıyla herkesin bir dost gibi sevdiği bu saatlerden başka, silâhlar, tüfek parçaları ve çeşitli demir eşya hücrede pek az yer bırakırdı yürümeye. Duvardaki guguklulardan biri tam onbiri çalıyordu ki, bir süredir başı önünde düşünen keşiş Pierre doğruldu ve yeni bir hikâye anlatmaya başladı.

«Yakın Doğu'ya sürgüne gönderildiğim sıralarda pek çok garip olayla karşılaştım. Bu olayların çoğunda kötülük önde geliyordu. Zaten iyiliğin kişi-oğulları arasında pek öyle yaygın olmadığı bilinir. Hele bir keresinde öyle biriyle karşılaştım ki, adam mutsuzluk ve ızdırap anıtıydı sanki.

Benim saat ve silâh merakımı herkes bilir. Çok küçük yaşta başlamıştı bu merak bende. Yılların verdiği alışkanlıkla artık, bozuk olan her şeyi kolaylıkla onarabilirim. Akra'da bulunduğum sıralarda işte bu tamirciliğim çok işime yaradı. Kapatıldığım cezaevinin başgardiyanı kahve değirmenini bozmuştu bir gün. Değirmeni kolaylıkla işler hale getirince, ünüm hemen bütün kente yayılıverdi. Artık hücrelerin kilitlerine varıncaya kadar, bozuk olan her şeyi düzeltmek işi benim üzerime yıkıldı. Bir süre sonra şehirden de çağrılmaya başladım. Valinin ve şehir ileri gelenlerinin konaklarına götürüldüm. Günün birinde de Çelebi Hafız adıyla tanınan birinin evine gittim. Doğrusu hem ev, hem sahibi, o güne kadar gördüğüm diğer Akra evlerinden ve içlerinde yaşıyan insanlardan çok farklıydılar.

Ufak bir koruluğun içinde, bir tepenin yamacına yapılmıştı ev. Saray da denilebilirdi ya; uzaktan bakıldığında geniş bir yeşillik kümesi gibi görünür, ev olduğu belli olmazdı. Halbuki yakından bakıldığında, köprüsü ve koyu renk kuleleriyle bir kaleyi andırırdı. Koruluk ise, geniş bahçeleri ve berrak suları derecikler halinde akan kaynakları gizlerdi. Buralara geldiğimden beri akarsu sesi duymayan bana, bu suyun mırıltısı ana dilimin konuşulduğunu duymak kadar tatlı gelmişti. Sanki Afrikaya sürülmüş bir tutsak değil, Saraybosnada, şehrin göbeğindeki manastırımızın bahçesinde, çeşmenin sesini dinleyen hür bir keşiştim.

Bütün bu doğal güzelliklerin dışında, yapının her yanı bakımsızdı. Beni oraya götüren gardiyan yaşını belli etmiyen, soluk yüzlü, sönük bakışlı, kısık sesli biriyle baş-başa bırakarak çıktı gitti. Beraberce taş merdivenleri tırmandık, birkaç koridordan, serin ve boş odalardan geçtik. Yapının her yanı mavi bir taşla kaplanmıştı. Usta bir mimarın bu işle uzun uzun uğraştığı belli oluyordu. Tahta bir merdiveni de tırmandıktan sonra kulelerden birine vardığımızı anladım. Duvardaki büyük saat bir kaç gün önce durmuştu. Onarmam için çağırmışlardı beni. Saati açar açmaz derdini anladım. İyi bir Venedik saatiydi ama yeri kötüydü. Yağmur yağdıkça, nem yaya kadar işliyor, saati çalışamaz hale getiriyordu. Saati oraya yerleştiren bir Rum ya da bir Ermeni olmalıydı. Bu gibi ince işlerde yalancılık ve sahteciliğe yer olmadığından, bir Rum ya da Ermeninin işi olabilirdi bu ancak. Biraz petrol ve yağ istedim. Bir küçük fırçayla, üzerimde bulundurmama izin vermedikleri ufak bir eğe bulmak da gerekiyordu. Bütün istediklerim önüme getirildi. Kalın tahtalardan birini gözüme kestirerek üzerine araçlarımı dizdim. Yanımdaki adam da başka bir tahtanın üzerine ilişti. Şimdi onu çok daha iyi görebiliyordum. Kocamış, zayıf ve iki büklümdü. Daha çocukluğunda tutsak edilip İslâm dinine sokulmuştu her halde.

Bazı Türk evlerinde bu tiplere çok rastlanır. O evde bütün bir yaşayışı sürdürüler de, kimse nereden geldiklerini, gerçek isimlerini, köklerini bilmez. Adlarını, inançlarını, yakınlarını iyice unuttuktan sonra çevrelerindeki-kişilerden kısa zamanda sıyrılıp, üstün bir yere erişirler. Çevrelerindeki kişiler değişirken onlar bir yere kıpırdamazlar, içinde yaşadıkları binanın durumunu en iyi yine onlar bilirler, Efendinin servetinin ne kadar olduğu, aynı çatı altında yaşıyan insanların değişik tutumları onlar için sır değildir. Herkes onlardan yardım ister, onlara akıl sorar, onlar da

yüksünmeden istenileni yapar ve susarlar. Herşeyi bilip, her şeyi yapıp karşılığında hiç bir şey istememek en olağan şeydir onlar için.

Zengin evleri, çoğu zaman böyle, sonradan müslüman olmuş garip kişilerin elindeydi. Yanımda duranın halinden anlamıştım hemen durumunu.

Kollarımı sıvadım ve saati onarmaya koyuldum. Susuyordum, yanımdaki de susuyordu. Bir ara yan yan baktım; saatin duvar üzerinde bıraktığı deliğe gözünü uydurmuştu. Birden:

«Gördün mü,» diye sordu.

«Hayır,» dedim başımı hiç kaldırmadan.

Gerçekten de bir şey görmemiştim. Saati çıkarırken bakmak aklıma gelmişti ya, haremdekileri görürüm de başıma iş açılır diye korkmuştum. Bilinmiyordu doğrusu. Burada insanın kötü niyeti olmasa bile, ufacık bir şüphe yüzünden ya tabanına sopa vuruluyor, ya da kellesi uçuruluyordu.

«Korkma, gel de bak», dedi gene. «Göreceğin insan kadın değil. Dikkatli bak, sonra sana anlatacaklarım var.»

Ayağa kalktım ve deliğe gözümü uydurdum. Aşağıda, epey altımızda, çini döşeli bir avlu vardı. Çinilerin üzerine halılar serilmiş, halıların üzerinde, biri simsiyah diğeri sütlükahverengi iki köle bağdaş kurmuştu. Yanlarında da bir sedye yere bırakılmıştı. Az ötede ise, yeşilli sarılı yerleri süpüren bir elbise içinde garip biri duruyordu. Bir çocuk, yoksa yaşlı bir kadın, belki de bir adam, diye düşündüm. Başında sarığı vardı ama kolu bacağı görünmüyordu. Bir gövdeydi bu, bir insan gövdesi.. Ayakta duruyor, yerinden kımıldıyamıyor ve öne arkaya hacıyatmaz gibi sallanıyordu. Aklıma eski dostum keşiş Filip Bravaciç geldi. O da kilisede böyle sallanır dururdu. Birden yanımdaki uşak kolumu tuttu.

«O gördüğün ünlü Çelebi Hafız'dır işte», dedi. «Bir zamanlar bütün Suriye'yi titretirdi. Ondan bahsedildiğini duymadın mı?»

«Hayır. Çok uzaklardan geliyorum. Üstelik gelişimden bu yana da pek az zaman geçti.»

Yanımdakinin birden gözleri parladı. Hasta bir adamınki gibi çakmak çakmaktı bunlar. Çelebi Hafız'ın öyküsünü dinlememiş birini tanımak onu şaşırtmıştı anlaşılan. Sonra toparlandı ve gövdenin öyküsünü anlatmaya koyuldu. O konuşurken ben aşağı bakıyordum hep. Köleler kımıldamadan duruyorlardı. Az önce gölgede olan Çelebi Hafız, şimdi güneşten yanıyordu ama uzaklaşmak için en küçük bir hareket yapmak gelmiyordu elinden. Başını sağa sola çevirebiliyordu ancak. Önce başını kaldırıyor, sonra da insanı çıldırtan bir yavaşlıkla iki yanına çeviriyordu. Rüzgârı koklayıp

havanın nasıl olacağını kestiren hayvanlar gibiydi. Hareketleri de değişmiyordu hiç. Başını önce sağa sola çeviriyor, yorulunca da eğiyordu. Sonra aynı hareket bir kere daha başlıyordu. Başını çevirip kuledeki saate baktığında yüzünü çok iyi görüyordum. Ne burun, ne göz, ne dudak, ne sakal, ne de bıyık vardı bu suratta. Koyu pembe taze bir deriyle kaplı büyük bir yaradan farkı yoktu.

Yanımdaki Türk, durmadan anlatıyor, anlattıkça coşuyor ve hızlanıyordu. Ben de saatin onarımına devam ediyordum. Önceleri bu konuşmanın işimi engelliyeceğini düşündüm ama, sonra onun benimle değil, kendi kendine konuştuğunu farkettim. Kendisini dinlemem önemli değildi. Biraz fazla gürültü yaparsam susuyor, nefes alıyor, iyi anlamadığımı sandığı sözleri tekrarladıktan sonra devam ediyordu. Bütün anlattıklarının aklımda kalması imkânsızdı. Ama özünü anlamıştım. Adamın dediği şuydu:

«Kökü Suriyede olan soylu bir aileydi Çelebi Hafızın ailesi. Ama uzun yıllar önce İstanbul'a yerleşmişlerdi. Babadan oğula ulema sayılırlar, Suriye içinde bir karışıklık oldu mu orduyu oraya yollarlardı. Başsız ve düzensiz bir ordunun gittiği yerdeki insanları daha da mutsuz kıldığı herkesçe bilinir. Bu yüzden de bir keresinde Çelebi Hafız, orduyla birlikte Suriyeye yollandı. Başkumandanın hatırı için gidiyordu oralara. Kendisi gibi Suriyeli ve üstelik soylu, kibar bir kişi olan bu yakınını kıramamıştı. Kargaşalık devrelerinde hep olur, ya; o sıralarda da da bir türlü düzene sokulamıyan ordu kısa bir süre sonra dağılıverdi. Komutanlar birbirine düştü. Ortalıkta sadece Çelebi Hafız'ın kuvvetleri kaldı. Kimsenin istemediği er ve subayları toplayan Çelebi Hafız, emrindekilerle kısa bir süre sonra Suriyeyi dize getirmeyi başardı. Orada yaşıyan herkesi Padişaha ve kendine köle kıldı. Bütün Suriye'yi haraca bağlamıştı. Edindiği paralarla da ordusunu besliyor, kimseye boyun eğmiyordu. En başta atalarının topraklarını arayıp buldu ve geri aldı. Sonra anlaşıldı ki, Çelebi Hafız'm elde ettiği toprakların bütünü atalarının değildir. Herkesi önüne katıp kovalayan bir komutan boş topraktan bol ne bulabilir değil mi? Bir mühür basmadan, imzalı bir buyruk göstermeden önüne gelen yeri alıyordu. Canını kurtarmak isteyen, nesi var nesi yok bırakıp gidiyor, av hayvanı gibi insanları kovalayan Çelebi Hafız'ın adını duyan tirtir titriyordu.

Orduya girdiği sıralarda, okuldan yeni çıkmıştı. İyi kalpli, sesiz bir gençti. Bembeyaz bir teni, kara gözleri, kızıl kaşları ve saçları vardı. Birden, tıpkı durduğu yerde kesilen süt gibi, Çelebi Hafız kana susamış bir

komutan, bir haydut başı oluverdi. Artık her şey unutulmuştu, önceki başkaldırma, sonra Suriye'ye gelen ordu. Şimdi elinden geldiği kadar insan öldüren ve karşısına geleni ezip geçen Hafız vardı ortada. Geçtiği yerleri kan ve ateşe boğuyordu. Kanlı Hafız deniyordu ona. Yaşıyan ve dik duran her şey, herkes onu sinirlendiriyordu. Bu yüzden her yeri yakıp yıkıyordu zaten. En son ot parçasını toprağa gömemediği, taşları yakamadığı için acı çekiyor, üzülüyordu. Bir şey söylemek gerektiğinde, «Suriyenin üzerinde gökyüzünden başka şey kalmıyacak», diyor ve hareketleri de sözlerini doğruluyordu.

Ümitsizlik içindeki insanlar bu utangaç ve pembe beyaz tenli Tanrıbilim öğrencisinin, nasıl olup da önüne geleni gırtlaklayıp boğan ve başının üzerindeki gök alevlerle kızarmadan uyuyamayan canavar haline geldiğini merak ediyorlardı. Hangi okullara gitmiş, hangi kitapları okumuştu? Hangi medresede öğretiliyordu onun bildikleri. Durup dinlenmek bilmeden yakıp yıkan bu ateş, sönmek bilmeyen bu nefret ona nasıl aşılanmıştı? İnsanlar, nedenini bile bilmeden bu soruları soruyor, cevap bulamıyorlardı. Tanrıdan gelecek yardımdan da ümidi kesmiş dua ediyorlardı. Çünkü Tanrı da Hafız'ın yanındaydı. Hafız'a yalvarıp yakarmak ise zaten para etmiyordu.

İnsanlar çöle kaçıyorlardı hep. Orada da ölüm vardı ama, hiç olmazsa bu ölüm Hafız'ın mızraklılarınınkinden, katran dökenlerininkinden ve diri diri insan yakalarınınkinden daha tatlı ve acısızdı. Çölde rasladıkları tepelerin eteklerinde büyük çukurlar kazan bu insanlar oralara doluşuyorlardı. Ama gece olunca açlık ve susuzluk canlarına tak ediyor ve en yakın vahaya koşmaya zorluyordu zavallıları. Vahada ise, kurnaz Hafız'ın adamları pusu kurmuş, gelenleri mezbahaya giren hayvanlarmış gibi doğruyorlardı. Bu yüzden akarsuların iki yanı hep ölülerle doluydu.

Hafız, Suriye'yi yola getirmek düşüncesiyle başlamıştı işe ama, artık bu ülke ölü gibiydi. İnsanlara ölüm veriyor, kendi ceplerini tıka basa dolduruyordu. Demir kapıları kilitli, sürgülü ve zincirli büyük yapılar dikiyordu her yana. Anlatılacak gibi değil canım. Yakıyordu, yıkıyordu, kesiyordu, asıyordu, öldürüyordu. Kimse durduramıyordu Hafız'ı. Ne Tanrı, ne Padişah, ne de kovaladıklarının gözyaşları yolunu kesebilmişti onun. Ama bilir misin ki, her derdin bir ilâcı vardır.

Kişioğlu hayatının her dakikasında, ufacık da olsa, bir hata yapabilir. Bu da onu ölüme, ya da hiçliğe götürür. İnsan hayatındaki dakikaları düşün, sonra da çok debelenip sağa sola saldıranın, hareketsiz yaşıyanlara kıyasla daha kolay okka altına gidebileceğini aklına getir. İşte Hafız bütün bu

hesapları yapmamanın cezasını çekti. Önünde kimsenin duramıyacağını, cinayetlerinin bitip tükenmiyeceğini sanıyordu herkes. Günün birinde Hafız da tüm insanoğulları gibi yanılıverdi. Yoluna çıkan bir kadına acıyacağı tuttu. Bir an için de olsa, nefret duygularından sıyrılıp suçsuzların peşinden koşmayı unuttu. Bu kısacık duraklama da yeterliydi gayri olayların bundan sonrası için.

Çölde gizlenen ünlü bir ailenin kişilerini arıyordu. Kan kokusu alabildiğine gözlerini döndürdüğünden, adamlarından bile ayrılmıştı. Üzerinde gittiği izler onu, iyice kurumuş bir akarsuyun kıyısına kadar götürdü. Sarı kumların üzerinde güdük bir ağacın gölge bile vermeyen dalları altında yatan kızı işte böyle tanıdı. Kızın üzerinde kalan paçavralar, çıplaklığını gizliyemiyordu artık. Derisi çöl rüzgârlarıyla kararmış, düşüp kalkmaktan, sürünmekten elleri, bacakları, dizleri yırtılmış, kanamıştı. İlerliyecek gücü kalmamıştı gayri. Gözlerinden artık yaş akmıyordu ama, günlerce ağladığı yanaklarındaki al lekelerden belliydi. Kız başını kaldırdı ve Hafız’ın bir kasap satırı kadar keskin kılıcını gördü. Kılıcı taşıyana ve kılıca şöyle bir baktıktan sonra kısaca yakardı Tanrı’ya. Ölmüş, ama nasılsa konuşma gücünü yitirmemiş, hirbirşeyden korkmayan garip bir yaratık gibi kıpırdıyordu dudakları, Hafız birden dizleri üzerinde çökerek kollarını açtı. Az sonra adamları geldiğinde, onu bu alışılmadık durumda gördüler. Kılıcına dokunmamıştı bile.

Genç kızın kapalı bir yere götürülmesi ve canının sıkılmaması için buyruk verdi. Akşam da, kızı sırtında bir çeri elbisesiyle karşısına getirdiklerinde, aldı haremine götürdü.»

O ana kadar hiç susmadan anlatan yaşlı köle birden durdu ve saatin deliğinden aşağı baktı. Ben de hemen onun gibi yaptım. Uşaklar sedyeyi hazırlıyor, dört bir tarafına yastıklar yerleştiriyorlardı. Yumuşacık yastık yığınının üzerine Hafız’ı dikkatle yatırdılar; sonra da yükleriyle beraber gözden kayboldular. Yanımdaki ayağa kalkmıştı. Sanki anlatacaklarını bitirmeden gitmek istemiyor gibiydi. Merdivene doğru yürüdü, ilk basamakda durarak hızlı hızlı ve kelimeleri birbirine karıştırarak anlatmaya devam etti. Her an çağırılabileceğini düşünen, ama bildiği önemli haberi kısaca anlatmak isteyen kişilerden farksızdı. Konuşurken gözlerini duvarda bir noktaya dikmiş, oradan okuyordu sanki. Bu kısacık zaman parçası

içinde anlattıkları daha karışık, fakat ilk anlattıklarından çok daha hareketliydi.

«Evet, bu genç kız kısa bir süre sonra haremin baş kadını olmakla kalmadı, Hafız'ı ve onun bütün varlığını ele geçirdi. Hafız yolculuğa çıktığı, ya da savaşa gittiği zamanlarda anahtarlarını karısına bırakırdı. Suriyede çocukların bile bildiği şu atasözünü ya hiç duymamış ya da unutmuştu:

(Sıkıntın olmasını istemiyorsan anahtarlarını kuşağında taşı. Başını derde sokmak istersen en sevdiğin uşağına ver. Ama anahtarlarını karına bırakırsan sonun geldi demektir.)

Hafız'da çok sevgili karısıyla uzun yıllar birlikte yaşadıktan sonra bir gece, savaş dönüşü, sarayının avlusunu silâhlı adamlarla dolu buldu. Arkasındakiler bir anda doğrandı. Tek bir çerisi, her nasılsa, karanlığın da yardımıyla kaçmayı becerdi. Hafız yaralanıp atından düşmüş, koca saray yarı çıplak kölelerin eline geçmişti artık. Yıllar yılı sürüp giden zincirli hayatın bıktırdığı bu insanlar her şeyi kırıyor, döküyor, yağma ediyorlardı. Kan içinde kalan Çelebi Hafız, büyük avlunun ortasında, kuyunun yanındaki bir sırığa bağlanmıştı. Haremden kaçan kadınlar ve köleler çevresinde çığlık çığlığa dönüp duruyorlar, ellerindeki hançerleri, kılıçları, meşaleleri sallayarak sıçrıyorlardı. En başta da Çelebi Hafızın sevgili karısı vardı. Yıllar yılı o günü beklemiş, gerçek duygularını gizleyip öç alacağı dakikaya kadar kendini ele vermeden sabredebilmişti. Hafız bakıp görebildiği süre boyunca olup biteni seyretti. Tüm hayatında tek acıdığı, tek sevdiği, tek bağlanabildiği bu yaratık deli gibi, ağzı köpük içinde çevresinde zıplayıp duruyor, dönüyor, bıkıp usanmadan alabildiğine hakaretler savuruyordu, öldürülmesine izin vermemişti. Onun acı çekmesini ve bu korkunç acıyı çekerken de kendisinin seyrettiğini bilmesini istiyordu. Köleler kadının bir buyruğuyla Hafız'ın kollarını dirseklerinden, bacaklarını da dizlerinden kırdılar. Tam bu sırada hızla gelen atlıların nal sesleri duyuldu. Biraz önce kaçan çeri, Çelebi Hafız'ın kardeşine haberi ulaştırmıştı. Toplıyabildiği adamlarıyla atını saraya süren Hafız'ın kardeşi sarhoş köleleri baskına uğratmış, güçlü bir ordu karşısında kaldıklarını sanan zavallılar da karşı koyamadan dağılıvermişlerdi. Eli kolu bağlı Hafız'ın yanında sadece sevgili karısı kalmıştı. İlk atlının yetişmesine fırsat vermeyen kadın, meşalesiyle bir kaç kere Hafız'ın yüzünü dalamış, sonra da meşaleyi suratında söndürmüştü. Atlılar yetişip bir vuruşta kafasını uçurana kadar kadın işini bitirmişti bile.

Hafız’ın kardeşi Sabit kısa zamanda eski düzeni yeniden sağladı. Daha sabah olmadan ayaklanma bastırılmış, haremdeki, köleler ve bütün öteki kaçaklar ya öldürülmüş ya da ele geçirilmişti. Ötelerde küçük bir nöbetçi kulübesi yanıyordu, o kadar. Baygın ve ağır yaralı Çelebi Hafızı bomboş haremde bir yatağa uzattılar. Saray ahırlarındaki en eşkin atlarla atlanan ulaklar memleketin dört bir yanına dağıldılar. Kısa zamanda yetişen hekimler, çabuk davranıldığı için Hafız’ı kurtarabildiler ama, o hep gördüğün gibi kaldı. Herşeyini sattı savdı, geldi bu deniz kıyısına yerleşti.

Önüne geleni yakan kanatlı Hafız artık bir kütük, kardeş sevgisinin yaşattığı etten bir gövdeydi. Kolları, bacakları kopmuş, göz çukurları bile kaybolmuştu. Konuşamıyordu da. Hayatını böyle geçirecekti artık. Tanrı’nın temiz havasını alıp şu onardığım saatin her çeyrekte sesini dinleyerek. Halbuki Suriye’de...» Tam bu sırada, aşağıdan gelen bir el şakırtısı duyuldu. Yanımdaki adam sözünü yarıda keserek, «hadi bitir artık işini», gibisinden sırtımı sıvazladıktan sonra basamakları dörder dörder atlıyarak aşağı koştu.

Saati onarmak için epey uğraştığımı hatırlıyorum. İşim biter bitmez o ana kadar görmediğim bir uşak beni kapıya götürerek bekleyen polise teslim etti. Yolda, ne Çelebi Hafız’ı gördüm, ne de konuşkan dostumu.

Aradan uzun yıllar geçtiği halde Akra’da yaşadığım o günü hiç unutamam. Bana Çelebi Hafız’ın hayatını anlatan o iki büklüm adamı düşünürüm. Dağılmış bir Suriyeli ailenin hayatta kalan son insanımıydı? Yoksa zorla müslüman olmuş bir tutsak mı? Bir tutukluya, hem de hrıstiyan bir tutukluya neden öylesine coşkun ve ateşli anlatmıştı Çelebi Hafız’ın öyküsünü? Bütün söyledikleri doğru muydu, yoksa anlattıklarının çoğunu uydurmuş muydu? Aklının pek yerinde olmadığı da söylenebilir. Çelebi Hafızı hatırladıkça bu sorular hep kafamdan geçer durur. Bir düş bile bundan daha garip olamazdı sanırım.

Özellikle Asya’da yaşıyanlar, hayat boyu karşılaştıkları bir çok sorunun karşılıksız bırakıldığını ve bu soruların cevaplandırılmadan unutulduğunu iyi bilirler. Koca koca ülkelerin sürü sürü insanları böyle sorularına cevap alamadan yaşar giderler. Ben meselenin bu yönünü çözme çabasında değilim. Tek merakım da Çelebi Hafız’ın ne olduğu. Tanrı’nın verdiği büyük cezayı taşıyarak yaşıyor mu hep, onardığım saatin sesini çeyrekte bir duyuyor mu? Bu bilinmeyenlerin cevabını bulabilsem epey rahata ereceğim. Üstelik o düşlerime de giriyor. Yatağa düşmeden bir yıl kadar önce görmüştüm en son. Bu sapasağlam bir Çelebi Hafız’dı. Kolu, bacağı,

gözleri hep yerli yerindeydi. Ama üzgün ve somurtkandı. Bu da ona Tanrı'nın bir cezası olsa gerek.

Çelebi Hafız'ın bana hatırlattıkları bu kadarla da kalmıyor. Onunla birlikte Akra'daki tutuklu dostumu hatırlıyorum. Benimle dört ay aynı hücreyi paylaşıp günün birinde bir Rus gemisini boşaltan hamalların arasına karışarak kaçan dostumu. Lübnan'lı bir hıristiyandı. Özel hayatında hattatlık yapıyordu. Karayazıcı derdik ona. Gerçek adını hiç duymamıştım. İstanbullu Ermeni dostlarına yazılmaması gereken şeyler yazdığı için içeri atıldığını söylüyor, «kalemim sürükledi beni buraya», diyordu hep. Aynı suçu işleyen bir çok kişinin kellesi gitmiş, onun da sağ elinin bileğinden kesilmesi kararlaştırılmıştı. Güçlü dostları olmasa çoktan uçmuştu eli. O günden bu yana, kaybedip kazandığı bu değerli eli hep kuşağının içine sokardı. Çalınmasından korkulan değerli bir eşya gibi. Düşünde elinin kesilişini gördüğünü, uyandıktan sonra da uzun bir süre bileğinin ağrıdığını anlatırdı bana. Bir gece yarısı, kandilin ölgün ışığında değerli elini tutarak ağladığını ben de görmüştüm. Gündüzleri daha çok konuşur, hava kararınca gocuğuna sarılır, hep beni dinler, bir şey söylemezdi. Gün ışımadan ağzını açtığı görülmemişti. Garip fakat oldukça zekiydi. İyi konuşur, anlattıklarından da çok fazlasını bilirdi. Beni düşündüren o korkunç gövde hikâyesini bir tek ona anlatmıştım. Kişioğlu bildiğini anlatmadan edemez. Sırrımı o sıralarda Karayazıcı'ya açmam bu yüzden garip sayılmazdı. Aldığım cevabı bugün bile hatırlarım.

«Evet, Türk böyledir», demişti. «Gövdesini bin parçaya bölsen, parçaların her biri kendi başına yaşar. Bir bütünken Türk ne yönde gidiyorsa, etinin kopan her zerresi de oraya doğru sürünür. Halbuki hıristiyan cam gibidir. Sertçe dokunup kırarsan parçaları bir daha birleşmez.»

Keşiş Pierre, Çelebi Hafız öyküsüne hep bu sözlerle başlar, ya da bu sözlerle bitirirdi.

Bu öykünün sırpça adı «TRUP» tur.

DEĞİRMENDE

Tan atalı beri güneş, kış sabahının sisiyle didişiyordu. Ama ne güneş sisi dağıtabiliyor, ne de sis güneşi gölgeleyebiliyordu. Keşiş Pierre'in odası da sürüp giden bu didişmenin sonucu devamlı renk değiştiriyordu. Pencerelerden biri aralıktı. İçeri hafif hafif yayılan soğuk hava, odanın sıcaklığını biraz olsun serinletiyordu.

Keşiş Pierre sırtında paltosu, hareketsiz ve sessiz yatağa uzanmıştı. Bu gri palto aslında bir asker kaputuydu. Rengi ve dikişi yüzünden din kurallarına aykırı düştüğünü söyleyen dostlarına keşiş Pierre şöyle derdi:

«Manastırın içinde ve çevremizde olup biten herşey kurallara uygun mu? Bir asker kaputu yüzünden Tanrı'nın güçlük çıkarmıyacağını biliyorum. O, böylesine önemsiz bir şeyin üzerinde durmayacak kadar büyüktür.»

Felçle beraber yatağa mıhlandığından beri keşiş Pierre, gündüzleri paltosunu battaniye yerine kullanıyordu. Ara sıra güneş vurdukça, paltonun kenarlarındaki kırmızı şeritler parlıyor, bu yıpranmış asker kaputuna yeni havası veriyordu.

Şundan bundan konuşuyorduk. İçeri genç Marian girdi. Ablak kırmızı yüzlü, iri mavi gözlü, iyi huylu küçük bir çocuktu Marian. Az önce bitirdiği kahvaltısının kalıntıları dudaklarının kenarında sırıtıyordu. Tabaklarımızı kaldırırken avlunun birbirine girdiğini söyledi.

«Graovik değirmencisini getirdiler;» diyordu. «İçinde şeytan varmış, durmadan tepinip debeleniyor, kilisenin kapısına tükürüyor, papaz yanına yaklaşınca da yaprak gibi titriyor. Baş rahip, şeytanla ilişkisinin olmadığını, sadece içkiyi biraz fazla kaçırdığını söylüyor. Soğuk bir duş ve birkaç sopa ile kendine gelirmiş.»

Bunları söyledikten sonra küçük çocuk tabakları topladığı gibi aşağı koştu. Olup bitenleri kaçırmak istemiyordu anlaşılan. Aceleyle açık unuttuğu kapıyı kapattım ve geri döndüm.

Keşiş Pierre yattığı yerden hafifçe doğrulmuştu. Belden aşağısı, yerlere kadar sarkan asker kaputuyla örtülüydü. Uzamış bembeyaz saçları

yastığının üzerine yayılmıştı. Uzun bir süre yatan hastalarda görülen bu bembeyaz yüzde, canlı kara gözleri, kalın kaşları, bıyıkları insanın dikkatini çekiyordu. Gülümseyerek söylendi:

«Evet, insanlar şeytansız bir değirmen ve günahsız bir değirmenciyi düşünemezler nedense. Eskiden, benzerlerinden çok farklı bir değirmenci varmış derler. Ne öğütülmek için getirilen buğdaydan çalarmış, ne de tartıdan kendine pay çıkarmaya bakarmış. Tanrı'yı hep hatırlamak ve ruhunu satmamak için de değirmeninin duvarına bir haç asmış. Eli başkasının buğdayına gittiğinde döner, duvarda asılı olan haça bakar, sonra çalmak üzere olduğu bir avuç ürünü yerine koyarmış. Bu yüzden bizim değirmenci günden güne fakirleşmiş. Evi boşalmış, çocuklarının üstü başı kalmamış, alacaklılar kapısını aşındırmaya başlamış. Dürüstlüğün sonunda aç ve çıplak kalacağını anlayan değirmenci, sonunda duvardaki haça ve üzerindeki küçük İsa'ya bakarak şöyle demiş:

«Bağışla beni iyi İsa. Görüyorsun ki bunun böyle gitmesi benim yıkımım olacak. Değirmende ikimize yer yok. Ya senin, ya da benim dışarı çıkmamız gerek.».

O günden sonra, değirmenci haçı duvardan indirmiş ve bütün benzerleri gibi, undan buğdaydan çalmaya koyulmuş. Bir daha da değirmenciler arasından çalmayan Tanrı kulu çıkmamış.»

Uzun uzun kahkahalarla güldüm bu garip öyküye: Keşiş Pierre ise hafifçe gülümsüyor, uzaklara dalıp gidiyordu. Başka şeyler düşündüğü belliydi. Sonra birden duruldu. Ağır ağır anlatmaya koyuldu:

«Garip bir şey bu değirmencinin yaptığı. Ama o daha dünyaya bile gelmeden, Graovik de bir başka değirmenci vardı. O çağlarda ben Marian'dan da ufaktım. Keşiş Filip'in yanında okuma yazma öğreniyor aynı zamanda da ineklerine bakıyordum, Keşiş Filip gibi din adamları yok artık. Öylesine canlı bir adamdı ki ne zaman uyuduğunu anlıyamazdık. Tanrı'nın ona manastır idaresi yerine bir paşalık vermediğine hep yanarım. Bir günde beş işe birden başlardı. Tahtaperdeyi yıkar, kilisenin içine bölmeler yapar, Türklerden gizli dam aktarır, bahçeyi beller, at nallar, eğer takar, yoluna çıkan bir küçük çocuğu sever, ahçıyla konuşur, oflar poflar ve bağırırdı. Kimseyi bir an boş bırakmaz, hava kararıp dışarda iş bitince hepimizi toplar, fasulye ayıklatır, yün eğirirdi.

Onu karşımda görür gibi oluyorum. Cüppesiz, pamukludan ceketi ve mavi bez pantolonu ile üç ayaklı arkalıksız iskemlesine oturmuş, yün eğirip bize dua okutuyor sanki. Gözlerimiz kapanır, başımız önümüze düşer,

yünleri birbirine karıştırır, okuyacağımız duaları şaşırırdık. Ama o hemen kulağımızı çekip başımızı kaldırır ve yüksek sesle bağırırdı:

«... et venturus, veenturus, est judiciare vivos et mortuos, moortuuos...»

Söylediği her sözden sonra kulağımıza asılır, gözümüzden yaş getirirdi. Kulaklarımızın nasıl uzayıp büyümediğine şaşardık hep. Sonra bol yemek verir, şakalaşır, ayaklarımızı yıkatır, dualarımızı okutur ve hepimizi yatırırdı. Tan atıp horozlar ötmeden ayaklanırdı yine. Bağırır, çağırır, iş yaratır, herkesi uyandırır ve görevinin başına gönderirdi. O bağırırken uyuyamazdık.

«Ayaklanın tembeller», derdi. «Yıkayın yüzünüzü. Oh Tanrım, şu heriflere bakın!» Sonra sabah ayinini yaptırır, kısa süren bu sessizliği onun kalın sesi izlerdi. Ev halkının yarıdan fazlasının ölümünü istemediği bir ev reisi beceriksiz sayılmalıydı keşiş Filip'in gözünde. Konumuzdan biraz uzaklaştık. Ne yapayım, onu hatırladıkça bunları anlatamadan edemiyorum.»

Bundan sonra keşiş Pierre, Graovik değirmenindeki şeytanı anlatmaya koyuldu. O çağlarda, keşiş Filip'in ineklerini güderken bir su değirmeninin gölgesine sığınmıştı. Değirmenin hemen yanında bir ceviz ağacı vardı... Dalları da değirmenin damını aşmış, damın altındaki kalaslarla karışmıştı. Eğlence arıyan küçük Pierre hemen ceviz ağacına tırmandı ve dallarla yeşil yaprakların arasında kayboldu. Oradan da değirmenin damına atlayıverdi. Eskimiş tahtaların arasına gözünü uydurarak değirmenin içine baktığında ortaya yığılı un çuvallarını gördü. Değirmencinin sesi geliyor fakat kendisi görünmüyordu ortalıkta. Birden kapının açıldığını duydu çocuk. Çuvalların üstüne bir an ışık düştü, sonra yine ortalık karardı. Şimdi değirmenden bir kadınla değirmencinin sesi geliyordu. Ama o kadar yavaş konuşuyorlardı ki ne söyledikleri anlaşılmıyordu. Sonra sesler yükselmeye, değirmenin gürültüsünü bastırmaya başladı. Birden kadının sesi, yüksek ve apaçık duyuldu:

«Madem ki böyle, dilediğini yap. Ben seni görüp onun da yanımda olmasına dayanamam. Yapamam anlıyor musun?»

«Beni dinle,» diye sözünü kesti değirmenci.

«Dinlemek istemiyorum.»

Kadın bağırmaya başlamıştı.

«Dur yahu, dur da söyliyeyim...»

«Duramam, bekliyemem. Konuştuğumuz gibi öldür onu. Beni de nereye istersen götür.»

«Bekle bir dakika...»

«Erkeksen öldür onu. Sonra istersen dünyanın öbür ucuna kaçarız.»

«Sus! Bu ülkede jandarmalar var. Bir cinayet adamı küreğe, yahut darağacına götürür.»

«Ben anlamam. Öldüreceksin!»

Birden sesini alçaltan değirmenci anlaşılmaz şeyler söyledi. Sonra kadın yine bağırmaya koyuldu:

«Öldüreceksin, öldüreceksin!»

Kavga edip bağırarak değirmeni fırdolayı dönüyorlardı. Bir köşede sesleri yine kesildi, konuşmaları anlaşılmaz oldu.

Küçük Pierre, işte o an, güçlükle kendine geldi ve gözünü uydurduğu tahta aralıklardan ayrılabildi. Çok korkmuştu. Kalbi hızlı hızlı çarpıyordu. Çabucak indi ceviz ağacından ve koşmaya başladı.

Gırtlağında bir şeyler düğümleniyor, kulakları değirmenin gürültüsüyle çınlarken bu gürültüye kadının, «öldür onu, öldür onu,» diye haykırışı karışıyordu. O yaşta, duyduklarını anlamıyor, değirmenci ile kadın arasında geçen garip konuşmanın anlamını pek kavrıyamıyordu. Çabucak kaçmak ve oradan uzaklaşmaktan başka şey yoktu kafasında. İçini kaplıyan büyük korku sanki topuklarındaydı, onu izliyordu. Adımları hızlanıp sıklaştıkça kalbinin atışları da ona ayak uyduruyordu. Anlattıklarının burasında keşiş Pierre sustu. Sonra sesi değişerek daha da yükseldi. Her zaman olduğu gibi öyküsünü birden bitirmeye hazırlandığı belliydi.

«Ben değirmenin damında, merakla olup bitenleri gözlerken, gütmekle görevli olduğum ineklerden biri karpuz tarlasına dalıvermişti. O akşam keşiş Filip’in piposunun upuzun sapıyla öyle bir dayak yedim ki, tam iki gün gerektiği şekilde oturamadım. Bu büyük acı yüzünden değirmende geçen garip konuşma da aklımdan çıktı gitti. Küçük bir çocuğun unutmayacağı şey yoktur. Ama uzunca bir süre değirmenden korktum, yanına bile yaklaşamadım. Değirmenci ile kadın arasında geçen konuşma, bir zamanlar çok sevdiğim bu yerden beni soğutmuştu. Çok gençtim. Üstelik aptaldım da. Yıllar sonra, dünyayı gezip türlü insan tanıyınca şeytanın bir tek Graovik değirmeninde olmadığını, her yanı dolaşıp mırıldandığını, fısıldadığını ve kendi kendine kötülük öğüttüğünü anladım.»

Hikâyenin Sırpça adı «U Vodenici» dir.

KUPA

Ağır ağır batan Eylül güneşi, günün o saatinde hep olduğu gibi keşiş Pierre'in hücresini ışığa boğmuştu. Yaşlı din adamı, her zamanki gibi yatıyordu ama bu kez yüzü gülüyordu. Neşesinin yerinde olduğuna şüphe yoktu. Başının üstündeki raflar saat parçaları, silâhlar ve bir sürü aletle doluydu. Duvardaki irili ufaklı bir sürü saatin gürültüsü odayı doldurmuştu. Konuşmalarımız bir an kesilince saat sesleri duyulmaz oluyor, fakat bitmek tükenmek bilmeyen gevezeliğimiz başladığında bu sesler pek hafif bir gürültü halini alıyordu. Çok renkli bir Türk saati, gürültüsüyle bütün diğerlerini bastırmaktaydı. Tok sesi, sağılan sütün kova dibine çarptığında çıkardığı sese pek benziyordu. Zaman zaman bu saatlerden biri çalmaya başlardı. Ama o anın saati ve dakikasıyla ilgili olarak değil. Keşiş Pierre bir ikisinin dışında saatlerini kontrol etmez, üç olduğunda altıyı çalana dönüp bakmazdı bile. Bu sayede, bir gün içinde aynı saati, dolayısiyle de aynı anı birkaç kere yaşamış gibi olurdu.

Saatlerden biri çalmaya başlayınca, keşiş Pierre'in de sesi kesilir, dikkatle kendi eserine bakar ve büyük bir haz içerisinde dinlerdi. Odaya giren birinin vereceği en önemli haber bile onu belki bu kadar ilgilendirmezdi. Ancak saatin sesi kesildikten sonra sözünün gerisini getirirdi. O gün de, keyifle tok sesli Türk saatinin çınlayışını dinledikten sonra bir süre dalgın ve düşünceli sustu. Sonra bu dalgınlığından dolayı özür dilemek istercesine, alçak sesle:

«Görüyor musun», dedi, «insan benim gibi hasta olursa bambaşka bir hayat yaşar. Şu saatlerin sesini ele alalım. Dilediği gibi gezen, gülüp oynayan bir kişi için duvar saatinin üçü, beşi yahut altıyı çalmasının ne önemi vardır, Hiç, değil mi ? Ama bütün dünyası böyle bir odaya sığan, toprağı ise şu daracık yatak olan kişi için, halının üzerindeki süs hem güneştir hem de ay. İnsan, hayvan ve çalar saatler de, devamlı konuştuğu yaratıklardır. Seninle konuşmak bana nasıl zevk veriyorsa, saatin sesini dinlemekten de öylesine hoşlanıyorum.»

Bu sözlerine kendi de gülüyordu şimdi. Günün son ışıkları odanın derinlerine kadar girmeye başlamıştı artık. Keşiş Pierre'in başının üstündeki raflarda duran bir sürü kırık saat ve silâh parlıyordu. Birden, bunların arasında, pırıl pırıl yanan büyük bir kupa dikkatimi çekti. Keşiş Pierre de neye takıldığımı anlamıştı. Hafifçe gülümsedi.

«Çok mu beğendin? Eski dostum keşiş Nikola Graniç'in kupasıydı.»

Bir an sustu, düşündü. Sonra devam etti:

«Eski dostum keşiş Nikola Graniç öleli çeyrek yüz yıldan fazla oluyor. Bir çok eski arkadaşım gibi Guşa Gora mezarlığında gömülüdür. İyi bir tüccar olan babası Dolats'lı Graniç'lerdendi.[4] Geleneklerine oldukça bağlı bir aile sayılan Graniç'lerde üç kişiden biri din adamı olurdu. Dostum Nikola da babası tarafından Bologna'ya gönderildi. İtalyadan döndüğünde iyi bir din bilgini olarak çevresinde isim yapmıştı. Bosnada pek çok kişi ondan gelecekte büyük işler başaracak biri, diye bahsediyordu. Bosna'lıların bel bağladıkları çoğu kişiler gibi dostum Nikola'da hakkında böyle düşünenleri yanılttı. Öğrenimini bitirdikten sonra Bosnada, bir papaz okulunda öğretmenlik yaptı. Nedense önde yürümek istememiş, silik sayılabilecek bir görevi kabullenmişti. Kendisini tanıyanlar, onun gençlerin yetişmesinde büyük rol oynayan iyi bir öğretmen ve aynı zamanda da iyi bir dil bilgini olduğunu söylerler. Gerçekten de hem iyi, hem de düşüncelerinde en ufak şüpheye yer vermeyen inanmış bir din adamıydı. Fakat bütün Graniç'ler gibi garipti. Türklere benzeyen yanları çoktu. Lâtinceyi rahat konuşur, Türkçeyi pek az din adamında görülecek kadar iyi bilirdi. Nedense, genç yaşta içine kapanık ve fazla konuşmayan bir adam olmuştu. Yazmayı sevmediğinden olacak, ölünce ardında eliyle yazdığı tek kâğıt kalmadı. Gençliğinde, yakışıklı, uzun boyuyla, iriliğiyle dikkati çeken bir adamdı. Öyle ki, Travnik çarşısından her geçişinde onu gören kantarcı Rüstem Ağa arkasından bakar bakar sonra da dostlarına dönerek:

«Yahu», derdi, «şu keşiş gibi iri yapılı birini az gördüm. Müslüman olsaydı ondan iki imam çıkardı.»

Gençliğinde, Hersek, Rama ve Mostar'ı da görmüştü. Ama sonra ölümüne kadar manastırdan çıkmadı. Birçoklarının uğrunda yarıştığı yüksek görevlerin peşinden koşmaz, konuşması gerektiğine inanmadan ağzını açmazdı. Öğrencileri tarafından sevilir, kendisi de onları sever ama bu duygusunu pek açığa vurmazdı. Manastırdaki derslerinin dışında bahçenin belirli bir köşesinde oturur, kısa Skopal çubuğunu tüttürürdü. Kış gelip de açık havada oturmak güçleşince hücresine kapanır, pencerenin

yanına ilişir düşünür düşünürdü. Dikkatini çeken şu Venedik kupası da hep yanında dururdu. Kupanın içindeki şarabı ağır ağır yudumlar, düşünürken şarabına sinek düşmemesi için elini hep kupanın üstüne koyardı.

İşte Mostar kupası dediğimiz, aslında Venedik'ten gelen kupanın öyküsü. Buna, Mostar kupası demelerinin de bir nedeni var. Guşa Gora'lılar Mostar'ı, erişilmesi güç, uzak bir ülke sanarlar. Keşiş Nikola'nın kupası da bu yüzden aralarında başlıca merak konularından biri halini almıştır. Öyle ki, bu kupadan pek çok papaz arkadaşın mektubunda söz edilmiş, manastırı gezen papaz ve piskoposların bile gözü kupanın üstünde kalmıştır.

İnsanların böylesine kupayla ilgilenmelerinin nedenini, kupanın değerinde yahut güzelliğinde aramak da gereksizdi. Onların ilgisi özellikle keşiş Nikola üzerinde toplanıyordu. Şarap kupasını hep yanında tutardı dostum, ama çok da içmezdi. Dikkati çeken, nasıl demeli, şarabı yudumlayışıydı. Yeryüzünün tek canlısıymış gibi bir hali vardı şarap içerken. Bunun üç katını içse, cenazelerde köylülere şarap ısmarlatsa, örneğin kendinden geçip dili dolaşsa bile bu kadar merak uyandırmazdı her halde. Ama yıllar yılı Nikola Graniç'in bu garip kupayı kullanışını, şarabını yudumlarken duyduğu hazla yüzünün değişişini dostları bağışlayamadı bir türlü. Ne yapalım, keşişler de birer insanoğlu. Onların da zayıf yanları pek çok. Bu yüzden, eski dostum komşu manastırlara gidecek olsa, oradaki arkadaşlar mektupla uyarılır, çoğunlukla bu mektuplarda şöyle denirdi:

KEŞİŞ NİKOLA GELİYOR. YANINDA MOSTAR KUPASI VAR. İKİSİNİ DE GEREKEN ŞEKİLDE KARŞILAMAYA BAKIN.

Bütün bu alaylar ve kupasıyla ilgili sözler, keşiş Nikolayı kızdırmaz, kupasından vazgeçirmez ve diğer keşiş arkadaşlar gibi içmesine yol açmazdı. Kupa ve şarap konusunun dışında da, kimse ona dil uzatamazdı zaten.

Sözünü ettiğim olaylar onun genç bir din adamı olduğu çağlarda geçiyordu. İnsanların önemsiz şeyleri dert edinme merakları, bir şarap kupası yüzünden arkadaşımı tedirgin etmelerine yol açmaktaydı. Oysa, herkesin uğraştığı keşiş Nikola, Tanrı yattığı yerde rahat ettirsin, benim hayatımı kurtarmıştı. İtalya'dan yeni gelen Bosna'lı din adamlarının Macaristan'a gönderildiği çağlara raslıyordu bu olay. Pest'te ikinci yılımızı dolduruyorduk. Başımızda kimse yoktu, dilediğimiz gibi yaşıyorduk. İki arkadaşımla ben, bu rahat yaşayışın etkisiyle olacak, papaz elbiselerinden kurtulmayı ve din adamı olmaktan vazgeçip dünyayı görmeyi kafamıza

koymuştuk. Yolculuğumuza Avusturyadan başlıyacaktık. Kafamızdan geçenleri, niçin gizlemeli, bugün bile hatırlamıyorum. Ama gideceğimiz yerlerin adını bile kararlaşırmadığımıza kalıbımı basarım. Bir atasözü; (eşek öylesine aptaldır ki tehlikeyi sezemez), der. Genç adam da, biraz atasözündeki eşek gibidir. Ama her ne pahasına olursa olsun, o gençlik ateşini bugün içimde duysam aynı şeyi yaparım.

Kararımızı uygulamaya başlamadan, yaz aylarını geçirmek için manastıra döndüm. Kafam karışık havalarda uçuyordum. İlk karşılaştığım, erik ağaçlarının altında oturan keşiş Nikola Graniç oldu. Bir bacağını altına almış, elini her zamanki gibi kupasının üstüne koymuş, çubuğunu tüttürüyer ve susuyordu. Birden verdiğim kararı ona açmayı, sonra da ardıma bile bakmadan kaçmayı düşündüm. Önünde diz çöktüm ve her şeyi anlattım. Arkadaşlarla birlikte yapacağımız uzun yolculuktan söz ettim.

Yerinden hiç kıpırdamadı. Konuşmadan gözlerimin içine baktı. Çubuğu sönmüştü. Birden ayağa kalktı, bir eliyle kupasını kavradı, öbür eliyle de kolumdan tutarak beni hücresine sürükledi.

Aramızdaki konuşmanın üzerinden yıllar geçtiği için söylediklerini pek hatırlıyamıyorum. Ama Tanrı'dan, ruhtan, inanç denen şeyden ve verdiğim sözü tutmam gerektiğinden söz ettiğini biliyorum. Onda görmediğim bu uzun konuşmanın üzerimdeki etkisi çok büyük olacak ki, önünde diz çöktüğüm dünya gezisine çıkmaktan bir anda vazgeçtiğim ve papazlığa devama kesin karar verdiğim bugün gibi aklımda. O günkü gibi karşımda görüyorum Nikola'yı. İri gövdesi, masmavi gözleri, renksiz yüzü ve posbıyıklarıyla yanımda sanki. Ellerini omuzuma koymuş, gözlerimin içine bakarak beni sarsıyor:

«Hadi Yusuf'um benim», diyor.

Dersini iyi ezberlememiş yahut büyük bir yanlış yapmış öğrencisine verdiği Yusuf adını kullanması beni sarsıyor. Ama o hiç aldırmadan:

«Aslında senin başka yerin yok yeryüzünde. Ne Almanya, ne de öbür ülkeler. Burada, Bosna'daki manastırında yaşamalısın. Ne yaparsın? Burası verimsiz, fakir, insanın içini kapayan bir yer. Türklerin valisi bile sıkıntı çekiyor. Hristiyanlar, hele din adamları haydi haydi güç yaşarlar Bosna'da. Bu ülkede, şu gördüğün kupa, başka yerlerdeki koca saray kadar dikkatini çeker insanların. Para içinde yüzmek ve hür yaşamak isteyen biri Bosna'da doğmamalı, hele din adamlığını hiç seçmemeli. Burada insan, küçücük sevinçlerini bile bütün ruhuyla öder. Şimdi git ve bunun neden böyle

olduğunu düşün. Yok, yok, gitme. Burada kal, bir şey sorma. Oturduğun yerde otur ve olduğudan fazlasını isteme. Derdinin, sıkıntının nedenini başkalarından öğrenmen doğru değil. İnsanın oturup düşünmesi, kendi derdine tek başına çare bulması en iyisi. İnsanların bizim gibileri merakla beklediklerini, bizi görmeden eğlenceye başlamadıklarını mı sanıyorsun? Ah benim Yusufçuğum. Bu dünya biz Bosna'lı din adamlarına göre değil. Burada seni, Bosna'nın verimsiz toprağının, din adamının zorlu yaşayışının, doyurmayan yemeklerin beklediği bir gerçek. Öbür yanda ise türlü güzelliklerle dolu rahat bir hayat var. Ama bu rahatlığı kendi ülkende duymadıktan sonra ne önemi var? Kendi ülken olmayan bir yerde değerin ne olur, hiç düşündün mü? Uzaklara gidersen, buraya kıyasla hiçbir çıkarın olmayacaktır. Üstelik seni ilk gören, yahut senden söz edildiğini duyanlar:

«Bu garip herif de nereden çıktı», diyecekler. «Kaçtığı yere, Guşa Gora'ya götürün, kırdığı zincirlerle bağlayın onu.»

«Zengin, güçlü hatta ürkütücü, bile olsan, onların söyleyemediklerini yüzlerinden gözlerinden, okuyacaksın. Bunun da aynı kapıya geldiğini söylemem gereksiz. Bütün bu gerçekleri görüp manastırında oturman, din adamlarının zorlu yaşayışını sürdürmen tek amacın olmalı. Günah yahut suç işlesen bile burada işlemen en iyisi. Beni iyi dinle, sözlerime kulak ver, pişmanlık duymazsın. Herşeyden vazgeçmene, kendini harcamana değer, buna inan. Tanrı'nın askeri olmak kolay mı?»

Bir komutanın buyruk vermesine benzeyen, katı bir sesle keşiş Nikola'nın söylediği bu sözler beni şaşırtmıştı. Başımı kaldırdım, karşımda bambaşka, tanıdığımdan çok daha değişik bir din adamı gördüm. Bu benim hiç bilmediğim bir keşiş Nikolaydı. Onun buruşuk cüppesinin altında böyle güçlü bir iskeleti, bu denli gelişmiş bir göğsü ve dik bir sırtı olduğuna kimse inanmazdı. Benim, o çağların zayıf ve bilgisiz papaz çırağının karşısında bir süre dimdik, göğsü şişik, bakışları sert ve açık durdu. Sonra birden gevşedi, o herkesin tanıdığı ağır, yaşlı ve hantal papaz oluverdi. Onu, bir daha böylesine sert ve kendinden emin görmedim. Ama beni asıl etkileyen, sözlerinden ve anlattıklarından çok, o andaki beklenmedik hareketi olmuştu şüphesiz. Şaşkındım, alt üst olmuştum. Omuzuma vurdu.

«Git Yusufçuk», dedi, «git Tanrı'ya yakar. Bir daha da aklını başından uçurmamaya bak.»

Böylece manastırda kaldım. Ama keşiş Nikola olmasaydı ne yapardım, ne olurdum, hiç bilmiyorum. Onu her hatırlayışımda ruhunun rahatlığı için Tanrı'ya yalvarıyorum. Üstelik, hiç konuşmayan bir takım kişilerin,

gerektiğinde çok konuşanlardan daha etkileyici söylevler verebileceklerini de iyi biliyorum.

Yaz sona erince tekrar görevimin başına döndüm. Aradan birkaç yıl geçip din adamları arasında yerimi alabilecek hale gelince, tekrar Guşa Gora'ya gönderildim. Keşiş Nikola bıraktığım gibiydi. Ama ertesi yılın ilkbaharında hastalandı. Güçlükle Travnik'teki yahudi doktora gitmeye razı edebildik. Doktor, Kiseliyak kaplıcalarında bir süre kalmasının iyi olacağını söyledi ama, kaplıcalar kurtarıcıma yaramadı. Gittiğinden daha kötü haldeydi manastıra döndüğünde. Bir şey yemiyordu. Bir kupa şarap bile içmez olmuştu. Bahçedeki köşesinde oturmak da içinden gelmiyordu anlaşılan. Aşağıdaki akarsunun kıyısında duran koca fıçının içine yerleşmişti. Orada oturuyor, çubuğunu tüttürüp akarsuyu gözlüyordu hep. Acı çektiğini hepimiz biliyorduk. Ama ne kimsenin bir şey söylemeye dili varıyordu, ne de o acısından başkalarına söz açıyordu.

Çok iyi hatırlıyorum, o yıl kış tez gelmişti. Kar ekimde düşmüş, beklenmedik bir çağda ortalık bembeyaz oluvermişti. O gün keşiş Nikola fıçısından çıktı, akarsuya bakmaktan vazgeçti ve gitti hücresine kapandı. Bir daha çıkmamak üzere girmişti manastıra. Güçsüz kaldığını söylüyordu herkes. Bitmişti anlaşılan. Kendisini görmeye gittim. Yatağa uzanmış, sırtında cüppesi çayını yudumluyordu. Yatağına sıcak tuğla koymuşlardı. Her zamanki gibi susuyor, ağzından bir tek söz çıkmıyordu, ölümünün yaklaştığını biliyordu şüphesiz. Ama ne ondan, ne de acısından lâf ettiği yoktu. Yüzü bir ayva kadar sarıydı. Gözlerinin altı kararmış, hep kırışıp, toplanmıştı. Sık sık hıçkırıyordu. Çok acı çektiği yüzünden okunuyordu ama bir şey söylediği de yoktu. Şakalaşmak istedim, Türkçe kendini nasıl bulduğunu sordum. Maksadım pek az da olsa yüzünü güldürmekti. Alnı kırıştı, bıyığı oynadı ve gerçekten hafifçe gülümsedi. Fakat ağzı yine de açılmadı. Eliyle, «gidiyoruz işte» gibisinden bir takım işaretler yaptı. Biraz daha güldürmeye çalıştım, sonra gitmek üzere kalktım. İşte o an, keşiş Nikola birden doğruldu, yer değiştirdi, başucunda birşeyler aradı. Birden anladım ne aradığını. Herkesin bildiği Venedik kupasını bulmaya çabalıyordu. Dışarda güneş yükselmiş, erken yağan karı eritmeye koyulmuş, ortalığı bir ilkbahar havası kaplamıştı. Bu yepyeni sıcaklık keşiş Nikola'nın hücresinden de duyulabiliyordu. O hafifçe kaşlarını çattı ve dişlerinin arasından:

«Al dostum», dedi, «bunu sana veriyorum, içmediğini iyi bilirim, ama rafların her çeşit eşya ile dolu. Seversin böyle şeyleri. Bunu da diğerlerinin

yanına koy.

Bakımı için para harcaman da gerekmiyor ki sana yük olsun.»

Koca kupa güneş ışığında pırıl pırıldı. Birden içime büyük bir acı çöktü. Şakalaşmak istedim dostumla. Üzüldüğümü farketmesini istemiyordum. Ona:

«Olur,» dedim, «bende kalsın. Hücremde hiçbir şey olmaz. Dileyince de geri alabilirsin kupanı. Sağ ol.»

Bütün bu sözlere karşılık o:

«Tanrı yardımcım olsun», dedi. «Hoşça kal dostum.»

Sonra büyük güçlükle duvara döndü. Birkaç gün sonra da öldü. Günlerden Cumartesiydi, yani tam ölüler günü. Pazar günü kaldırılan cenazesi çok kalabalıktı. Mezarının başındaki haç, hücremin penceresinden görünür. Biz yaşlı keşişler onu hiç unutmayız.»

Keşiş Pierre'in anlatacakları bu kadardı. Yine hücre, duvar, saatlerinin tik-taklarıyla dolmuştu. Güneş ortalığı aydınlatıyordu. Keşiş Pierre benden, raftaki Mostar kupasını vermemi istedi. Bu epey değerli bir Venedik kupasıydı. İki yanında da göz biçiminde kırmızı damgalar vardı. Çoktandır el sürülmediğinden olacak, içi tozlu ve kırık kalem uçlarıyla, sarı başlı çivilerle doluydu.

«Ah keşiş Nikola görse,» diye söylendi.

Sonra kupayı boşalttı, dikkatle tozunu aldı. Eline kırmızılı, sarılı renklerin aksi vuruyordu.

«Biliyor musun», dedi birden. «Bunu keşiş Stanko için saklıyorum. Ovşarevo'da şimdi kendisi. Genç ama eskiler kadar yürekli. Bu kupaya gözü gibi bakacaktır, eminim.»

Bu öykünün sırpçası «CASA» dır.

SAMSARA HANINDA

Kreşevo[5] mütesellim[6] Hamza Ağa, manastırın en büyük düşmanlarından biriydi. Her fırsatta canımızı sıkar, bize bir oyun oynasa kendini kârlı çıkmış sayardı. Keşişleri hep Saraybosna mahkemelerine verir, onların bir sürü ceza almalarına sebep olur, manastır topraklarını azaltmak için elinden geleni yapardı. Manastır sürülerinin bahçelere zarar verdiğini öne sürerek para cezası keser, manastırın kıyısından geçen akarsuyu kendi kavun tarlalarına yöneltir, kısacası canımıza okumak için durmadan çalışırdı. Ona karşı elden geldiği kadar kendimizi korurduk. Kurallara uymayan tutumlarından ötürü sık sık hakkında davacı olur, göz dağı verir, hatta ara sıra elini bile yağlamaya kalkışırdık. Bütün bunlar, onun düşmanlığını biraz olsun azaltmazdı. Adam kötülük için yaratılmıştı sanki. Ne verilen gözdağlarına kulak asıyor, ne açıktan para yiyor, ne de acıyordu, işi gücü hır çıkarmak, başa belâ olmaktı.

Aksi gibi de o sıralarda keşişlerin başları dertteydi. Hamza Ağa, manastıra Hersek şarabı taşıyan arabacıları yakalayıp içeri attırmıştı. Altı araba dolusu şarap geçmişti eline. Bu arabalardan beşinde tam on tulum kırmızı şarap, birinde de iki tulum beyaz şarap vardı.

Hamza Ağa için bundan güzel bir fırsat olamazdı. Şarabın Bosna'ya sokulması, hatta taşınması yasaktı. O güne kadar bu yasağa rağmen şarap taşıyanlara göz yumuluyordu ama, Hamza Ağa diğer memurlara benzemezdi. Hem keşişlerin canına okumak için yeni bir fırsat geçmişti eline, hem de yasaklanan bir şeyi gizlice Bosna'ya soktukları için onları cezalandıracak yeni bir gerekçe bulmuştu. Üstelik manastır da şarapsız kalıyordu.

Baş rahip keşiş Stepan Ramliak hırsından ağlıyacaktı neredeyse. Sabahtan beri manastırın içinde dört dönüyor, kurtulma çareleri arıyor, Hamza Ağa'yı yumuşatacak birini bulmaya çalışıyordu. Keşiş Stepan bilgili ve becerikli bir adamdı. Ama fazla duyguluydu ve pek çabuk kendini kaybederdi. Son günlerde, Hamza Ağa'nın yüzünden uykusu kaçmış, kafasını toplayamaz olmuştu. Üstlerine yolladığı mektuplarda Hamza

Ağa'nın bu hareketi için: «Diabolicam perfidiam et malignitatem»,[7] sözlerini kullanıyordu.

Manastırdaki, «eski» adı verilen yaşlı ve hasta papazlar, çoğu zamanlarını dinlenmekle geçirirler, pek bir iş görmezlerdi. Ama bu yaşlıları memnun etmenin yolu yoktu. Alınan bütün kararları yererler, kendi aralarında Stepan Ramliak'ın yetersizliği üzerine konuşurlardı. Ama güçsüz ve etkisiz olduklarından, konuşmaları bir sonuç vermez, homurtuları ve mırıltıları hep kendi aralarında kalırdı.

Keşiş Pierre de ilerlemiş yaşı ve yataktan çıkmasına fırsat vermeyen hastalığı yüzünden eskilerden sayılırdı. Onun da diğer eskiler gibi manastır içinde pek bir görevi yoktu. Ama bir gün olsun alınan kararlara karşı konuştuğu, onları yerdiği görülmemişti. Üstelik, zaman zaman hücresine gelip manastır idarecilerinden söz açan yaşlı dostlarının hırçınlıklarını alayla karşılar, onların bu, biraz da kıskançlık etkisiyle söylediklerini hep ayıplardı. Eskiden her şeyin daha iyi olduğunu, daha yolunda gittiğini söyleyenlere kahkahalarla güler, sonra, eskiden herşeyin daha iyi olmadığını, sadece geçmiş çok gerilerde kaldığından herşeyin unutulduğunu hatırlatırdı. Hattâ şu sözünü, dostları içinde, bugün bile hatırlayanlar vardır:

«Eskiden olup bitenler iyiydi ama, asıl iyinin iyisi, hiç olmayandır.» Arasıra, keşiş Pierre'in de Stepan Ramliak'ı yerdiği olurdu. Ama diğerleri gibi arkadan konuşmaz, söyleyeceğini adamın yüzüne söylemekten çekinmezdi hiç. Onun sinirliliğini, duygululuğunu ve en ufak olayda üstlerine ve Türk ileri gelenlerine mektup yazıp yardım istemesini beğenmez, sık sık Foinitsa, Sutieska, [8] hattâ Saraybosna yolunu tutmasına kızardı.

O sabah keşiş Pierre'in odasına girdiğimde, düşünceli ve kararlı bir halde dışarı çıkan Stepan Ramliak'ı gördüm. Keşiş Pierre her zamanki gibi yüksek yatağına uzanmıştı. Beni gülerek ve türlü şakalar yaparak karşıladı. Belinin ağrısını gizlemek, uykusuz geçen bir gecenin yorgunluğunu belli etmemek için böyle yapardı çoğunlukla.

«Aman dostum,» diye söylendi, «şu ateşi sönmeden canlandır Tanrı aşkına.»

Köşedeki toprak soba gerçekten de sönmek üzereydi. Birkaç meşe odunuyla ateşin keyfini yerine getirdikten sonra oturdum. Başlıca konumuz, ele geçirilen şaraplar ve manastıra verilecek cezaydı.

«Gerçekten de bu kadar şarabın ziyan olması çok yazık», diyordu keşiş Pierre. «Şarap sevmem, içmem de. Ama o güzelim, kırmızı Bradina

şaraplarının elden gittiğini düşündükçe içim titriyor. Bizim Stepan Ramliak da garip bir adam dostum. Hamza Ağa bizi ezdikçe, kendini kaybediyor ve:

«Bana bir at hazırlayın,» diye başlıyor bağırmaya. Atı bir süre koşturup yorulunca da toparlanıyor, düzeliyor, aklı başına geliyor. Az önce şuraya oturmuştu, konuşuyorduk.

Dinlen biraz, diyordum. Aklını başına al, iyi düşün, acele etme. Kapı kapı dolaşıp ona buna dert yanmakla bir sonuca varılamaz. Görüyorsun ki herif tepemize binmiş. Kimsenin de onunla başa çıkacak gücü yok. Üstelik başa gelen dertlerin ne birincisi, ne de sonuncusu bu. Daha beter Hamza'larla da uğraştığımız olmadı mı?

Bütün bu sözlerim bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu. Sanki şimdiye kadar başına hiç böyle bir şey gelmemiş gibi hareket ediyordu. Birden aklıma geldi, ona Saraybosna'lı kadını anlattım. Kadın, doğum sancıları içinde kıvranır ve gırtlağını paralarcasına bağırır. Annesi onu biraz olsun yatıştırmak amacıyla:

«Aman kızım,» der, «sus biraz, sabırlı ol!»

«Anne,» diye söylenir. «Bilemezsin çocuk doğurmak ne güç şey.»

Lâfımı bitirmeden ayağa kalktı ve kaçtı. Sen girerken o çıkıyordu, gördün.» Yüzü acıyla buruşmuştu keşiş Pierre'in Yine de o babacan haliyle gülüyordu. Sonra alçak sesle devam etti:

«Ah dostum, acının ne olduğunu bilmediğimi sanıyorlar. Sanki kuştüyü yataklarda yatmış, hayatımın çoğu günlerini koltukta oturup penceremden dışarısını seyrederek geçirmişim. Sıkıntının, üzüntünün ne olduğunu bana sor...»

Birden sustu, bıyıkları dikildi. Bu hareketi onun kendinden memnun olmadığını gösterirdi. Öğünmeyi, hele kendini başrahip Stepan Ramliak'dan daha üstün, daha zeki bulduğunu açığa vurmayı sevmezdi. Gerçi Stepan'ın pek akıllı ve zeki olduğu da söylenemezdi ya.

«Şu sırtımdaki keşiş cüppesiyle evlendiğimi duysan inanır mıydın? Bu işi isteyerek yaptığım söylenemez ya: Beni zorla evlendirmeye kalktılar. Evet evet beni evlendiriyorlardı az kalsın. Ne bakıyorsun öyle?»

Şimdi ikimiz de gülüyorduk. Sonra keşiş Pierre devam etti:

«Hayatta başıma gelmeyen kalmadı. Din adamı olmam, evlenmeme bile engel olamıyordu neredeyse. Bu olayın üzerinden uzun yıllar geçti. O çağlarda, Vezir'in[9] bir adamı tam yetkiyle Saraybosna'ya gelmiş, yüzlerce kişiyi kılıçtan geçirip ırmağa dökmüştü. Aslında adamın gönderilmesinin nedeni de vardı. Saraybosna ve çevresinde sarhoşların, serserilerin,

hırsızların sayısı çok artmıştı. Bu durum İstanbul'da da duyulmuş olacak ki, Sultan Vezirine bu işle uğraşması için buyruk vermişti. Haydutlar yol kesiyor, insanlar, can ve malları her an tehlikede yaşıyorlardı. Kimsenin sokağa çıkmaya bile cesareti kalmamıştı. Herkes korku içindeydi. Yukarıda da anlattığım gibi, Vezirin tam yetkili adamı, bütün manastır ve kiliselerden ikişer kişi istedi. Bunlar garanti olarak tutulacak ve haydutlarla hırsızların hıristiyan oldukları meydana çıkarsa canlarına okunacaktı. Çoktan toprak olan keşiş Mia Kozina ve ben seçilmiştik bizim manastırdan. O çağlarda manastırın başrahibi keşiş Eli Zloouşiş'di. Travnik'li olan başrahibin adı, «kötü kulak,» anlamına geliyordu. Becerikli, aklı başında bir adam olan keşiş Zloouşiş için, «bir Vezir kadar zeki,» derlerdi. İkimizi de ayrı ayrı karşısına aldı. Keşiş Mia'ya:

«Seni Saraybosna'ya gönderiyorum,» dedi. «Yaşlısın, kendini tutmayı bilirsin, sana rahatlıkla güvenebilirim. Keşiş Pierre genç, hayatı bilmiyor hiç. İşimiz ona kalsa günün birinde başımızı derde sokabilir.»

Beni de ayrıca bir köşeye çekti, şöyle konuştu:

«Keşiş Mia'yı bilirsin, iyi adamdır, dinine çok bağlıdır. Ancak kafası biraz ağır çalışır, beceriksiz ve hantaldır. Onu tek başına göndermekten korktuğum için yanına genç ve canlı birini katmayı uygun buldum. Korkacak bir şey yok. Çünkü Türkler ortalığı temizlediler. Ne haydut kaldı, ne hırsız. Rahatça yolculuk yapabilirsiniz.»

Hareketimiz bir yortu gününe raslıyordu. Bu yüzden epey canımız sıkkındı. İlk günümüz iyi geçti. Ama ertesi sabah, Visoko yakınlarındaki Samsara Hanının az ötesinde silâhlı Türkler yolumuzu kestiler.

«Düşün önümüze bakalım,» dediler, «hana gidiyoruz.»

Samsara Hanında konuklamaya hiç niyetimiz yoktu ama, çaresiz, silâh korkusuyla girdik içeri.»

Keşiş Pierre, zaman zaman yaptığı gibi bir an sustu. Düşüncelerini toparlamak istiyordu anlaşılan. Sonra yine devam etti.

Hana girdiklerinde içerisini ağız ağıza dolu buldular. Avlu insandan geçilmiyordu. Köylüler, tüccarlar ve onlar gibi yoldan çevrilen yolcular Samsara Hanına tıkılmışlardı. On, oniki kadar silâhlı Türk ortalıkta geziniyor, şarkı söylüyor, yüksek sesle şakalaşıyorlardı. Sanki birkaç düğün alayı aynı anda avluyu doldurmuştu.

Türkler az sonra ikinci kata çıktılar. Şimdi balkondan avluya bakarak, gürültülü konuşmalarına ve şarkılarına devam ediyorlardı. Avludaki

kalabalıktan çıt çıktığı yoktu. Herkes hayvanının yahut heybesinin yanına çökmüş, başına geleceği beklemeye koyulmuştu.»

İki keşişe kalabalık arasında yer açıldı. Gölgelik bir köşeye çöktüler. Visokolu'larla yaptığı konuşma sonucu, keşiş Pierre bulundukları yerin Cemo Kahraman adında bir haydudun konakladığı han olduğunu öğrendi. Cemo, Vezir'in Saraybosna'ya gönderdiği kuvvetlerin dağıttığı soygunculardandı. Sultan'ın askerlerinden kaçıp dört bir yana gizlenen benzerleri gibi o da kapağı buraya atmıştı. Adamlarıyla birlikte, önceki gün sabahtan içmeye koyulmuş, o gün de gelen geçeni çevirmeye başlamıştı. Yolcular bırakılmaları için yalvarıyor, hatta karşılığında para bile vereceklerini söylüyorlardı. Ama Türklere dert anlatmanın yolu yoktu. Cemo balkondan sarkmış, hanı tıklım tıklım doldurmadan kimseyi bırakmıyacağını bağırarak söylüyor, «Vezir'in adamı Saraybosna'nın tek hâkimiyse, Samsara çevresinde de benim sözüm geçer,» diyordu. «İstersem yolu kapar, dilediğim an da açarım. Bu handa oldukça vezir mezir vız gelir bana.»

Yaşlı ve güçsüz keşiş Mia, kafası da ağır işlediğinden, olup bitenlere pek akıl erdiremiyordu. Sağa sola soruyor, başlarına gelenin nedenini anlamak istiyordu. Böylesine aptalca tuzağa düşürülmelerini kabul edemiyordu bir türlü. Keşiş Pierre daha gençti ama, yine de ondan soğukkanlıydı. Yaşlı arkadaşına:

«Zaman çok kötü,» diyordu. «Biz manastırda kapanmış kalmışız. Dışarıda olup bitenleri duymuyoruz bile. Bugünlerde haydutlar güçlerini çevrelerine göstermek merakında. Fazla sormayalım da, Samsara Hanından yakayı kurtarıp bir an önce Saraybosna'ya varmanın çarelerini arıyalım.»

Ama keşiş Mia'nın sustuğu yoktu. Ürkek ürkek bakınıyor, sonu gelmeyen sorularını sıralayıp duruyordu:

«Dostum, ya bizi esir pazarında köle diye satarlarsa?»

Sorular ardı ardına yağdıkça genç Pierre'in sinirleri de iyice bozuluyordu.

«Yok canım,» diyordu. «Böyle bir şey yapabilirler mi hiç?»

Keşiş Mia yine rahat edemiyor, az sonra:

«Esir pazarında satmıyacaklarsa, teker teker hanın önünde kellerimizi uçuracaklar öyleyse,» diyordu.

«Hayır canım, olmaz böyle şey!»

«Emin misin? Ne olur konuş da içim rahat etsin.»

Keşiş Mia'nın soruları genç Pierre'i de korkutmaya başlamıştı. O da şimdi satılacaklarını, yahut bu işin sonunda başlarını vereceklerini düşünmeye başlamıştı. Sıcak haziran günü bütün ağırlığıyla hanın üzerine çökmüştü. Avludakiler sıkıştıkça sıkışıyor, sayıları da gittikçe artıyordu. Balkondaki Türklerin gürültüsü kulak tırmalayan bir hal almıştı. Dakikada bir içlerinden biri, Cemo'nun buyruklarını yerine getirmek için olacak, aşağı iniyor, az sonra tekrar yukarı çıkıyordu. Koca koca tüfekleri acemice taşıyan genç adamlardı genellikle bunlar. Uzun zamandır uyumadıkları, yıkanmadıkları belli oluyordu. Haydutluğu iş edindiklerinden, ne düzenli yemek yedikleri, ne de belirli saatlerde yatıp uyudukları vardı. Çoğunun ayağı çıplak, pantolunun kıçı yırtıktı ama, sırtlarına bu partal giysilerden çok daha yeni, saf ipekten, değerli, süslü yelekler geçirmişlerdi. En yumuşak deriden çizme giyeninin ise sırtında gömleği yoktu. Aralarında, yakıcı güneşin alnında, kürklü kalın paltolara bürünüp gezenler bile vardı. Başka giyeceklerinin olmadığı, sıcağa rağmen paltolarına sıkı sıkı sarılmalarından belliydi.

Zaman zaman yüzleri pek seçilemeyen bir takım kadınların avluyu geçerek yukarı çıktıkları oluyordu. Karanlık bastığından, yol kesenler içeri kimseyi getirmez olmuşlardı. Alaca karanlıkla beraber avludakilerin içine kararsızlık ve korku yerleşiyordu. Sağa sola bakınan keşiş Pierre, diğerlerine kıyasla aklı başında sayılabilecek iki üç kişi bulmuş, onlarla konuşuyordu. Birbirlerine sordukları başlıca bir tek soru vardı: «Ne yapmalı?» Bu soruya cevap veren çıkmıyordu. Şaşkın ve kuşkulu bakışıyor, güneşin son ışınlarıyla aydınlanan balkondaki gürültücü adamlarla kadınları gözlüyorlardı. Türkler şarkı söylemeye başlamışlardı artık. Durmadan bağırışıyor, kahkahalarla gülüyorlardı. Yaklaşan gece aşağıdakileri korkutuyor, balkondakileri ise daha da çok eğlendiriyordu. Kuşku içindeki tutuklular gecenin getireceklerinden fena halde ürkmeye başlamışlardı. Bazıları korkularını gizleyemiyor, durmadan fısıldaşıp kaz gibi boyunlarını uzatarak ikide bir balkondakileri gözlüyorlardı. Durumlarını aydınlatacak söz oradan gelecekti.

İçlerinde en sessiz ve kuşkusuz görünenler köylülerdi. Gelecek tehlikeler üzerinde hayal güçlerini pek işletemiyen bu adamlar, ekmeklerini çiğniyor, bir yandan da heybelerini başlarının altına koyup uyumaya hazırlanıyorlardı. Din adamları da güç durumlarda baş vurulan bir takım dualar mırıldanmaya koyulmuşlardı. Keşiş Mia, arkadaşı keşiş Pierre'e,

Olovo Azizesine adakta bulunmaları için yalvarıyor, Pierre onu tersleyerek bu iş için daha çok zamanları olduğunu söylüyordu.

Tutuklulardan bazıları hancı Ömer'in çevresinde kümelenmişlerdi. Yiyecek ve mum isteyen bu zavallılar başlarına ne geleceğini ondan öğrenmeye çalışıyorlardı. Hancı, zemin kattaki duvarları isten kararmış bomboş odasındaydı. Bir köşede yanan ocağın ateşinde, Cemo'nun adamları kimseyle ilgilenmeden yemeklerini ısıtıyorlardı. Ömer ölü olsa, ona daha çok ilgi gösterirlerdi belki de. Uzun boylu, gözleri kanlı, kocamış bir adamdı hancı. Kendi işyerinde çalışamaz olmuştu. Her yandan yağan sorulara omuz silkiyor, hiçbir şey söylemeden başıyla Cemo'nun yarı sarhoş, silâhlı, aceleci adamlarını gösteriyordu. Sabrı tükenince de çaresizlikle karışık bir kızgınlıkla söyleniyordu:

«Nereden bileyim ağam? Ben burada neciyim ki? Artık hanın benim olmaktan çıktığını görüyorsunuz hepiniz. Bir yerden ateş alıp yansa, kül olsa gözümde yok.»

Ömer'in bu sözleri korku içinde bekleşen zavallıları daha da çok ürkütüyordu. Kısaca durumu anlatan, sonra susup somurtan Ömer'in hali şaşırtıcıydı doğrusu.

Hanın avlusunda göz gözü görmez olmuştu artık. Bekleyenler, soğuktan değil korkudan titreşiyorlardı şimdi. Ama bütün doğulular gibi bu ümitsizliklerini de bir kayıtsızlık maskesi ardına gizlemeye çalışıyorlardı. Kişiliklerini ve kutsal bildikleri şeyleri yitirmemek için kendilerinden ve çevrelerinden bütün kuşkularını gizleyebilirlerdi. Böylece yanı yöreyi saran karanlıkla birlikte, avluda titreşenlerle yukarıda gülüşenler arasında garip bir oyun başlamıştı. Haydutlarla kuşatılmış handa bundan sonra geçenler çirkin, komik ve inanılmayacak kadar da ürkütücüydü. Aslında o çağlarda Bosna'nın çok yerlerinde, gece gündüz olurdu böyle şeyler. Kargaşalık ve kanunsuzluğun kol gezdiği sıralar, bu türden kaba kuvvet gösterilerine hep raslanırdı.

Birkaç tutuklu arabacı köşelerinde küçük bir ateş yakmışlar, ellerinden geldiği kadar da göze görünmeyen bir köşe seçerek, değerli ateşlerini gizlemeye çalışmışlardı. Ama alevlerle dumanların balkondakilere kadar yükselebileceğini hiç hesaba katmamışlardı. Bir anda kopup üstlerine gelen sarhoş haydutu görünce yaptıklarının başlarına ne getirebileceğini anladılar. Cemo'nun adamı ateş yakanları bir süre tartakladıktan sonra kamasını çekti. Durmadan küfür savuruyor, voyvodalarının burnunun dibinde ateş yakmak densizliğini gösterdikleri için onları doğrayacağını, etlerini de yaktıkları

ateşte kızartacağını söylüyordu. Arabacıların korkudan ödleri patlamıştı. Ellerinin yanmasına aldırmadan hemen söndürdüler ateşi. Alacakaranlıkta, haydutlara yaltaklanmak isteyen bazı tutukluların:

«Söndürün şu ateşi,» diye bağırdıkları duyuluyordu.

Görevini yapıp aşağıdakileri korkutmanın verdiği güvenle haydut, kamasını sallayarak arkadaşlarının yanına dönmüştü artık. Ama birkaç saat sonra, avluda yeni yeni ateşler tüttüğünde kimsenin sesi çıkmayacaktı. Cemo’nun adamları, içkinin de etkisiyle bir şeye aldırmaz olmuşlardı anlaşılan. Gece ilerledikçe avludakiler yüzsüzleşmeye ve Cemo’nun adamlarıyla kaynaşmaya başladılar. Onların gözüne girmek amacıyla olacak, şarkı söylüyor, bağırışıyorlardı. Artık yukarıkiler aşağı, aşağıkiler de yukarı çıkmaya başlamıştı. Güç durumda kalan iki din adamının bu eğlentiye katılmamak için göze çarpmamaları gerekliydi. Onlar da kuytu bir köşeye çekilmiş, uyuyor gibi gözlerini kapamışlardı. Tepelerindeki merdivenin gıcırtısı durmuyor, bu gıcırtı, sıranın az sonra da kendilerine geleceğini hatırlatıyordu sanki. Elde meşalelerle avluda dolaşan Cemo’nun adamları, sonunda keşişleri gördüler, kaldırıp yukarı götürdüler. İki din adamı, karanlık gecenin boğucu sıcaklığında bağırtılarla karşılandı. İçki, yağ, is ve ter kokusu sarmıştı çevrelerini. Şarkı söyleyenler de susmuştu. «İki papaz! İki papaz! Yaklaşın arkadaşlar!» sesleri duyuluyordu.

Keşiş Mia kollarını kavuşturmuş, başı önünde hareketsiz bekliyordu. Tıpkı kurbanlık bir koyun gibiydi. Keşiş Pierre ise şaşkın, gözlerini kırpıyor, bu kargaşalığın ortasında kendini toplamaya ve ne yapması gerektiğini düşünmeye çalışıyordu. Bütün azgınlığına rağmen, kalabalığın belirli bir yerin çevresinde toplandığı gözünden kaçmadı. Dikkatli bakınca, yüksekçe bir yerde bağdaş kurmuş oturan Cemo’yu farketti. O istemedikçe kimse azamıyor, ancak Cemo cesaret verirse sesler yükseliyordu. Ne kadar kendilerinden geçmiş olurlarsa olsunlar, adamları onun bir göz kırpması yahut bir el çırpmasıyla değişiveriyorlardı. İçki bile reislerine olan bağlılıklarını azaltamıyordu. Cemo’nun dışında handa tek hür Tanrı kulunun bulunmadığı belliydi. Sert, somurtkan, gülmeyi unutmuş, kendine ve başkalarına iğrenç davranan Cemo’nun dışında!

Bu sınırsız yetkiyi kendi kendine veren tehlikeli voyvoda, görünüşüyle şaşırtıyordu insanları. Kısa boylu, zayıf ve çarpık bacaklıydı. Beline enli bir deri kuşak sarmış, kuşağının arasına da iki koca piştovla upuzun bir hançer sokmuştu. Bu ağır yükü düşürmeden taşıyabilmek için hep karnını şişirmek zorundaydı. Zayıf, çarpık bacakların üstünde ve enli kuşağın yukarısındaki

gövde çok başkaydı. Kalın kolları, iri kırmızı elleri ve geniş göğsüyle, oturduğu zaman çevresinde büyük bir saygı uyandırabiliyordu Cemo. Garip gövdesinin üstüne ölçüsüz bir baş yerleşmişti. Küçük bir surat, seyrek sakal ve bıyıklar, incecik dudaklarıyla yırtıcı hayvanlarınki gibi kenarları kemirilmiş bir ağız. İşte bu ölçüsüz başın özellikleri. Kapkara, kalın kaşların altında sık değişen parıltılarla yanan gözler de güven vermiyordu insana.

Garip gövde yapısı ve çirkin yüzü, Cemo'nun karışık bir kökten geldiğini gösteriyordu. Bu kökün bir soysuz ve hastalıklı, bir de güçlü yanı olduğu belliydi. Üstelik Cemo, insanların karşısına güçlü yanıyla çıkıyor ve bu haliyle, korku, aynı zamanda da saygı uyandırıyordu.

Bu kısa boylu adamın kalın ve tok bir sesi vardı. Konuşmasında da tutarlılık görülmüyordu. Bir cümle sonunda susuyor, söyleyecek sözünün kalmadığı sanılırken uzun uzun konuşuyordu. Sık sık duraklaması da, söylediklerini tarttığını ve bir yanlışlık yapıp gülünç olmaktan korktuğunu gösteriyordu. Kafasından geçenleri asla dilediği gibi söyleyemeyeceğine şüphe yoktu.

Keşiş Mia ve keşiş Pierre yanına vardıklarında, Cemo, iğrenç bir şekilde kendisine yaltaklanan Visoko'lu tüccarlarla konuşuyordu. Aslında onların kavuk sallamalarına aldırdığı da yoktu pek. Kendisini pohpohladıklarını farkettiğinde cevabı yapıştırıyordu hemen. Üstelik bu cevap, çoğu zaman küfürle karışık oluyordu. Anlaşılan söylenenler ona umduğunu verememişti.

Bu aşağılık bezirganlardan biri, Cemo'nun o çevrede Saraybosna kadısından da, Bosna vezirinden de üstün olduğunu, onların, eline su bile dökemeyeceklerini söyleyecek oldu. Voyvoda kabaca kesti sözünü adamın.

«Bana bak,» dedi. «Ben ne ağayım, ne beyim, ne de paşa yahut vezir. Ben yol kesen, kese boşaltan bir piçim. Saraybosna'nın üstünde, Goritsa'da darağacını hazırlamış bekliyorlar beni.»

Bu sözler herkesi şaşırtmıştı. Hep bir ağızdan konuşmaya başladılar. Cemo'nun kendisi için söylediklerini kabul etmiyorlardı. İçlerinden biri Vezir'e ve onun Saraybosna'ya gelen adamına küfredecek oldu. Böylece Cemo'yu kazanacağını sanıyordu. Ama voyvoda sert bir bakışla hepsini susturdu.

«Ne olduğumu söyledim işte. Vezir'in adamı ise yürekli bir komutan, güçlü bir bey.»

Herkes iyiden iyiye şaşırmıştı artık. Cemo'yu neşelendirecek, onun hoşuna gidecek sözler arıyor, bir türlü bulamıyorlardı. Korktukları adamın dudağının titremeye başlaması, kızgın olduğunu her haliyle göstermesi onları susturmuştu. Cemo birden doğruldu, önünde duran rakıyla dolu renkli tası kaptığı gibi dikiverdi. Bu hareket yüreklere su serpti. Herkes canlandı, konuşmalar arttı, gürültüler duyulmaya başladı yine.

Cemo'nun bakışları, şimdi çevresindekilerin üzerinde geziniyordu. Bu bakışın dönüp dolaşıp kendilerini bulduğunu iki din adamı da farketmişti. Keşiş Mia arkadaşına bir şeyler söylemeye çalışıyor, keşiş Pierre ise dikkati çekmemek için dirseğiyle onu uyarıp susturuyordu. Ama çevredekilerin hepsi de Cemo'nun keşişlerle ilgilendiğini anlamıştı. Kalabalık açıldı ve iki dost Cemo'nun önüne doğru itildi. Birden kendilerini ışığın altında, gülünç görünüşleriyle amansız voyvodanın önünde buluverdiler.

«Siz ikiniz» dedi Cemo, «nerelisiniz?»

Bu soruyu sorarken öylesine yüksekten bakan bir hali vardı ki, iki keşiş bir an kendilerini buğday taneleri kadar ufak ve önemsiz hissettiler. Aslında çevrelerindeki diğer insanların da önem bakımından kendilerinden farkı yoktu ya.

«Kreşevo'dan, voyvoda. Oradaki manastırımızdan geliyoruz,» diye cevaplandırdı bu soruyu keşiş Pierre. Hemen atılmış ve arkadaşının konuşmasına fırsat vermemişti.

«Peki nereye gidiyorsunuz böyle?»

Şimdi Cemo'nun sesi daha da yumuşamıştı. Ama keşiş Pierre bu yumuşamada bir gözdağı havası seziyordu.

«Sakın Saraybosna'ya, Vezir'in adamına beni şikâyete gitmiyesiniz?»

«Hayır voyvoda. Kimseden şikâyetimiz yok, böyle şeylerle uğraşmıyoruz da zaten. İş için dolaşıyoruz...»

Birden Cemo, sesindeki o yapmacık yumuşamayla Pierre'in sözünü kesti.

«Peki karılarınız nerede papaz efendi?»

«O an şeytanın ta kendisinin, Cemo'nun kulağına bu soruları fısıldadığını anladım,» diyordu keşiş Pierre. Aksi gibi bizim keşiş Mia'nın öğüneceği tuttu. Marifetmiş gibi göğsünü şişirerek, şu cevabı verdi:

«Karılarımız yok efendim. Biz papazlar evlenmeyiz.»

Cemo ilgiyle başını uzattı.

«Yaaa! Demek karınız yok. Ben size hemen şimdi birer karı bulurum dostlarım. Madem eğleniyoruz, arada sizi de evlendirelim. Neşemiz bir kat

daha artsın.»

Herkes kulak kesilmiş, Cemo'nun iki keşişe söylediklerini dinliyordu. Hele bulduğu yeni eğlenceyi duyunca pek keyiflendiler. Gülüşmeler, bağrışmalar birden artıverdi. Yolcular da, haydutlar gibi aşağılık bir yaltaklanmayla Cemo'yu alkışlıyorlardı. Bir ara kesilen şarkılar şimdi yine hep bir ağızdan söylenmeye başlamıştı.

«Papazları evlendirelim. Düğün yapalım!»

«Evlendirelim! İkisini aynı zamanda evlendirelim iki ucuza gelsin!»

«Papazlar gerdeğe girsin!»

Herkes çevrelerine toplanmış, voyvodanın adamları da orada bulunan sarhoş kadınların hem güzel, hem de hıristiyan olanlarından ikisini bulma çabasına girişmişlerdi.

Keşiş Pierre bunları anlatırken, sanki başına gelenleri yeniden yaşıyor gibiydi. Birkaç saat süren, fakat hayatının birkaç yılına bedel olan bu olayı gerektiği şekilde açıklayacak sözler arıyor, aynı zamanda da düşüncelerini toplamaya çalışıyordu. Birden gülümsedi. Geçmiş üzüntü ve sıkıntılarına gülüyordu herhalde. Sonra devam etti:

«Keşiş Mia ile bakışıyorduk. Ona Lâtince, hiç konuşmaması gerektiğini hatırlatıyordum. Ama beni bir türlü dinlemiyor, Cemo'ya cevap yetiştirip haydutu doğru yola sokmaya uğraşıyordu. Bir papazın ömür boyu evlenemiyeceğini, kendine Tanrı yolunu seçmiş birini bu yolundan alıkoymaya kalkmanın alçaklık olacağını söyleyip duruyordu.

«Ne olursun sus,» dedim. «Başımızın zaten derde girdiğini görmüyor musun?»

Ama fısıldadıklarım bir kulağından giriyor öbüründen çıkıyordu. Evlenmektense ölmeye razıydı.

«Bu sarhoş haydutlara nasıl dert anlatırsın dostum,» diyordum ona. «İnancımızı bunlara karşı savunmamız ve bu uğurda ölmemiz çok saçma. İçine düştüğümüz bu belâdan kurtulmaya bakmamız çok daha akıllıca bir hareket olacak.»

Ona dert anlatabilmek uğruna kan ter içinde kalmıştım. Üstelik Cemo, konuştuğumuzu farkederse daha beter canımıza okuyacaktı. Korkudan kalbim ağrımıya başlamış, kafam çalışmaz olmuştu. Kurtulma çaresi de göremiyordum pek. Çevremizdeki gülüşmeler gittikçe artıyordu. Cemo'nun bu gürültücü kişilere katıldığı yoktu pek. Somurtmuş oturuyor, bakışları adamlarının ve tutsaklarının üzerinde geziniyordu.

Cemo'yu eğlendirmenin çaresi bulunmuştu ya, herkes hayatından memnundu artık. Hele diğer tutukluların neşesine diyecek yoktu. Düğünün sabaha kadar uzamasını, dikkatin de üzerlerinden uzaklaşmasını dilediklerine şüphe yoktu. Bu yüzden Cemo'nun adamlarından daha çok gürültü yapıyor, onları destekliyorlardı. Ne var ki göze çarpan gayretkeşlikleri beklenmedik bir anda başlarının derde girmesine, iki keşişin de kurtulmasına yol açacaktı.

Kahkaha atarak bağrışan tutuklular, Cemo'nun alnının gittikçe kırıştığını, suratının da gittikçe asıldığını farkedemiyorlardı. Bakışları şimdi, daha büyük bir dikkatle çevresindekiler üzerinde dolaşmaya başlamıştı. Birden Visoko'lu berber Ramiz'i gözüne kestirdi. Sol elinin işaret parmağıyla çenesini kaşıdı. Sonra da adamlarına buyruk verdi:

«Herkesten çok bağıran şu kızıl saçlıyı bağlayın!»

İki kişi birden üstüne saldırıp kıskıvrak kendisini yakalayınca, zavallı berberin kahkahası gırtlağında takıldı kaldı.

Olup biteni farkedemiyecek kadar kendinden geçmiş birkaç kişi bağırmaya devam ediyordu ama, çoğunluğun dikkati, tavana destek olan direğe bağlanmak üzere bulunan Ramiz'in üzerine çevrilmişti.

«N'olursunuz dostlar, acıyın bana! Cemo Ağa, Tanrı aşkı için beni kurtar! Herkes gülüp eğleniyordu. Ben de güldüm. Ne var bunda? N'olursunuz, kurtarın beni, bırakın gideyim!»

Berber Ramiz gülmeye çalışıyordu ama pek beceremiyordu. Kendisiyle eğlenmek için direğe bağladıklarını düşünüyordu hatta. Ama buna kimsenin inandığı da yoktu doğrusu. Bir anda hava değişivermişti. Piyangonun bu kez berbere çıkmasından, aslında herkes memnundu. Aynı şey kendi başlarına da gelebilirdi. Şimdi gülüp gülmemekte kararsız, Cemo'nun asık suratına bakıyorlardı. Voyvoda birden içki tasını kıskıvrak bağlanmış Ramiz'e doğru kaldırdı:

«İşte böyle efendi! Asıl şimdi güleceğiz!»

Herkes zoraki bir kahkaha attı. Ramiz de gülmeye çalıştı. Yalvaran bakışları Cemo'nun yüzünde dolaşıyor, bu şakanın bir an önce bitmesini istiyordu. Artık iki keşiş ve onların düğünü unutulmuş gitmişti. Alaylar ve gülüşmeler hep Ramiz üzerinde toplanıyor, berberin kısa bir süre sonra serbest bırakılabileceğini düşünenlerse, bu kere kabağın başlarında patlıyacağını anlıyarak somurtmuş oturuyorlardı. Keşişler artık kimsenin kendileriyle ilgilenmemesinden pek memnundular.

Bu fırsattan faydalanarak kalabalığın arasına karıştılar. Şimdi sıra diğerlerine gelmişti. Kendilerini yukarı çıkaran sarhoş haydutun, az sonra yine başlarını belâya sokmaması için, eline biraz para sıkıştırdılar. Adam da onların merdivenlerden kayıp avludaki yerlerine dönmelerine ses çıkarmadı.

Keşiş Pierre o günü yeniden yaşıyordu sanki. Başını sallayarak:

«İşte dostum,» dedi, «böyle kurtardık yakayı. Eğer keşiş Mia'nın becerikliliği ile benim cesaretime kalmış olsaydı iş, hapı yutmuştuk senin anlıyacağın.»

İki keşişin sığındığı köşe karanlık ve çok sessizdi. Kimsenin yanlarına yaklaştığı, rahatlarını kaçırdığı yoktu. Ama ne uyumak, ne de dua etmek cesaretini bulabildiler. Yukarıdaki gürültü artık dayanılmaz bir hal almıştı. Danslar ve şarkılar alabildiğine uzayıp gidiyor, şakalar gittikçe kaba bir hal alıyor, kurbanların çektiği, dakikalar ilerledikçe korkunçlaşıyordu. Üstelik kadınlar da derileri yüzülüyormuşcasına haykırmaya koyulmuşlardı. Birden, bütün bu gürültüler, bıçakla kesilmişcesine bitti, ortalığı büyük bir sessizlik kapladı. Cemo'nun o an, ufak bir işaretle herkesi susturduğu anlaşılıyordu. Sessizlik birkaç dakika sürdü, sonra konuşmalar ve kahkahalar yeniden duyuldu. Sabaha kadar, balkonun birkaç kere tepelerine yıkılacağını sandılar. Tan atıncaya kadar bu böyle uzadı gitti.

Güneş doğduğunda bütün konuşmalar ve gülüşmeler kesildi. Şimdi tok sesiyle Cemo konuşuyor, fakat söyledikleri pek anlaşılmıyordu. Birden herkes merdivene koşuştu. Haydutlar bir anda avluya iniverdiler. İlk işleri, yolcuların atlarına el koymak oldu. Bu arada iki keşişin tayı da elden gitmişti. Sonra o ana kadar gizlenebilen birkaç parça mücevherle buldukları silâhları aldılar. Uzun boylu, zayıf bir haydut, keşiş Mia'nın boynundaki siyah kordonu farketmişti. Yanına yaklaşarak kordonu çekince büyük bir gümüş saat çıkıverdi ortaya. Keşiş Mia çok üzülmüştü. Alçak sesle:

«Ne olur dostum,» dedi, «dokunma saatime. Benim için büyük değeri var bunun. İlk ayinimden sonra armağan etmişlerdi. Bunun yerine sana bir düka altını veririm.»

Haydut, saati elinden bırakmadan mırıldandı:

«Ver bakalım!»

Keşiş Mia hemen elini cebine atarak düka altınını çıkardı ve adamın eline bıraktı. Ama adam parayı kaptıktan sonra kordona da asıldığı gibi kopardı, saati cebine attı, hızla arkadaşlarının yanına koştu. Keşiş Mia'nın ağzı açık kalmıştı. Öylesine üzgündü ki gözlerinden yaşlar akıyor, fakat o

bu yaşların farkına bile varmıyordu. Ağladığını anlıyamıyacak kadar üzgündü. Cemo'nun adamları, aklın almıyacağı bir çabuklukla yolcuları soymuşlardı.

Sonra da hanın arkasındaki dar yolda atlarını koşturarak gözden kayboldular. Bir an bu olaya inanamıyan tutuklular, şaşkın, bakakaldılar. Yerlerinden kıpırdayacak güçleri, daha doğrusu cesaretleri kalmamıştı. En sonunda içlerinden birkaçı hanın kapısına kadar çıkıp baktı. Görünürde kimseler yoktu. Haydutlara para kaptırmayanlar güle oynaya yollarını tutmuşlardı bile. Diğerleri de onların ardından gidiyorlardı. Ama yitirdiklerinin üzüntüsü içinde sırtları kamburlaşmış, omuzları çökmüştü.

Yola çıktıklarında, keşiş Mia arkadaşının kollarına atıldı. Kurtuluş sevinciyle her şeyi unutuvermişti. Keşiş Pierre onu elinden geldiği kadar teskin etti, yaşlı dostuna cesaret verdi. Sonra birlikte haç çıkardılar, kendilerini bu belâdan kurtardığı için Tanrı'ya şükredip iki Pater duası okudular ve Visoko yoluna düzüldüler. Bir süre yürüdükten sonra oldukça yüksek bir tepede mola verdiler. Hızlı gittiklerinden olacak, epey yorulmuş nefes nefese kalmışlardı. Otlar daha ıslaktı ama, sabah güneşi gittikçe artan bir sıcaklıkla ortalığı ısıtıyordu.

İkisinde de konuşacak güç kalmamıştı. Keşiş Pierre yan gözle arkadaşını seyrediyordu. Yaşlı din adamının aklı, haydudun cebine inen gümüş saatte kalmıştı. Boynundaki siyah kordonu evirip çeviriyor, kopuk yerine dikkatle bakıp kendi kendine mırıldanıyordu:

«Tanrı cezasını versin!»

Bu sözler üzerine, keşiş Pierre'in zaten gevşemiş olan sinirleri iyice boşalıverdi. İçten gelen kahkahalarla, hıçkırırcasına gülmeye başladı. Kahkahalarla tıkanırcasına gülüyor, karnını tutmuş ıslak otların üzerinde yuvarlanıyordu. Keşiş Mia onun bu haline pek şaşmıştı. Yanına gelmiş dürtüyor:

«Hadi dostum,» diyordu. «Kendine gel bakalım.»

Ama keşiş Pierre'in susacağı yoktu. Yerde yuvarlanıp duruyor, boğulacak, katılacak gibi oluyordu gülmekten. Ara sıra iki üç söz söyleyebiliyor, sonra yine gülmeye devam ediyordu.

«Aziz... aziz dostum... Ha, ha, ha... Bizi evlendiriyor.. evlendiriyorlardı az kalsın... Ho, ho... Arkadaşlar bir... bir... duysalar... Nasıl da... nasıl da altını... ha, ha, ha... hem de saati... saati alıp gitti... Ha, ha, ha!...»

İşin aslını öğrenince keşiş Mia'nın tepesi iyice atmıştı. Gülmekten başka şey düşünmeyen arkadaşını azarlamaya koyuldu. Keşiş Pierre epey

sonra kendine geldi. Gözleri, gülmekten yaşlarla dolu, dostundan kendisini bağışlamasını diledi. Visoko'ya vardıklarında keşiş Pierre'in gözleri hâlâ yaşlarla doluydu. Orada yollarına devam etmek için iki at buldular. Saraybosna'ya varmadan önce de keşiş Mia'yı son bir kere kenara çekti:

«Geçmişi unutalım dostum,» dedi. «Başımıza gelmeyen kalmadı, epey üzüldük, çok şey yitirdik. Yapacak bir şey yok. Ama evlenme hikâyesini, ne olur, kimseye anlatmıyalım. Papazları bilirsin. Ufacık şeyden koca masal uydururlar, yıllar yılı başımıza gelenler manastırdan manastıra, efsane gibi anlatılır durur.»

Geçirdiği zorlu saatlerden sonra keşiş Mia'nın bunu kabul etmekten başka çaresi yoktu zaten.

«Saraybosna'ya vardığımızda, Sultan'ın adamlarından çok yakınlık gördük,» diye devam etti keşiş Pierre. «Hele Vezir'in gönderdiği komutan, çok sert ve bıçak kadar keskin konuşan biri olmasına rağmen bize karşı iyi davrandı. İki hafta orada tuttuktan sonra yazılı bir buyrukla ikimizi de salıverdi. Ayrıca bu buyrukla manastırımıza ve bizlere ilişilmemesi de açıklanıyordu. Kreşevo'ya sağ salim döndüğümüzde, keşiş arkadaşların hepsinin yüzleri gülüyordu. Daha baş rahibin yanına girmemiştik ki, sağdan soldan lâf yağmaya başlamıştı:

«Hadi bakalım, hazırlanın düğüne! Siz hâlâ yaşıyor musunuz yahu!»

Cemo'nun tutsak ettiği tüccarlardan birinin olup bitenleri gelip anlattığına şüphe yoktu. Evlenme hikâyemizi manastırda bilmeyen kalmamıştı. Ben, genç olduğumdan bir şeye aldırmıyor, onlarla bir olup şakalaşıyor, kahkahalar atıyordum. Keşiş Mia, aksine çok içerlemişti. Öyle ki, anlattıklarımın yalan olduğunu söyleyecek ve beni baş rahibe şikâyet edecek kadar ileri gitti. Bu yüzden keşiş Eli Zloouşiş'den azar işittim.

«Kardeşim,» dedi baş rahip, «dilini tutmayı öğren biraz. Gevezelik Cemo'dan geçti sana galiba.»

Ama onun da gülmemek için kendini zor tuttuğunu farketmiştim. Aslında aklı haydutların götürdüğü iki tayda kalmıştı. Olay hakkında düzenlediği raporda, keşiş Mia ile benden çok taylardan bahsettiğini hatırladıkça hep gülerim.»

Hücredeki saatlerden biri çalmaya başlamıştı. Keşiş Pierre sustu ve gülümseyerek saatin sesini dinledi. Sonra, devam etti:

«İşte o çağlarda Bosna'nın durumu. Manastırımızın ve biz, din adamlarının başına gelmeyen kalmazdı. Ama yine de her şeye boş verir, gülüp geçerdik. En belâlı durumlarla karşılaştığımızda bile başka çaremiz

olmadığını bilir basardık kahkahayı. Cemo gibi pek çoklarının başıma açtıkları işleri unutamıyorum. O çağlarda neler çekerdik bir bilsen.»

Keşiş Pierre yine susmuş, kaşlarını çatmıştı. Böbreklerinin çok ağrıdığı, fakat bu ağrıyı benden saklamaya çalıştığı gözümden kaçmıyordu. Kesik kesik:

«Yardım et bana da yan döneyim dostum,» dedi. Saatler yine ortalığı çınlatmaya başlamıştı. Keşiş Pierre, beyaz elini uzattı ve gülümsedi.

Bu öykünün sırpça adı «Sala u Samsarinom hanu» dur..

[←1] Metinde de Türkçe'dir.

[←2] «Drina Köprüsü» nden.

[←3] Müsrif.

[←4] Bir Hersek köyü.

[←5] Kreşevo, Saraybosna’nın 30 kilometre batısındadır. Oradaki Fransisken manastırı 1521 de kurulmuştur.

[←6] Metnin aslında kullanılan kelime.

[←7] Şeytana yaraşan kurnazlık.

[←8] Foinitlsa ve Sutieska Saraybosna yakınındaki kasabalardır. Her ikisinde de Fransisken manastırları bulunur.

[←9] Metnin aslında da aynı.